

TARTALOMJEGYZÉK

HALOTT KULTUSZ ÉS SÍREMLÉKEK

TÓTH ISTVÁN: A Burgstall öröksége. Egy archaikus túlvilágkép töredékei.....	3
KOVÁCS ZSÓKA: 16–18. századi latin nyelvű sírfeliratok Sopronban	23
CSISZÁR ATTILA: Újabb adatok a kapuvári temetők történetéhez.....	56
BÓDI OTTÓ: A sopronbánfalvi Hősi Temető története.....	64
TÓTH VILMOS: Budapesti temetkezőhelyek soproni vonatkozású síremlékei.....	78

MŰHELY

DOMONKOS OTTÓ: Az ország első Patikamúzeuma Sopronban	99
SERFÖZŐ SZABOLCS: Nagycell és Kiscell – gondolatok a lábasházi kiállítás kapcsán .	102
CSAPODY TAMÁS – DÉNES GÁBOR: „A tömeget hajtották Balfról Fertőrákos felé...” Interjú Vándor Zoltánnal	106
JÓZAN TIBOR: Beszámoló a Soproni Városszépítő Egyesület 2008. évi működéséről .	112

SOPRONI ARCOK

TURBULY ÉVA: Egy soproni polihisztor, a 86 éves Sosztarich András	114
---	-----

SOPRONI KÖNYVESPOLC

D. Szakács Anita: Medizingeschichliche Testamente des 16–18. Jahrhunderts / 16–18. századi orvostörténeti végrendeletek. Sopron, 2008. (Ism. Bariska István)	127
Dominkovits Péter: „Egy nemzetek lévén...” A Nyugat-Dunántúl Bocskai István 1605. évi hadjárata idején. Budapest, 2006. (Ism. Szende Katalin)	131
Tóth Gergely: Lackner Kristófnak, mindkét jog doktorának rövid önéletrajza / Vitae Christophori Lackner I. U. D. Hominis, brevis consignatio. Sopron, 2008. (Ism. H. Németh István)	135
Kelemen István: Sopron vármegyei jobbágyvégrendeletek a XVIII. század elejétől 1848-ig. Győr, 2008. (Ism. Dominkovits Péter)	138
Ottó Domonkos: Indigo dyeing in Hungary. Pápa, 2007. (Ism. Méri Edina)	142

INHALTSVERZEICHNIS

Ödenburger Rundschau, Lokalhistorische Quartalschrift, Redaktion: Katalin Szen-
de

TOTENKULT UND GRABDENKMÄLER

ISTVÁN TÓTH: Das Erbe des Burgstalles. Bruchstücke eines archaischen Jenseitsbildes	3
ZSÓKA KOVÁCS: Lateinische Epitaphe aus dem 16-18. Jahrhundert in Ödenburg	23
ATTILA CSISZÁR: Neue Mitteilungen zur Geschichte der Kapuvärer Friedhöfe	56
OTTÓ BÓDI: Die Geschichte des Wandorfer Heldenfriedhofs	64
VILMOS TÓTH: Ödenburger Bezüge zu Grabstätten in Budapester Friedhöfen	78

KLEINERE MITTEILUNGEN

OTTÓ DOMONKOS: Das erste Apothekenmuseum des Landes in Ödenburg	99
SZABOLCS SERFŐZŐ: Mariazell und Kiscell – Gedanken zu einer Ausstellung	102
TAMÁS CSAPODY – GÁBOR DÉNES: „Die Menschenmenge wurde von Wolfs in Richtung Kroisbach getrieben...“ Ein Interview mit Zoltán Vándor	106
TIBOR JÓZAN: Bericht über die Tätigkeit des Ödenburger Stadtverschönerungsvereines im Jahre 2008	112

ÖDENBURGER PORTRÄTS

ÉVA TURBULY: Ein Ödenburger Polyhistor, der 86-jährige András Sosztarich	114
--	-----

BÜCHERSCHAU

ISTVÁN BARISKA: Anita D. Szakács: Medizingeschichtliche Testamente des 16-18. Jahrhunderts. Sopron, 2008.	127
KATALIN SZENDE: Péter Dominkovits: „Sein als eine Nation...“ West-Transdanubien in der Zeit des Feldzuges von István Bocskai im Jahre 1605. Budapest, 2006.	131
ISTVÁN H. NÉMETH: Gergely Tóth: Kurzes Lebenslauf des Christoph Lackner / Vitae Christophori Lackner I. U. D. Hominis, brevis consignatio. Sopron, 2008.	135
PÉTER DOMINKOVITS: István Kelemen: Leibeigenen-Testamente aus dem Ödenburger Komitat vom Beginn des 18. Jahrhunderts bis 1848. Győr, 2008.	138
EDINA MÉRI: Ottó Domonkos: Indigo dyeing in Hungary. Pápa, 2007.	142

HALOTT KULTUSZ ÉS SÍREMLÉKEK

TÓTH ISTVÁN | A Burgstall öröksége.
Egy archaikus túlvilágkép
töredékei*

*„habár előre jól tudom,
nem érhetem végét egészen ...
s maradok majd a féluton,
míg a végetlen portikusznak
egyhangu oldalívei
rejtett forrása fényben úsznak.”*

Babits Mihály: Az örök folyosó

„A dunántúli Hallstatt-kori arisztokrácia életébe páratlan rajzsorozaton keresztül is bepillantathatunk: ezek a soproni Várhely edényeit díszítik. Egyetlen harci jelenet sincs köztük. Vadászkutyák kíséretében szarvasokat üző lándzsás-lovas vadászok, birkózók és ökölvívók képviselik egyedül az 'erőszakos' cselekményeket. Más jeleneteken ünnepelnek: lantszóra díszes, harangszoknyás asszonyok-lányok táncolnak felemelt kézzel. Ugyanezen asszonyok hétköznapokon szövőszéknél ülve dolgoztak. Sok ünnep és szertartás élénkítette az életet, pontosan úgy, mint azt a venétek és az etruszkok híres situlaművészetéből tudjuk. Az oltáron állatot áldozó pap éppúgy erről tanúskodik, mint a négykerekű szekéren ünnepi menetben felvonultatott bálványképek és istenszobrok.” – így jellemzi Bóna István a „tízketetes” Magyarország története I.

* A szerző a PTE-BTK Ókortörténeti és Régészeti Tanszékének volt megalapítója és tanára. 2006. augusztus 10-én – tele munkakedvvel, sziporkázó ötlettel, elkezdett könyvekkel, tanulmányokkal – váratlanul elhunyt. Az itt közölt munkája a 2003/4. tanévben benyújtott, 2005-ben megvédett *Pannoniai vallástörténet* c. akadémiai doktori disszertációjának 3. fejezete (I. rész). Ezt a témát nagy sikerrel adta elő korábban Sopronban (2003. november 21-én), a Scarbantia Társaság ülésén „*A pannoniai síremlékek ábrázolásainak őskori előzményei*” címmel, valamint Budapesten, az Ókortudományi Társaságban „*Kocsival az örök vadászmezőkre. A pannoniai őslakosság túlvilágképe*” címmel (2004. február 20-án), ez utóbbiért az ókorosok legrangosabb elismerésében, *Marót Károly-díj*ban részesítették. Hagyatékában maradt irattartóban ehhez a fejezethez/tanulmányához 44 képet válogatott össze, a remélt, majdani kiadáshoz mellékletként. Szerette volna a teljes *Pannoniai vallástörténet* c. disszertációját könyvként megjelentetni, több kiadóval is tárgyalt ez ügyben, de pénz hiányában nem kapott biztató ígéretek. A magyar ókortudomány nagy vesztesége, hogy a kötet nem jelenhetett meg. Azután elkezdte a disszertációját fejezetenként kiegészíteni, ill. az ilyen megjelentetését tervezte. De munkájának részenkénti megjelenését sem érthette meg. A tíz fejezetből ez az első, ami folyóiratban kerül napvilágra. A mottóul kiemelt, fájdalmasan találó Babits-idézet Tóth István DSc-disszertációjának legutolsó lapján olvasható. (*Fekete Mária jegyzete.*)

kötetében a Sopron-Burgstalli Hallstatt-kori fejedelmi urnák ábrázolásait.¹ Majd ezt írja a kor és a terület lakosságáról:

„Szoros észak-itáliai és ausztriai kapcsolataik nyomán elképzelhető, hogy a Hallstatt-kultúrába tartozó Nyugat-Dunántúlon a venétekkel vagy Noricum (Ausztria) lakosságával rokon nép élt, legalábbis a halmokban temetkezõ arisztokrácia venét vagy noricumit eredetű volt.” Venét és/vagy noricumit eredetű vallásos képzetekkel az eddig kifejtettek során is többször találkoztunk. A területen a Kr. e. I. évezred második felében lezajlott népmozgások, mindenek előtt a boius bevándorlás kapcsán nagyszabású lakosság-pusztulásról nem tudunk, bizonyos alapvetõ temetkezési szokások – halomsírok – is kontinuusnak látszanak.² Úgy tûnik tehát, érdemes megvizsgálni a kérdést, vajon a Sopron-várhelyi (Burgstall) „páratlan rajzszorozat” motívumkincse nem érte-e meg a római kort? Azaz, hogy a harci jeleneteket nélkülözõ rajz-részletek nem bukkannak-e föl 7–8 évszázad elteltével a római kori kõplasztikában?

E vizsgálatot fordított idõrendben látszik célszerûnek elvégezni: a burgstalli urnák egyedi rajzai helyett a római sírkövek viszonylag nagy példányszámú motívum-csoportjait véve elõször szemügyre. Az észak-pannoniai régió – tehát a Vindobonától a Dunakanyarig, délen nagyjából a Balaton-Intercisa vonalig terjedõ, mintegy 70 km-nyi széles területsáv – gazdag és változatos korai síremlék-anyagot mutat fel a Kr. u. 1–2. századból. A meglehetõsen nagyszámú emlíken a következõ motívum-csoportok különíthetõk el egymástól:

- A) küzdelmi jelenet,
- B) cathedrán ülõ matrona,
- C) kocsijelenet,
- D) vadászjelenet,
- E) az ún. asztrális szimbólumok köre,
- F) a „nagy tripus” vagy az ún. áldozati jelenet.

Igen lényeges, hogy e motívumcsoportok nem elszigetelten, hanem egymással idõben és térben párhuzamosan, gyakran egymással szoros és rendszeres kapcsolatban bukkannak fel. Az egyes jelenetek egy-egy síremléken való egyidejû felbukkanása, látszólag szabad asszociatív kapcsolata, határozottan valamiféle belsõ, rejtett összefüggésre utal.

Az alábbiakban e jelenetek, kapcsolatok új értelmezésére vállalkozunk. Elõljáróban rögzíteni szeretnénk: valamennyi olyan síremlék, amely a most vizsgált anyagba tartozik, a szokott, Pannoniában igen gyakori dionysosi

¹ Bóna István: A nemzeti és törzsi társadalom története Magyarországon. In: Magyarország története, I. kötet, III. fejezet. (Fõszerk.: Székely György) Bp., 1984. 172–175.

² Uo.

jelképekkel (kantharosból kinövő szőlő, ill. borostyán-inda, szőlőfürtök, girlandok, delfinek) van díszítve, mintegy annak jelzéseképpen, hogy a most vizsgált jeleneteknek szoros kapcsolata volt a dionysosi élet-halál gondolatkörrel.

1a. kép.

1b. kép.

1. kép. Küzdelmi jelenetek: Borbolya (Walbersdorf) (fotó: Ortolf Harl, www.ubi-eratlupa.org)

A) Küzdelmi jelenet (1. a–b kép)

A terület legkorábbi síremlék-csoportján, az 1. század második felére keltezhető borbolyai (Walbersdorf) sírkövek³ egyikén fordul elő, mindössze egyetlen példányban. Szabályszerű gladiátor-küzdelmet látunk: két sisakos, pajzsos viador ront karddal egymásra, miközben kettejük között egy deréktól fölfelé meztelen nőalak látható, *orans* pózban; jobb felől pedig egy negyedik alak – az ábrázolás kopott volta miatt nem dönthető el egyértelműen férfi-e vagy nő? – mutat, int, mindkét kezével a küzdők felé (1.a kép).

Mindkét mellékszereplő funkciója kérdéses, az eddigi szakirodalom által adott magyarázat: Nemesis, ill. egy *lanista* alakja, aligha elfogadható.⁴ Nemesis ui. egyike ama nagy istennőknek, akiket (már csak koruknál fogva is) nem szokás fedetlen keblekkel ábrázolni, a *lanistának* pedig ebben a helyzetben semmi keresnivalója sincs a küzdő felek mögött. Főleg akkor, ha ez az alak szintén nő...

A már Bóna István által is említett etruszk, ill. venét sepulchrális emlékegy (a kamra-sírok freskói éppúgy, mint a situlák) nagyszámú *agón*-jelenetet mutatnak; mint ahogy számtalan más forrásból tudjuk, hogy a római *ludi* szerves előzményei az etruszk halotti játékok voltak.⁵ A halotti tor kíséropompájához tartozó *agón*, nyilvánvalóan az evilág és a túl-világ mezsgyéjének átlépésében volt hivatva segítséget nyújtani a 'nagy útra' indulónak.

Meglepő, hogy a gladiátor-jelenetes sírkő pár darabjának alsó képmezéjében egy kakasviadal-jelenettel találkozunk (1.b kép). Még meglepőbb, hogy az egymást csipkedő nagy madarak fölött, középen – ugyanott, ahol az előző esetben a fedetlen mellű nőalak áll – egy kisebb madár – minden bizonnyal galamb – repülő figuráját látjuk; bal felől pedig egy negyedik állat, a kakasokhoz képest nevetségesen kicsiny kutya alakja zárja a kompozíciót. A két sírkő szorosan összetartozik: azonos családi kötelékbe sorolható személyek számára készültek,⁶ anyaguk, méretük, kompozíciójuk, motivikus részleteik pedig azonos készítőt bizonyítanak. A két jelenet elhelyezkedése, mérete, kompozíciós szerepe pontosan megegyezik. Bizonyos, hogy a két küzdelmi jelenet által hordozott tartalom – nyilvánvalóan a halotti *agón* – is azonos volt. De azonos a négy-szereplős kompozíció is, sőt a félmeztelen, *orans* pózban álló istennő és a galamb figurája között sokszálú, messzire mutató kapcsolat is felvethető (pl. Kréta).

³ Bella Lajos: Három római feliratos kőről. *Archaeologiai Értesítő* 21 (1901), 67. skk.; H. Hofman: Römische Grabsteine aus Walbersdorf bei Ödenburg. *JÖAI* 12 (1909) 226. skk.; A. Schober: Die römischen Grabsteine von Noricum und Pannonien. Wien, 1926. 185., 224. (továbbiakban: Schober 1926.); Gabler Dénes: Arrabona és környékének köplasztikai emlékei. *Arrabona* 11 (1969), 54. sk.; CSIR Österreich I, 5. Nr. 8–9.; Gabrieli Gabriella: Sopron. Római kori kőtár. *Tájak – Korok – Múzeumok* 512. Bp., 1995. 12. A „gladiátor”-jelenetes képző színes fotója legutóbb Gömöri János – Karl Kaus: *Panem et circenses. A scarbantiai amfiteátrum és közönsége*. *SSz.* 59 (2005), 158., 20. képén jelent meg.

⁴ Vö.: Gabler Dénes: *Scarbantia és környékének római köplasztikai emlékei*. *Arrabona* 24–25 (1988), 63–66.

⁵ R. Auger: *Kegytlenség és civilizáció*. Bp. 1978.; Massimo Pallottino: *Az etruszok*. Bp., 1980. 169. skk.

⁶ Mócsy András: *Die Bevölkerung von Pannonien bis zu den Markomannenkriegen*. Bp., 1959. 225. Nr. 114/4.: „Das Stemma der Familie ist nicht völlig klar.” (A továbbiakban: Mócsy 1959.).

A kakasviadal borbolyai ábrázolásának pontos párdarabját Aquincumból ismerjük,⁷ maga a kakas pedig (talán a *psychopompos Hermés*⁸ jellegzetes állatkísérőjeként) rendszeresen felbukkan a Borostyánkő út mentén: halotti urna tetejének díszeként is, ill. sírmellékletként ismerjük Emonából, Savariából.⁹ Rendszeres eleme a kakasviadal ábrázolása a Kr. e. 8–6. századi görög vázafestészetnek is.¹⁰

2. kép. Matrona: Flavia Usaiu sírköve, Gorsium (fotó: Tóth István)

⁷ Schober 1926.; Nagy Tibor: Kőfaragás és kőszobrászat Aquincumban. BpR 22 (1971) 105. sk.; További példa: CSIR Österreich I, 5. Nr. 15. Vö. Alföldy Géza: Római feliratos kő Újkérről. SSz. 19 (1965), 247–249. A jelenet értelmezése ezen a sírkövön (lh.: Újkér) bizonytalan, vö. CSIR Österreich I, 4. 406, 407, 408. – mindhárom Carnuntumból. – a kérdésről összefoglalóan: G. Langmann: Zwei Keltengrabsteine aus Potzneusiedl. – Zeugen römerzeitlicher Volkskunst. In: Urgeschichte – Römerzeit – Mittelalter, Materialien zur Archäologie und Landeskunde des Burgenlandes. I. WAB 69. Eisenstadt, 1984. 106–113.

⁸ Kerényi Károly: Hermész a lélekvezető. Bp., 1984. 126.; Kerényi Károly: Mi a mitológia? Bp., 1988. 59–62.

⁹ Religions and cults in Pannonia. Exhibition at Székesfehérvár, 1996. (Ed. Fitz, Jenő) Székesfehérvár, 1998. Catalogue: Drnovo near Krško, 27. kép, 60. p. (Lazar I.), Savaria, 232. kép, 113. p. (Buócz T.) Fitz Jenő: Pannonia születése. MOYΣEION sorozat, Bp., 1999. 16–17. kép. 77. p. (A továbbiakban: Fitz 1999.)

¹⁰ Pl.: John Boardman: Greek Art. Second revised edition, reprinted, London, 1994. Fig. 80., p. 84.

B) Cathedrán ülő matrona

Északkelet-Pannonia korai síremlékeinek legjellegzetesebb jelene, de ismerjük előfordulásait a tartomány nyugati területeiről is. A képpel – elsősorban, mint a Noricum-pannoniai női viselet jellegzetes dokumentumával – Jochen Garbsch és Fitz Jenő foglalkozott érdemben.¹¹ Az ábrázolási séma egyszerű. Magas támlájú, időnként lábtartós karosszékben – a matronák ülőhelyén, a *cathedrán*¹² – ülő nőalakot látunk, nyugodt pozícióban. Öltözéke minden esetben ünnepélyes: jellegzetes kalap- ill. turbánszerű fejfedő, fátyol, a nyakon *torques*, a vállakon hatalmas szárnyas fibulák. Aligha tévedünk, ha az öltözékekben – a gyakorta megadott magas életkor ellenére is – menyasszonyi viseletet – fejdísz-fátyol-ékszerek – látunk.¹³

A *cathedrán* ülő nőalak¹⁴ kezében tárgyak: orsó, tükör, szépítőszerek – mind a halottöltöztetés, a ravatal kellékei. Egyben a tükör és az ugyancsak gyakran felbukkanó (arany)alma a gyermek Dionysosra utaló jelképek is, így a halál és újjászületés gondolatához is kapcsolódnak¹⁵. Etruszk, klasszikus görög, balkáni példák sokasága bizonyítja, hogy a kép a *halottat magát* ábrázolja, ezt néhány jó minőségű faragvány, mint pl. a gorsiumi Flavia Usaiu (2. kép) sírköve¹⁶ esetében is, az arc és az alak határozott portrészerezésé is bizonyítja.

Amennyiben itt az útra készülődő halottat, Hadés menyasszonyát, a még szépítőző „falusi Hégesót”¹⁷ látjuk, akkor a kép – *pars pro toto* – nyilvánvalóan a halotti lakomát szimbolizálja, amelyen ünnepi viseletben, székéhez rögzítve, maga az elhunyt is részt vesz.¹⁸

¹¹ Jochen Garbsch: Die norisch-pannonische Frauentracht im 1. und 2. Jahrhundert. München, 1965. (továbbiakban: Garbsch 1965.); Recenzeálta: Fitz Jenő, Antik Tanulmányok 13 (1966), 148–150.; Fitz Jenő: Az eraviscus női viselet. Arch. Ért. 84 (1957), 133–154. – Hasznos szempontokat ad: Láng Margit: Die pannonische Frauentracht. JÖAI (1919) Bbl. 207–260., Láng Margit: Halotti lakomábrázolások pannoniai és daciai síremlékeken. RTÉ 1923–1926. 71–80. (A továbbiakban: Láng 1923–1926.).

¹² Vö.: K. E. Georges: Ausführliches lateinisch-deutsches Handwörterbuch. Leipzig 1879. Bd. I. 965–966.

¹³ Néprajzi párhuzamok sokasága bizonyítja a szokást: az igazi menyasszonyi viselet egy-egy jellegzetes darabját megőrzik, hogy az, akár öregasszony-korban is, a sírba kerülhessen. Vö. a népi gyakorlatban általános halott kísérő ének egyik erdélyi szövegrészletével, egy idős (!) nő temetésén: „jaj, de szépen megyünk mi, szép menyasszonyt viszünk ki...”

¹⁴ A jelenetről összefoglalóan: Angelo Brelich: Aquincum vallási élete. In: Laureae Aquincenses I. Diss. Pann. II: 11. Bp. 1938. 116. (A továbbiakban: Brelich 1938.)

¹⁵ Kerényi Károly: Görög mitológia. Budapest, 1977, 164–167. (A továbbiakban: Kerényi 1977.).

¹⁶ Fitz Jenő: Új szerzemények. Római kőtár. Alba Regia 10 (1969), 152. Nr. 2.; RIU 1548 a. Fitz 1999. 73., 8. sz. (színes) kép.

¹⁷ Babits Mihály: Hegeso sírja. Egy görög emlékre. In: Uő: Összegyűjtött versei. Bp., 1977. 24–25. Borsos Miklós grafikájával.

¹⁸ Brelich 1938, 116. Ezzel szinte azonos gondolati háttér látszik megfogalmazódni a híres kasanlaci sírkamra freskóján is.

3. kép. Kocsijelenet: Herceghalom (fotó: Ortolf Harl)

C) Kocsijelenet

Egész Észak-Pannoniában (Noricumban is) általánosan elterjedt képtípus: Alább részletesen kifejtendő módon a *cathedra*-kép szerves, narratív folytatása. A képet részleteiben Sági Károly és Visy Zsolt vizsgálta.¹⁹

A jelenet ezúttal is nagyon egyszerű: általában jobb felé haladó kétlovas kocsin,²⁰ amelyet a bakon ülő kocsis hajt, viszik a *cathedrán* ülő halottat (ritkán halottakat), nyilvánvalóan az *ustrinum*hoz, a nagy út igazi kezdetét jelentő halotthamvasztó helyre. A kocsi végében általában egy szolgáló kuporog, ölében ládikával, amely bizonyára keneteket, a máglya füstjét illatosító adalékokat (netán borostyánkővet) rejt (3. kép). A kocsi előtt, gyakorta, (de nem rendszeresen) lovászlegény vezet egy felszerszámozott lovat: ez nyilván az utolsó útra vivő háttas, a menyasszonyt rabló Hádés számára²¹. (Itt kell megemlítenünk azt a határesetet, amikor egy-egy *ala*-katona sírkövén látjuk a kantáron vezetett, felnyergelt lovat. Ezekben az esetekben, a hivatás jelképe egybeesik a halálos szférára utaló jelképpel. Olyankor viszont, amikor a lovas katona sírkövén a *lovas*

¹⁹ Sági Károly: Kocsiábrázolások Pannonia császárkori szepulkrális vonatkozású köemlékein. Arch.Ért. 1944–1945. 214 skk.; Visy Zsolt: Die Wagendarstellungen der annonischen Grabsteine. Pécs, 1997. (A továbbiakban: Visy 1997.); Vö. még: Brelich 1938, 116–117.

²⁰ A sok ábrázolás, leírás közül nézzünk egy frissen megjelentet, egy szentendrei sírkőről: „Az alsó képmezőben kocsi-jelenet látható. A kocsi enyhén lefelé halad. A kocsi bakján a hajtó ül, a kocsin lévő széken asszony alakja vehető ki, a kocsi végében lábait lógatva, a menetiránynak háttal egy másik asszony ül. A kocsit két ló húzza, bal mellső lábaikkal éppen léptetnek. A befogott lovaktól jobbra, a fejük fölött lovas kíséző látható, a lovas mintha irányítaná a menetet, jobb karjával hátrafele int. A kocsit húzó lovak előtt egy kis bikaborjú halad. ... Az alsó képfelület hiányzó keretei azt a benyomást keltik, mintha a kőfaragó egy hosszabb jelenetsort akart volna bemutatni.” Csonos Katalin: Kocsiábrázolás egy szentendrei sírkövön. *Studia Comitatus* 28 (2004) 261–263.

²¹ Brelich 1938. 117.; Vö.: Dobrovits Aladár: Válogatott tanulmányai, I. Egyiptom és az antik világ. Apollo könyvtár 7. Bp., 1979. 16. (továbbiakban: Dobrovits 1979.)

kép mellett, pl. a nagy *tripus* képét is kifaragták, a sírkövet a most vizsgált csoporthoz tartozónak véljük.)

Az eddig megfigyelt három kép: a küzdelmi jelenet, a *cathedra* és a kocsjelenet – megítélésem szerint – összefüggő, narratív sorozatot alkot. Azt mondja el, hogy a halotti szertartás során lezajlott az *agón* (ahol talán a *Jó* és *Rossz* oldal vívott meg a halott lelkéért); ezt követte a halott öltöztetése és a halotti tor, amelyen az útra készülő is részt vett; majd a – vitathatatlanul alvilági kapcsolatokat idéző – lovak magukkal ragadták a halottat vivő kocsit, a test visszavonhatatlan megsemmisülését jelentő *ustrinum*-hoz.

D) Vadászjelenet

Viszonylag bonyolult, sokalakos jelenet. Értelmezésével a kutatás külön nem foglalkozott, hiszen oly kézenfekvőnek látszott a szimbólum feloldása: az embert „vadászként elejtő halál”²² ábrázolása. Valószínűleg egészen másról van szó.

Általában jobbra tartó, lovon ülő vadászt látunk (4. kép), kezében, nyugodt tartással vadászgerely, de nem emeli dobásra, csak viszi, mintegy annak jeleként, hogy ő a „Vadász”. Lova előtt két vadászkutya. Előttük több állat: szarvas, őz, nyúl. Ezek az állatok sem menekülnek kétségbeesetten, – sőt egy esetben a nyúl, a lovassal szembefordulva ül!²³ – hanem csak poroszkálnak a vadász előtt. Költői kép: „*vadakat terelő juhász!*”

²² Így: Tóth István: A rómaiak Magyarországon. Bp., 1975, 63.

²³ Lh. Maria Lanzendorf, kr. u. 1. sz. Vö.: A. Neumann, CSIR Österreich I. 1 (1967). Taf XXXVI.

4. kép. Vadászjelenet: Aptomarus sírköve,
Maria-Lanzendorf

5. kép. Asztrális szimbólumok: Borbolya
(Walbersdorf) (fotó: Ortolf Harl)

E) Asztrális jelképek

A szóban forgó ábrázolások illetően meghatározása Nagy Lajos 1935-ös disszertációjából, majd annak 1941-es és 1943-as bővítményeiből származik.²⁴ Nagy Lajos véleményét a kutatás egészen 1988-ig egységesen elfogadta, ekkor Nagy Mihály egy egészen más magyarázatot kísérelt meg adni,²⁵ az e körbe sorolt motívumokra. Nagy Mihály érvei, bár néhány esetben megfontolandók, egészében véve nem elfogadhatók. Magam Nagy Lajos értelmezéséhez térek

²⁴ Nagy Lajos: Asztrális szimbólumok a pannoniai bennszülött lakosság síremlékein. *Pannonia* (1935), 19–35. (A továbbiakban: Nagy L. 1935.); Uő.: Les symboles astraux sur les monuments funéraires de la population indigène de la Pannonie. *Laureae Aquincenses II. Diss. Pann. II*: 11. Bp. 1941. 232. skk. (A továbbiakban: Nagy L. 1941.); Uő.: Kiadatlan római kori eraviszkusz síremlékek Szentendréről. – Unpublizierte erawiskische Grabdenkmäler der Römerzeit aus Szentendre – *Ulcisia Castra. Arch. Ért.* 1943, 87. skk.

²⁵ Nagy Mihály: Die nordpannonische Gruppe das mit sog. Astralsymbolen verzierten Grabsteine. *Comm. Arch. Hung.* (1988), 93–111. (A továbbiakban: Nagy M. 1988.).

vissza.²⁶ Eszerint az e körbe tartozó észak-pannoniai sírköveken – a Fertő vidékétől a Duna-kanyarig²⁷ – érdemben négy képi elemmel találkozunk: 1. napkorong, 2. holdsarló, 3. csillag és 4. derékszögű „kulcs”.

Ezek a motívumok nagy többségükben az őslakosághoz tartozó polgári személyek sírkövein fordulnak elő, vidéki lelőhelyeken. Tehát nem a Nyugatról ide helyezett katonák síremlékein és nem a katonai táborok körzetében.²⁸ Amennyiben a motívumok egyeznek a katonai viselet tárgyainak díszítményeivel, az a három szimbolikus elem: kör, félkör, derékszög, általános, minden motívikus körben megtalálható mivoltával magyarázható.²⁹

Igen lényegesnek látszik, hogy a sírköveken szereplő személynevek nem köthetők egyetlen konkrét őslakos törzshöz vagy nyelvhez sem; azok között szinte egyenlő arányban találunk a kelta, ill. az illír névadáshoz kötődő anyagot. Eszerint ezek az *asztrális jelképek az Észak-pannoniai területhez, a terület római hódítás előtti, vaskori lakosságához kötődtek*. A szimbólumok jelentéstartalma felől nemigen lehet kétségünk. A sírkövön ábrázolt Nap, Hold és csillagok képe nem utalhat másra, mint az e világból eltávozott lelkének végső úti céljára (5. kép).

A római sírkövek után most nézzük e terület régebbi leletanyagát is!

A soproni Burgstall 28. tumulusából származó, a bécsi Naturhistorisches Museumban (Inv.-Nr. 35.423) őrzött, 56,5 cm magasságú, grafitozott urnájának nyakán körben a következő ábrázolásokat látjuk (Gallus Sándor leírása): „*két egymással szembe forduló apró zenész, egy adoráló és egy táncoló (?) nő között. Két ló által vontatott kocsi, amelyen egy igen felületesen megrajzolt alak látható. A kocsi mögött kisebb alak. Vadász jelenet, a vadász lovon és vállmagasságban hajításra készen tartott lándzsával. Előtte három kicsi állat (kutyák?), négy közepes magasságú állat, egy szarvas és egy vastag állat, talán bos vagy bison*”³⁰ (6. kép).

Az idézett jelenetsor a következő elemekre bontható:

- a) küzdelmi (verseny) jelenet
- b) kocsijelenet
- c) vadászjelenet
- d) szarvas (?)-csapat

Vizsgáljuk meg ezeket a jeleneteket egyenként!

- a) Küzdelmi (verseny) jelenet

A két, egymással szemben álló zenész szemmel láthatóan nem párdalt énekel, hanem dalnok-versenyt folytat. Küzdenek, jóllehet, nem kard, hanem valami lyra-, lant-, kantele-féle hangszer van a kezükben. A dalnokverseny a klasszikus

²⁶ Vö.: Tóth István: Istenek a Duna partján. Comenius füzetek 3. Székesfehérvár, 1991. 13. skk. Vö. Kákósy László: Egyiptomi és antik csillaghit. Apollo Könyvtár 9. Bp. 1978. 173. (A továbbiakban: Kákósy 1978.).

²⁷ Pl. Sisiu sírköve: Szentendre (Ulcisia Castra), Nagy L. 1941. 234. Fitz 1999. 81. 2. sz.; RIU 923.; Sibulla sírköve: Csákberény, Hampel József: A pannoniai síremlékek áttekintő osztályozása. Arch.Ért. 27 (1907) 298., RIU 1406., Fitz 1999. 81. 3. sz.

²⁸ Vö.: Nagy 1935. és Nagy M. 1988.

²⁹ Nagy M. 1988, 107.

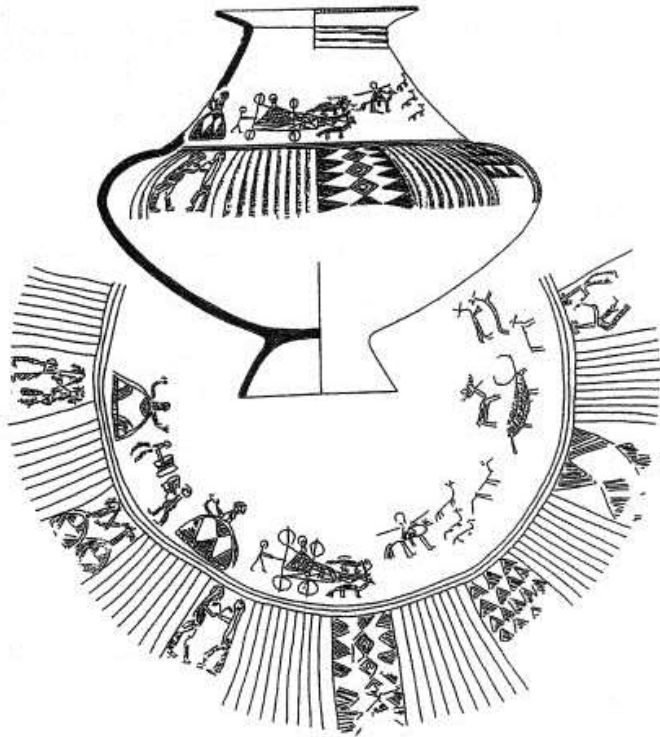
³⁰ Gallus Sándor: A soproni Burgstall alakos urnái. – Die Figuralverzieren Urnen von Sopron-Burgstall. Arch. Hung. 13. Bp., 1934. 9. No. 3. VI.–VIII. t. (A továbbiakban: Gallus 1934.).

antikvitás számos népénél volt a halál-születés-teremtés mítoszok fontos eleme. Kerényi Károly, épp e mitológéma kapcsán utal nyomatékosan, az egymástól nagy távolságban, a „finnugor Északon” és a görög Délen felbukkanó képzetek meglepően hasonlóására.³¹ Nos, a soproni Burgstall, a Borostyánkő-út mentén, épp félúton fekszik a Baltikum és az Adria világa között, és Gallus Sándor idézett munkájában nagyon erőtejesen hangsúlyozza a burgstalli urnák rajzainak meghatározó északi, „skandináv” kapcsolatait.³²

A kép legjellemzőbb mozzanata azonban, a két zenész mellett álló, két harangszoknyás nőalak. Talán a két küzdő fél segítői? Az egyik *orans* tartásban tárja szét két karját, a másik határozottan a küzdők felé int mind a két kezével. Amennyire a vonalas rajzból ki lehet venni, ez utóbbi biztosan, az adoráló alak, feltehetőleg deréktól fölfelé meztelen. Helyezzük a rajz mellé a borbolyai sírkő gladiátorjelenetét! A négyalakos kompozíció, mindegyik szereplője ugyanazt a gesztust mutatja be, nyilvánvalóan ugyanannak a gondolatnak a kifejezése érdekében...

³¹ Kerényi Károly: Halhatatlanság és Apollón-vallás. Bp., 1984. 375. skk. (továbbiakban Kerényi 1984.), különösen 382.: „Anélkül, hogy a finn mitológiát a görögből vagy a görögöt a finnből akarnók származtatni, lehetlent nem látunk, hogy Kullervo, a csodálatos gyermek és erős szolga, végül is Hermésnek és Dionysosnak mutatkozik: Hermésnek a gulyapusztítással kapcsolatos hangszerkészítésben, Dionysosnak abban, amit a vadállatokkal és ellenségével csinál.” Uő. 1988. 41.

³² Gallus 1934. 21. skk.

6. kép. Hallstatt-kori alakos ábrázolású urna: Sopron-Burgstall.

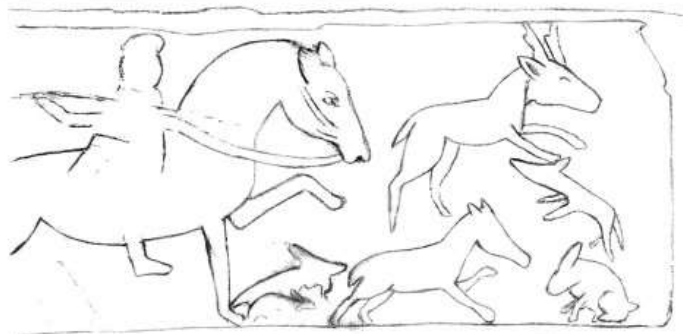
b) Kocsijelenet

Gallus Sándor bizonyítja, hogy a jellegzetesen északi látásmóddal³³ ábrázolt négykerekű kocsin emberalak – és nem situla vagy *omphalos*, stb. – foglal helyet.³⁴ Halotti urnáról lévén szó, amely hitelesen feltárt halomsírból került elő, nehezen gondolhatunk másra, mint a sír halottjára utaló ábrázolásra; azaz a holttestnek a háztól, a halotti torról az *ustrinum* felé történő útjának megjelenítésére. A határozottan függőleges tartásban bemutatott holttest nyilvánvalóan karosszékhez, *cathedrához* rögzítve tette meg a túlvilágra vezető útja földi szakaszát. A négykerekű kocsit két ló húzza, a bakon kocsist nem látunk (ezt bizonyára a kép kicsinysége indokolja), a kocsi mögött egy szolga végez valami – nyilván a kocsi kormányzásával, netán fékezésével kapcsolatos – tevékenységet.

Ismét: helyezzük egymás mellé az urnán látható rajtot, és a pannoniai síremlékek kocsi-jeleneteinek egyikét-másikát...

³³ Részben felül-, részben oldalnézetben.

³⁴ Gallus 1934. 5. II. t.

7. kép. Vadászjelenet: Zalabaksa (fotó: Göcseji Múzeum, Zalaegerszeg)

c) Vadászjelenet

Gallus fent idézett leírásával kapcsolatban három megjegyzést tennék. Először is a vadász a gerelyét nem hajtásra készen, hanem nyugodt mozdulattal, a vállára fektetve viszi. Másodsor: előtte két kutya és két „zsákmány állat” látható. Végül: a vadász, a két kutyája és a két „zsákmány állat,” – a rajzon világosan elkülönül a tőlük – határozott *spatiummal* elválasztott, öttagú csordától. Ez utóbbi csoportot éppen ezért különálló jelenetnek tekintem.

A jelenet a legmesszebbmenőkig egyezik a római kori sírkövek megfelelő képeivel. A párhuzamként bemutatott nagyon korai keltezésű, hatalmas méretű zalabaksai sírkő³⁵ kezdetleges látásmódjával (7. kép) egészen közvetlen mintakövető gyakorlatot enged feltételezni a Burgstall-i korszak és a római kor első évtizedei között.

³⁵ Lh.: Zalabaksa. Vö.: CSIR Ungarn 2. Kat. Nr. 17.; RIU 285. Mócsy András: Zala megye római kori köemlékeiről. Zalai Gyűjtemény 6 (1976), 27–28.

d) Szarvas-csapat

Fentebb már jeleztük: ezt az öt állatból álló csoportozatot önállóképpnek tekintjük. Úgy véljük, ez az a csapat, amely felé a vadászjelenet két „zsákmány állatát” tereli a lovas alak és a két kutya. Az öt állat közül csak a két nagyobbik látszik többé-kevésbé felismerhetőnek: egy ágas-bogas agancsú szarvas (talán: rénszarvas) és egy nagyszarvú „vastag állat”: egy tulokféle, bizonyára *bos* vagy *bison* (Gallus S.). Érdeemesnek látszik figyelmeztetni rá, hogy az ágas-bogas agancsú szarvas a Kárpát-medencei gímszarvas aligha lehet. Ha pedig valóban rénszarvasról van szó, akkor ez az ábrázolás nyomatékosan aláhúzza a rajzsorozat északi kapcsolatait, amelyeket már Gallus Sándor is hangsúlyozott.

Észak-Európa népeinek csillagismereti hagyományai a sarkcsillag (*Polaris*) közelében lévő csillagokat gyakorta nevezték meg szarvasokként, szarvasborjaként (pl. ez a *Pleiades* lapp neve), amelyek a *Taurusszal* együtt vegyes, szarvat viselő állatokból álló csoportot alkottak.³⁶ Úgy véljük, a burgstalli nagy urna szarvas-bovida csapata ezzel a képzettel állhatott kapcsolatban, így a római kori sírkövek motívumai/ábrázolásai között az asztrális szimbólumok feleltethetők meg neki.³⁷ De akár a homérosi Démétér himnusszal is összevethető ez a kép.

Kanyarodjunk vissza a római sírkövek fentebb felsorolt utolsó képtípusához!

F) A „nagy tripus” / áldozati jelenet (8.a-b kép)

A képtípusnál nem tudunk a burgstalli képsorozatból kiindulni, mivel a rendelkezésre álló anyagban e római kori motívum előzménye nem ismeretes. Pontosabban fogalmazva: képi párhuzammal nem rendelkezünk, de tartalmival igen, – erre a római ábrázolás elemzése után térünk vissza.

Ezt a képet az eddigi kutatás *áldozati jelenetként*, a balkáni halotti lakomaábrázolások *leegyszerűsített* változataként értelmezte. Oroszlán Zoltán, Kuzsinszky Bálint, Nagy Lajos, Nagy Tibor, Erdélyi Gizella és Sz. Burger Alice³⁸ illetően véleményével ellentétben Láng Margit és Arnold Schober képviselte azt a nézetet, hogy a most megvizsgálandó képtípus (bár klasszikus előképek nyomán)

³⁶ L. Honko: Finn mitológia. In: A Tejtűt fiai. Tanulmányok a finnugor népek hitvilágáról. Szerk.: Hoppál Mihály. Bp., 1980., 93.

³⁷ Vö.: Kákosy 1978. 173.

³⁸ Oroszlán Zoltán: Mitológiai és szimbolikus képtípusok a pannoniai síremlékeken. Bp. 1918.; Kuzsinszky Bálint: Aquincum. Ausgrabungen und Funde. Bp., 1939. 79. sk.; Nagy Tibor: Kőfaragás és kőszobrászat Aquincumban. BpR 22 (1971), 115. és 125–126.; Erdélyi Gizella: Kőemlékek. In: Intercisa (Dunapentele-Sztálinváros) története a római korban I. Arch. Hung. 33. Bp., 1954., 64–65.; Sz. Burger Alice: Áldozati jelenet Pannonia kőemlékein. Rég. Füz. II: 5. Bp., 1959. (továbbiakban: Burger 1959.)

sajátos pannoniai fejleményként jelentkeznek.³⁹ Magunk – bár érdemben más kiindulási alapról – ehhez az értelmezési irányhoz kívánunk csatlakozni.

8a. kép. A „nagy tripus”: Solymár

8b. kép. A „nagy tripus”: Szentendre
(fotó: Ortolf Harl)

Az „áldozati jelenet” néven ismert képtípus ugyanazon az észak-pannoniai⁴⁰ területen és ugyanabban az időintervallumban jelenik meg, mint az eddigiekben áttekintett képek. Tehát földrajzilag a Carnuntum – Aquincum közötti Duna-szakasztól déli irányban a Balaton – Intercisa vonalig, időben pedig zömmel az 1. század második felétől a 2-3. század fordulójáig terjedő másfél évszázadban ismerjük a képtípus előfordulását.⁴¹ Mennyiségét tekintve a bemutatott képek

³⁹ Láng 1923–26.; Schober 1926.

⁴⁰ Pl.: Solymár, Soproni Sándor: Einheimische Grabstele mit Hügelgrab- und Wagentdarstellung. In: 2. Internationales Kolloquium über Probleme des provincialrömischen Kunstschaffens. Veszprém, 1991. 279., Fitz 1999. 74. 1. (fekete-fehér) kép.

⁴¹ Burger 1959. 5. skk.

közül ez a legnagyobb darabszámú; Sz. Burger Alice 1959-ben megjelent katalógusa 76 darabot regisztrált, azóta e szám jócskán emelkedett.

Igen lényeges mozzanat, hogy a sírkövek halottai, mind a feliratokon szereplő személynevek, mind az elhunytakat ábrázoló reliefek egybehangzó tanúsága alapján túlnyomórészt a pannóniai őslakossághoz tartoztak. Az asszonyok viselete megegyezik a fentebb megtárgyalt *cathedra*-jelenetben látottakkal, a személynevek pedig a területre jellemző kevert – tehát az illyr-kelta jellegzetességeket mutatják.⁴² Sajátos példák a névanyagból: *Demiuncus Couci f.*, *Neratus Ursi*, *Otiouna Nemoratta*, *Ael. Dases*, *Ava Macimari f.*, *Dasitas*,⁴³ és hasonlók.

A jelenetet rendszeresen társítják kocsijelenettel, illetve a ló-, lovász-jelenetével.⁴⁴ Látni fogjuk, hogy e képeket mély, belső kapcsolat fűzi össze. Ugyancsak lényeges, hogy a nagy *tripusszal* díszített sírköveken az átlagosnál is sűrűbben fordulnak elő a Dionysosra utaló motívumok: kantharoszból kinövő szőlő-, illetve borostyáninda, szőlőfürt, girland, delfinek.⁴⁵

A szóban forgó jelenet a legösszetettebb az eddig áttekintettek közül, egyszerűsmind a legvariábilisabb is. Maga az alapjelenet egyszerű: egy feltűnően nagyméretű – embermagasságú – *tripust* látunk, rajta vagy öblös üstszerű tál, vagy lapos asztallap kenyérrel, borral, ritkábban gyümölcscsel, sonkával. A *tripus* két oldalán *camillus* és *camilla*, kezükben kancsóval, gyümölcöstállal, stb. – Rendkívül jellemzőek a *tripus* lábai: barokkosan ívelt, ún. *kecskeláb*-formájúak. A különböző lelőhelyekről származó, eltérő keltezésű darabok esetében is oly mértékben hasonlók egymáshoz, hogy azt kell hinnünk: egyetlen központi minta által meghatározott, kötött hagyományt követő ábrázolásról van szó.

Az alapjelenetet sokféle kiegészítő motívum kíséri. *Attis*-figurák, nőalak gyermekkel, kutya, *scrinium*, *cista*, kovácsszerszámok⁴⁶ és rendszeresen, a nagy *tripusszal* azonos képmezőbe komponálva a ló *caloval*, ill. a kocsijelenet. E két utóbbi, gyakran külön képmezőben, a nagy *tripus* alatt vagy fölött jelenik meg, de olyan módon, hogy a két jelenet összetartozása nem lehet kétséges. A mellékjelenetek sokfélesége azt tanúsítja, hogy a főjelenetben nem egyszerű halotti áldozat zajlik. Az embermagasságú *tripus*, amelyre az ahhoz képest törpe-termetű *camillus* és *camilla* csak erőlködve – mintegy „lábujjhegyre állva” – tudja fölhelyezni a bort és kenyeret, önmagában is szimbolikus jelentőségű tárgynak látszik. Nem eszköze, hanem tárgya a képen látható áldozati cselekménynek.

⁴² A kevert névadási gyakorlatról: Szabó Miklós: A kelták nyomában Magyarországon. Bp., 1971., 29–30. (A továbbiakban: Szabó 1971.).

⁴³ Vö. Mócsy 1959. passim.

⁴⁴ Visy 1997. katalógusának 73 darabjából 30 esetben szerepel együtt a két jelenet. Ezen kívül mindössze két esetben (Visy 1997. Nr. 52, 64) fordul elő a vadászjelenet a kocsi mellett.

⁴⁵ Vö. Brelich 1938. 117–119.; Nagy Tibor: Vallási élet Aquincumban. In: Budapest Története I/2. Bp. 1942. 386–463.

⁴⁶ Burger 1959. passim.

Vizsgáljuk meg először magát a *tripust*! Két típust látunk: az egyik esetben félgömb alakú üst nyugszik a három lábbon,⁴⁷ a másikban vaskos *mensa*.⁴⁸

Így szólt, s társainak meghagyta a fényes Akhilleusz,
hogy nagy háromlábú edényt tegyenek föl a tűzre
s Patrokloszt mossák tisztára a vértől. ...
... majd hogy a víz immár felforr ama fényes edényben,
akkor megmosták, megkenték síkos olajjal;
és a sebekbe kilencéves kenetet töltöttek;
majd kerevetre helyezve, befedték szép puha gyolccsal
főtől lábhegyig, és a fölött hőszerű lepellel.

Homérosz: Íliász XVIII. 343–345, 349–353.
Devecseri Gábor fordítása

A halotti kultusszal összefüggésben az üst szolgálhatott akár a halott mosdatásához használt víz forralására (mint pl. az Íliászban, Patroklos temetésénél), akár áldozatbemutatáskor az illatos füvek és más füstölőszer (purificatio), elsősorban mirrha és borostyán elégetésére. Az asztallapon látható poharak, kalács, kenyér, gyümölcs, sonka, lehetnek az áldozat szokványos kellékei is.

De ha a *tripus* erősen túlméretezett voltából kiindulva, nem egyszerű szakrális eszközt, hanem szimbólumot látunk benne, akkor más magyarázat is kínálkozik. A *tripusra* helyezett félgömb alakú üst a görög mitológiában az az eszköz volt, amelyben a titánok megfőzték az ifjú Dionysos szétszagattott testének darabjait⁴⁹. A gyilkos titánokra lesújtó Zeus, a gyermek maradványait Apollónnak adja, „aki a Parnassosra vitte és a saját háromlábja mellé helyezte Delphoiban” (Kerényi) azokat. – A történet másik, Diodóros Siculus által elbeszélte változatában „az első Dionysos, Démétér fia testének megfőzött darabjai bekerültek a Földbe... ezen pedig a szőlőtöke keletkezését kell érteni.” (Kerényi) Megint más változat szerint „az isten megfőzött tagjai – egyetlen kivétellel – elégték, s a hamuból keletkezett a szőlőtöke” (Kerényi).

Dionysos, Démétér (esetleg Perszephoné) fia, maga a bor, anyja pedig maga az áldozati kalács. Ezt a két áldozati ajándékot látjuk leggyakrabban az immár *mensá*vá alakított *tripuson*. Az istent megölték, de kenyér és bor formájában új életre támadt. – Ezt a titkot rejtette a nagy *tripus*.

Ha most ehhez hozzátesszük, hogy a *tripus*jelenet mellett leggyakrabban *Attist*, *Kybele* meghaló és feltámadó kedvesét ábrázolták,⁵⁰ hogy a bor és kalács

⁴⁷ Pl.: Burger 1959. 2, 30, 35, 36, 56. sz.

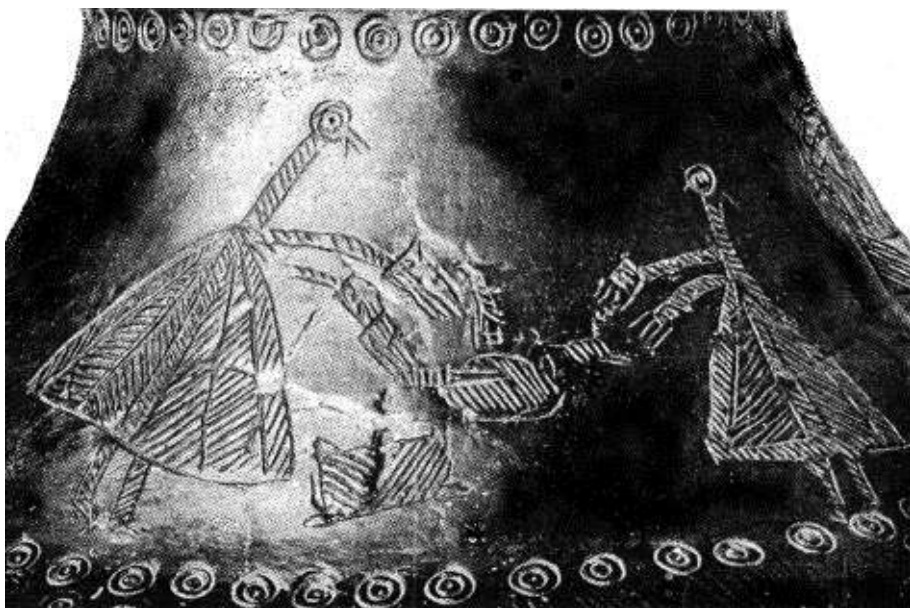
⁴⁸ Burger 1959. passim

⁴⁹ Kerényi 1977. 166–167. (A szövegben következő idézetek innen származnak.)

⁵⁰ Burger 1959. passim.

mellett felbukkanó alma Dionysos,⁵¹ a disznó-sonka Démétér jelképe,⁵² továbbá, hogy egy esetben a félgömbalakú üst mellett ezt a meglehetősen rejtélyes verstöredéket olvassuk: „os(s)a Demiunci lib(o)”,⁵³ akkor megerősítve látjuk iménti feltételezésünket. A nagy *tripus* nem más, mint Dionysos és persze a dionysosi életet élő ember halálának és feltámadásának jelképe, annak megerősítése, amit Brelich Angelo így fogalmazott meg az 1938-as, korszakalkotó tanulmányában: „*Aquincum tele van Dionysosszal*”.⁵⁴

Ezen a pontot találjuk meg a jelenet Hallstatt-kori előzményét! A soproni Váris-hegy 3. számú tumulusának nagy urnáján ui. áldozati jelenet látható.⁵⁵ Gallus Sándor leírása: „*A pontos fénykép alapján az eddigi tévesen értelmezett jelenet tisztán érthetővé válik. A baloldali alak egyik kezével az áldozati állat két hátsó lábát összefogva, a másik kezével belemártja a kést. A kés egyenes. A vele szemben álló alak ez alatt az állat fejét tartja szarvánál fogva. Az állat talán a földön fekvő gondolandó, de lehet, hogy az oltár fölé tartják. Talán kecske, tekintettel arra, hogy elég kicsi és szarva van.*”⁵⁶

9. kép. Áldozati jelenet: Sopron-Váris-hegy

⁵¹ Kerényi 1977. 166.

⁵² Hegyi Dolores: Polis és vallás. Bevezetés a görög vallástörténetbe. Bp., 2002., 64–65.; Szabó 1971., 68.; J. G. Frazer: Az aranyág. Bp., 1965., 265. sk. [új kiadás: Bp., 2002.].

⁵³ Tóth István: The Remains of the Cult of Magna Mater and Attis in Pannonia (Catalogue). Specimina Nova 5 (1989) 104. Kat. No. 98., irodalommal. Fitz J. In: RIU 1224.

⁵⁴ Brelich 1938., 116.

⁵⁵ Gallus 1934., 15. sk. No. 7., XVI–XVIII. t.

⁵⁶ Gallus 1934., XVII. t. 2. kép.

Az áldozat tárgya valóban „*elég kicsi és szarva van*”. De nem állat! Hanem gyermek! Egy meztelen, fején szarvakat viselő (isten)ember-gyermek. Ha állat lenne, „mellső lábai” éppolyan hosszúak volnának, mint a „hátsók”. Ezek viszont nem „mellső lábak”, hanem az elnagyoltan ábrázolt gyermek rövid kezei (9. kép). Szarva pedig azért van, mert Démétér (vagy más elbeszélés szerint Persephoné) fia – Dionysos – szarvakkal a fején született.

Ezek után már nem csodálkozhatunk rajta, hogy az egyik római kori reliefen – lelőhelye: Baracska – a nagy *tripus* mellett egy hosszúruhás nőalak vezet kézen fogva egy ruhátlan gyermeket, akinek a fején két tömpe szarv ékeskedik.⁵⁷ A sírkő felirata pedig e szavakkal kezdődik: *Ave Basse!* Azaz (a sír Licinius Bassus nevű halottjához szólván): „*Élj boldogan, Bassus!*”

A Sopron-várisi urnán az áldozati jelenet mellett, égnek emelt karral adoráló, vagy őrjögő (a kettő egy és ugyanaz) nőalakok csoportja a Dionysost kísérő női hármasságok⁵⁸ bármelyike lehet, míg a lovas, a különálló vezető-kocsis ugyanúgy várja az alvilági útra induló áldozatot, mint a római kori sírköveken a nagy *tripus* mellett feltűnő *calo*, a felnyergelt lóval.

Értelmezési kísérlet

A fent kifejtettek alapján úgy látjuk: a Sopron környéki Hallstatt-kori urnákon egy összefüggő, narratív képsorozatot látunk a Kr. e. 7. századi helyi arisztokrácia túlvilág-képzeteivel kapcsolatban.⁵⁹ Ezek a képzetek több forrásból táplálkoztak: északi, skandináv elemek éppúgy megtalálhatók bennük, mint déli, itáliai, illetve balkáni motívumok.

A történet a halotti lakomával kezdődik, ahol a tor pompáját az agón, adott esetben a dalnokverseny emeli. Érdeemes ismét utalunk rá – Kerényi Károly nyomán – hogy az északi mitológiák (Kalevala, Edda) éppúgy ismerik ezt a mozzanatot, mint a déliek.⁶⁰ A lakomán maga a halott is részt vett – mint azt már Brelich Angelo is megállapította a *cathedra* ábrázolásokról,⁶¹ – majd a ravatalul szolgáló *cathedrát* kétlovas kocsira helyezték. A ló alvilági szerepét többek között Dobrovits Aladár mesteri esszéjéből ismerjük részletesen.⁶² A kocsi az *ustrinum*hoz vitte a *cadavert*. Ott a test elporladt, a lélek kiszabadult.

A skandináv Észak nagy költője így adja ezt a gondolatot a Gomböntő – történet lélekvezetőjének – szájába:

„Gödröd, koporsód mélye fogad.

⁵⁷ Schober 1926., 250.; Fitz J. In: RIU 1385.

⁵⁸ Kerényi 1977., 166–169.

⁵⁹ Vö.: Bóna István nézetét: 1. jegyzet.

⁶⁰ Kerényi 1984., 375–377.

⁶¹ Brelich 1938., 117.

⁶² Dobrovits 1979., 11–14.

Lent nyúvek emészti húsozat.
Az én dolgom, s ez a munka kerget,
Hogy a mesterhez röpitsem lelked.”

Henrik Ibsen: Peer Gynt, V. felvonás
(Hajdu Henrik fordítása)

A Gomböntő a keresztútnál állja Peer Gynt útját. Az *ustrinum* is keresztút, innen az út már kétfelé ágazik. A test a földbe kerül, por vagy csont formájában, ott pedig új élet: bor és kalács születik belőle. A halhatatlan lélek útja pedig a csillagok közé vezet. A „nagy vadász”, az Orion, és két kutyája a *Canis maior* és a *Canis minor* tereli a bikát (*Taurus*) és a nyulat (*Lepus*) maga előtt, a Polaris-környéki csillagok *sarvascsapata* felé. A cél nyilvánvaló: a Vadász az újonnan érkező lelket a nagy égi nyájhoz, ha úgy tetszik: az örök vadászmezőkre, a soha le nem nyugvó *circumpolaris* csillagok csoportja felé hajtja.

Úgy látszik: a Kr. e. 7. századi túlvilágkép megélte a római kort. Persze, átalakult időközben, bővült is, szűkült is tartalmában. A kelta-kor nyilvánvalóan erősítette a görög kapcsolatokat, de azok nem idegen elemként, hanem szerves folytatásként rakódtak rá a már meglévő Hallstatt-kori, homéroszi-hésziodoszi előzményekre. De az ábrázolási sémák rendkívül szívósan őrizték eredeti állapotukat. Az *agón* négy szereplője, a *kocsijelenet*, a *vadászjelenet* apró részletei nagyon pontosan ismétlődnek még a 7–8 évszázaddal későbbi köreliefeken is. Erősen átfogalmazott formában az *asztrális szimbólumok* is megvannak (10. kép).

E hagyomány megőrzése minden bizonnyal nem egyszerűen passzív, *mintakönyvi* kérdés volt; ilyen hosszú időn keresztül egy ilyen rituális hagyomány fenntartása nem történhetett volna meg aktív emberi közreműködés nélkül. Úgy véljük, az Észak-pannoniai őslakosság hagyományos társadalmában lenniük kellett „olyan népi tisztségviselőknél, akik a temetések körül alkalmilag vagy rendszeresen eljárnak, tevékenykednek”,⁶³ azaz *funerátoroknak*. E funkció gyakorlója egyben az adott közösség „közösségi emlékezetének” is fenntartója, énekmondója, „*rapsodosa*” kellett, hogy legyen, aki az ősök tudását, mitikus képzetait, csillagismereti hagyományait is továbbadta az új nemzedékeknek. Forrásaink minderről – természetesen – semmit sem tudnak; a római tudósítások a pannon „*regősök csacsogó énekénél*”⁶⁴ lényegesebbnek ítélt dolgokról sem tesznek említést.

⁶³ Dankó I., In: Magyar Néprajzi Lexikon 2. Bp., 1979., 231. A Hallstatt-kori temetésrendezők létéről, szerepéről ld.: Fekete Mária: Koravaskori kincsleletek mint vallástörténeti források. *Specimina Nova* 15 (1999) 41., további irodalommal. Ehelyütt is megköszönöm feleségemnek, Fekete Máriának a dolgozat őskori vonatkozásaival kapcsolatos sokoldalú segítségét.

⁶⁴ Anonymus: *Gesta Hungarorum*. A magyarok cselekedeteiről. Előbeszéd. Pais Dezső fordítása. In: A magyarok elődeiről és a honfoglalásról. Kortársak és krónikások híradásai. Szerk.: Györffy György. Bp., 1975., 135.

Végezetül maradt még egy olyan kérdés, amelynek feltevését nem lehet megkerülni: Lehet-e bármilyen etnikai következtetésre jutni az elmondottak alapján? Úgy véljük, lehet, de természetesen csak igen komoly fenntartásokkal. Az a vallási hagyomány, amelyet a fent mondottakban körüljártunk, nem azonosítható egyértelműen sem a mediterrán: itáliai, görög, sem a kelta, sem az ismert illyr balkáni világ hagyományaival, jóllehet mindegyikhez vezet belőle egy-két szál. A Kárpát-medence mindenkor „Európa három történelmi régiójának”⁶⁵ metszéspontjában, az e három régióból érkezett kulturális hatások találkozási zónájában feküdt.

⁶⁵ Szűcs Jenő: Vázlat Európa három történelmi régiójáról. Bp., 1983.

10. kép. Római kori halotti szimbólumok a burgstalli fríz képsorát követve

Úgy gondoljuk: az a „rejtélyes” pannon nép – amelynek nyelvi hagyatékát Peter Anreiter⁶⁶ az illyrtől és a keltától egyaránt a közelmúltban különítette el –, lehetett az az etnikum, amely e „hármashatár” népeként, évezredek óta kereskedett borostyánkővel a Baltikum és Kréta/Egyiptom között. Ez a nép volt az, amely – éppen a Borostyánkő-út révén – kapcsolatban állt az archaikus görögséggel és az etruszokkal egyaránt, és amely nem csak a mediterrán világ csillagászati ismereteit, hanem a közép-germániai (Saale-vidék) területek hasonló hagyományait is megismerte és a saját túlvilágképzeteiben kumulálni tudta. A soproni Burgstall népe – e se nem kelta, se nem illyr – pannonokkal azonosítható etnikum; akiknek túlvilág-képzetei a római Pannonia őslakos népének fejében és lelkében még szinte változatlan tartalommal éltek tovább.⁶⁷

Rövidítve hivatkozott folyóiratok, évkönyvek és kötetek

Ant. Tan.	Antik Tanulmányok
Arch. Ért	Archaeológiai Értesítő
Arch. Hung.	Archaeologica Hungarica (Budapest)
BpR	Budapest Régiségei
Comm.Arch.Hung.	Communicationes Archaeologicae Hungariae
CSIR	Corpus Signorum Imperii Romani
Diss. Pann.	Dissertationes Pannonicae (Budapest)
JÖAI	Jahreshefte des Österreichischen Archäologischen Instituts
Rég. Füz.	Régészeti Füzetek (Budapest)
RIU	⁶⁸ Die Römischen Inschriften Ungarns. 1972-
RTÉ	Az Országos Régészeti és Embertani Társulat Évkönyve
WAB	Wissenschaftliche Arbeiten aus dem Burgenland (Eisenstadt)

⁶⁶ Peter Anreiter: Die vorrömischen Namen Pannoniens. *Archaeolingua* Ser. Min. 16. Bp., 2001.

⁶⁷ A Szerkesztőség ezúton mond köszönetet Gabrieli Gabriella régésznek (Soproni Múzeum) a képanyag összeállításában nyújtott segítségéért.

A régi evangélikus temető Soproni Múzeumban őrzött, szépen restaurált és helyreállított 17–18. századi sírköveiből 2007. szeptemberének közepén nyílt állandó kiállítás.¹ Egyrészt az itt kiállított latin feliratos sírkövek szövegét adom közre az alábbiakban, másrészt olyan sírköveket, melyek szintén a Soproni Múzeum tulajdonában vannak, de restaurálás előtt állnak, illetve olyanokét, melyek a város más részein tekinthetők meg (Kecsketemplom, Szent Mihály temető). A 16 felirat szövegéhez mellékeltem a pontos átírást (kerek zárójelben a rövidítések valószínű feloldási módjával illetve dőlt zárójelben a hiányok lehetőség szerinti kiegészítésével) és a magyar fordítást. A feliratok főbb formai jellegzetességeit kis bevezetőben írtam le az egyes szövegeknél. Mellékeltem mindegyik felirathoz a pontos rajzot. Munkámhoz felhasználtam még Csipkés Kálmánnak a Soproni Múzeum tulajdonában lévő szöveg-leírásait.²

A feliratok mind formai, mind tartalmi szempontból sokféleképpen elemezhetők.³ A jelen írás célja elsősorban a pontos forrásközlés, ezért bevezetésképpen csak néhány jellemző vonásra térnek ki. A legtöbb felirat nagybetűs, kisbetűs írás Artner Farkas, Dobner János András és Koller József sírkövén fordul elő.

A helykímélésnek kétféle eszközét láthatjuk: a betűk összekapcsolását, amikor két betűnek egy közös szára van (ligatúra), illetve a szavak rövidítését (abbreviatio). Lackner Kristóf sírkövén több ligatúra is előfordul, az AE diftongus összekapcsolása pedig majdnem mindegyik feliraton szerepel. Az abbreviációk használata teljesen általános majdnem mindegyik feliraton. A szövegközi jelek részben rövidítések jelzésére szolgálnak (a kettőspont megdöntve, a betűk fölötti vízszintes vagy kalap formájú vonal, az -us szótag rövidítésére szolgáló, a szóvéghez az alsó sarokban kapcsolódó 9-es jel, a -que tapadószócskát rövidítő kis hullámvonal a Q betűn, a rövidített szó után álló pont, stb.), részben pedig a szavakat különítik el egymástól (a Gensel János Ádám és a Gabriel János Keresztély sírkövén látható szóközi pontok). Haynóczi Dániel sírkövén arra is láthatunk példát, hogy a szavak között nincs szünet (ilyen volt egyébként a régi

¹ Kiss Melinda: Evangélikus síremlékek Sopronban, a Soproni Múzeum 17–18. századi síremlék-gyűjteménye, Sopron, 2007.

² Csipkés Kálmán 1930 és 1951 között dolgozott a Soproni Múzeumban. Ld.: Csatkai Endre: Csipkés Kálmán. SSz. 18. (1964), 89–90.

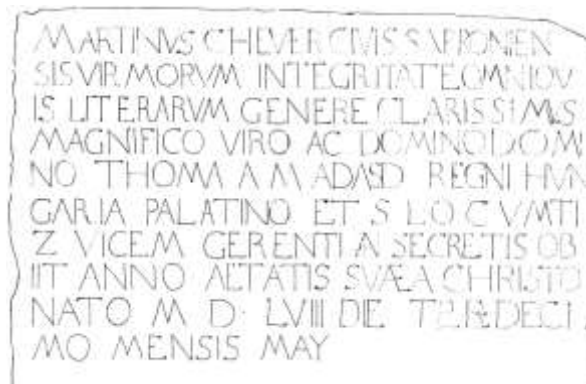
³ Kiss Melinda: Későreneszánsz és korai barokk síremlékek Sopronban. SSz. 59. (2005), 185–206. ; Kiss Melinda: Későreneszánsz és korai barokk síremlékek Sopronban. 2. rész: Társadalomtörténeti tanulmányok. SSz. 59. (2005), 265–284.

római írás is). A félhangzók (i, u) jelölése változó, és majdnem mindegyik feliraton más szabály érvényesül. A feliratokon előfordulnak a vésőtől eredő hibák is (pl. Dobner János Andrásén a 6. sorban, ANTE helyett ANTO) az egyes bevezetőkben erre kitérek. A feliratokon római és arab számok egyaránt szerepelnek, a dátumok megadása többnyire nem igazodik a római naptár szabályaihoz, és előfordul, hogy egy feliraton belül sem egységes.⁴

Két felirat esetében bizonyosra vehetjük, hogy a szöveget részben vagy egészben maguk az elhunytak fogalmazták még életükben, ahogy Gensel János Ádám feliratán olvashatjuk: „...ille ... ipse ... hoc composuit et in scriptis reliquit... epitaphium...”,⁵ vagy ahogy Hrabovszky Gyornasiológiájában olvashatjuk a Haynóczy sírfelirata elé megjegyzésként fűzött mondatot: „Epitaphium ab ipso Haynóczy maxima ex parte compositum.”⁶ Pók Lőrinc, Egg János Károly és Gensel János Ádám feliratának versei a kor poétikai műveltségét és igényét mutatják. A nevek átírásában a soproni helytörténeti hagyományt követtem.

A feliratok (keletkezésük sorrendjében):

1. Kövér Márton (meghalt: 1558. május 13.) Soproni Múzeum (1. kép).

1. kép. Kövér Márton 1558. vörös márvány, 152 × 87,5 cm
A cikkben közölt képek a szerző rajzai.

⁴ A feliratok közlési módjánál a következő művek voltak irányadók: Rudolf M. Kloos: Einführung in die Epigraphik des Mittelalters und der frühen Neuzeit, Darmstadt, 1980., Érszegi Géza: Paleográfia, in: A történelem segédtudományai, szerk. Bertényi Iván, Bp., 1998, 111–141., Kubinyi András: Epigráfia, u.o. 142–159.

⁵ „ő maga ...szerkesztette... és foglalta írásba ezt az epitáfiumot” lásd a továbbiakban Gensel János Ádám feliratának fordításánál.

⁶ „Az epitáfiumot legnagyobb részben maga Haynóczy szerkesztette.” Hrabovszky György: Gymnasiologia Evang. A. C. Transdanubiana I–II. 1816. 65–66. (Kézirat a Soproni Evangélikus Gyülekezeti Levéltárban).

A vörös márvány sírkő jobb oldala erősen lekopott, de a betű-töredékekből majdnem az egész felirat rekonstruálható, csak a második sor végének olvasata bizonytalan. A vésőtől származó hibák is előfordulnak: az első sor végén a „SOPRONIEN-SIS” vagy „SEMPRONIENS-IS” szó elején kimaradhatott egy betű; az ötödik sorban „MADASD” áll „NADASD” helyett, az utolsó előtti sorban „TRE” olvasható a „TER(tio)” helyett. A feliratról hiányzik az életkor jelölése az „ANNO AETATIS SVAE” mellől. A nagybetűs írás egységes, kevés a rövidítés, ligatúra csak egyszer fordul elő, a datálás római számmal történik, a félhangzók jelölése I és V minden esetben.

MARTINVS CHEVER CIVIS SOPRONIEN
SIS VIR MORVM INTEGRITATE OMNIQV..
IS LITERARVM GENERE CLARISSIMVS
MAGNIFICO VIRO AC DOMINO DOMI
NO THOMA A MADASD REGNI HVN
GARIAE PALATINO ET S(upremo) LOCVMT(enen)TI
Z(=et) VICEM GERENTI A SECRETIS OB
IIT ANNO AETATIS SVAE A CHRISTO
NATO M D LVIII DIE TRE(tertio)DECI
MO MENSIS MAY.

Kövér Márton soproni polgár erkölcsi feddhetetlenségéről és a tudományok minden fájában való jártasságáról igen híres férfiú, a nagyszerű férfinak és úrnak, Nádasdy Tamás úrnak, Magyarország nádorának, legfelsőbb helytartónak és királyi helyettesnek a titkára, meghalt életének ? évében, a Krisztus születése utáni 1558. évben, május 13-án.⁷

⁷ A sírfelirat szövegét vö. Kövér Márton I. Ferdinándtól 1554. szeptember 25-én, Bécsben kelt nemesi oklevelének szövegével: „...Cum igitur intelligamus te, Martinum Keuer, ex civili quidem, et honesto sanguine ortum nobilitatis tamen lumen ac splendorem minime contigisse, ab initio tamen ita institutum, imbutumque esse, ut iam inde a puero, non obscura generosae indolis inditia ex te elucerent, puerumque te a parente tuo Gregorio Keuer, cive civitatis nostrae Soproniensis ad studia literarum datum, ubi praecipuam adolescentiae tuae partem in iis transegisses, egregie profecisse eoque adminiculo, tibi ad commodiorem prudentiae politicae imitationem ac studium insigniter comparato, subito te in aulam spectabilis et Magnifici Thomae de Nadasd, Regni nostri Hungariae Palatini, ac Locumtenenti nostri et c. contulisse, apud eumque certos annos munere Secretarii functuum, in graubus nostris, et Regni nostri praedicti rebus, post eundem dominum tuum singulari fide industria, probitate et diligentia nobis et Regno nostro servivisse, et nunc quoque servire...” Győr-Moson Sopron Megye Soproni Levéltára, Lad. XLIV.et TTNr. 3. (...mivel tudjuk, hogy te, Kövér Márton, polgári és becses vérből származol, s bár a nemesség fényét és ragyogását igen kevésé izlelted, kezdettől fogva mégis úgy fejlődöttél és gyarapodtál, hogy azután gyermekkorodtól kezdve fénylettek rajtad a nemes jellem kétségtelen bizonyítékai, és atyád, Kövér Gergely, városunknak, Sopronnak polgára téged gyermekként a tudományok megismerésére adott, melyekkel ifjúkorod javarészt eltöltötted, és kimagaslóan haladtál előre, és miután ezt az eszközt kiválóan a politikai bölcsesség megfelelőbb gyakorlására és tanulmányozására fordítottad, váratlanul a nagyszerű és jeles Nádasdy Tamásnak, országunk, Magyarország nádorának, helyettesünknek stb. udvarába kerültél, és nála bizonyos évekig titkári teendők ellátásával a mi, és országunk nehéz ügyei közepette már ekkor is páratlan hűséggel, igyekezettel, becsülettel és szorgalommal szolgáltad uradat és szolgálod most is...)

2. Nádasdi Darabos László (meghalt: 1585. október 10-én) Soproni Múzeum (2. kép).

2. kép. Nádasdi Darabos László 1585. vörös márvány, 169 × 81,5 cm

Vörös márvány sírkő, a szavakat vagy a szókezdő magasabb betű, vagy köztes pont választja el egymástól. Rövidítés nincs, I jelöl i-t és j-t, V jelöl u-t és v-t, arab számokat láthatunk a dátumban is és az életkor megadásánál.

GENEROSA NOBILITA-
TE PRAECLARVS VIR LA-
DISLAVS DARABOS DE
NADASD ANNOS NAT-
VS. 31. OBIIT. 10. DIE. OC-
TOBRIS ANNO DOMI-
NI 1585.

Az igaz nemességéről híres férfiú, Nádasdi Darabos László, 31 évesen, az Úr 1585. évében, október 10-én hunyt el.

3. Lackner Kristóf (meghalt: 1631. dec. 29.) Soproni Múzeum (3. kép).

3. kép. Lackner Kristóf 1631. vörös márvány, csonka, az oldalak hossza: 105, 133, 82, 82 cm

A töredékes és a középső részén teljesen lekopott feliratú vörös márvány sírkő első sorában feltehetően a következő szavak álltak: „Epitaphium clariss.”, vagy „Epitaphium illustriss.”.⁸ A hetedik sor betűi alig láthatók, bizonyosra csak a „DIGN. CONS.” olvasat vehető, az előtte lévő két szó olvasata bizonytalan, de a meglévő betű-töredékek alapján valószínű.⁹ A felirat rendkívül tömör, majdnem az összes szó rövidítés, sok a ligatúra (CH, NE, AE, MA, GN), a MA(iesta)TIS szó utolsó két betűje fele méretű a felirat többi betűjéhez képest. A szavakat a sorok közepén ferdén elhelyezett két pont választja el egymástól. Az i-j és az u-v hangok jelölése egységesen I és V.

(...)RISS(im)i VIRI
 D(omi)N(i) CHRISTOPH(ori) LACKNER(i)
 V(triusque) I(uris) D(octoris) SAC(rae) CAES(ariae) REG(iae) MA(iesta)Tis
 AUL(ae) FAMIL(iaris) COM(itis) PALAT(ii)
 COM(itatus) SOPR(oniensis) IUR(ati) ASSESS(oris)
 CERT(orum) PED(i)T(um) CAPITAN(ei)
 DEIN NACTA DIGN(itate) CONS(ulis)
 (...)

⁸ V.ö. a Soproni Levéltárban található epitáfiummal. Közli: Kovács József László: Lackner Kristóf élete és kora (1571–1631) Sopron, 2004., 179.

⁹ V.ö. a Fridelius szerinti epitáfium szövegével: „...unde honore nobilitatis et consulatus auctus...” Közli: Payr Sándor: Emlékezés Doktor Lackner Kristófról, Sopron szab. kir. város első nagy polgármesteréről, halálának háromszázados évfordulóján. (1571–1631) Sopron, 1932., 40–41.

(...)
(...)
(...)
QUI (...)
SIC (...)
SUA IN PAUP(eres) ORPHAN(os)
STUDIOS & CAPTI(vos) SOPR(onienses)
(...)FUIT MUNIFICUS.

(...)a hírneves férfi, Lackner Kristóf úr, aki mindkét jog¹⁰ doktora, a császári és királyi fenség udvari tanácsosa, palotagróf, Sopron megyei esküdt, bizonyos gyalogos katonaság kapitánya, majd elnyerve a polgármesteri méltóságot (...) aki (...) így (...) vagyonát a szegényekre, árvákra, diákokra (...) és a soproni foglyok- (...) (...) bőkezű volt.

4. Artner Farkas (meghalt: 1633. április 9-én, a sírkövet áthelyezték 1753-ban) Sopron, Evangélikus temető (4. kép).

A vörös márvány sírkő felirata jórészt minuskuláris, csupán az „epitaphium” szó, a 4. sorban a „Sacr. Caesar. Regiaeqe Mattis” kifejezés, néhány kezdőbetű és a számok nagybetűsek. Az egyetlen összevonásos rövidítés (MATTIS) és a római számok fölött az első betűtől az utolsóig tartó jellegzetes „kalapos” vízszintes vonal jelzi a rövidítést. A feliraton előfordul a két i-t jelölő y két ponttal a tetején a „filiis” szóban (13. sor). A szavakat térközök választják el egymástól, a kisbetűs írás i és u betűi ékezetesek. A sírkő alsó részéhez később illesztett tábla felirata nagybetűs, ligatúrák csak az AE diftongus írásánál, rövidítés nincs, a félhangzók egységesen I és V betűvel vannak jelölve. A vésőtől származó hiba a „MARMOR” szó első betűje után látható B betű.

¹⁰ t. i. a kánon- és világi jog

4. kép. Artner Farkas 1633. vörös márvány, felső: 150 × 76, alsó: 55 × 76 cm

EPITAPHIVM
 Generosi D(omi)n(i) Wolffgangi Artneri
 Erhardi Filii
 SACR(ae) CAESAR(eae) REGIAEque MA(jes)T(a)TIS
 Aulae Familiaris
 Reip(ublicae) Soproniensis Quaestoris
 integerrimi
 Iudicis & aequissimi &
 Tandem Consulis prudentissimi
 ex hac

Multis exantlatis difficultatibus
Relictis VI Lib(eris)
IV Filiis & Filiabus II
Euocati
Anno MDCXXXIII die IX Aprilis
Aetatis LVII.

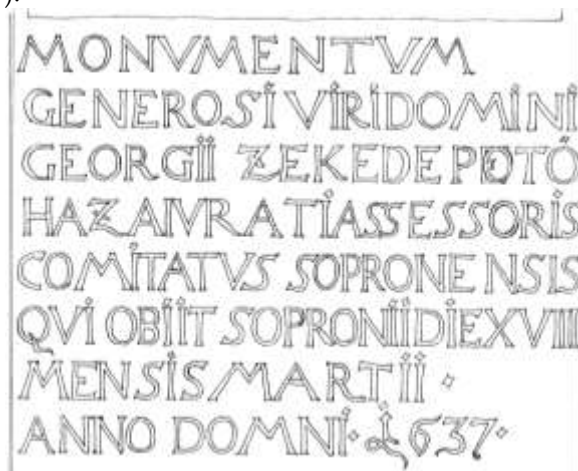
Artner Wolffgangnak (Farkasnak), a nemes úrnak, Erhard fiának síremléke, aki a szent császári és királyi fenség udvari familiárisa, Sopron szabad királyi város feddhetetlen quaestora, igazságos bírása és végül bölcs polgármestere volt, e városért kiállt sok nehézség után, hat gyermeket – négy fiút és két leányt – hagyva hátra, elszóllított az 1633. évben, április 9-én, ötvenhét éves korában.

Az alsó kövön a következő felirat:

MARMOR ATAVI MEMORIAE SACRVM
EX
SACRA MICHAELIS AEDE
IN SVAE SVORVMQVE SEPVLTVRAE LOCVM TRANSLATVM
REPOSVIT
LEOPOLDVS ARTNER VRBIS CONSVL
MDCCLIII

Az ősapám emlékének szentelt márványt a Szent Mihály templomból a saját és az övéinek temetkezési helyére vitette, és újra emeltette Artner Lipót, a város polgármestere, 1753.

5. Petőházi Zeke György (meghalt: 1637. márc. 18-án) Sopron, Bencés (Ferences) templom (5. kép).

Homokkőbe vésett és festett maiuskuláris felirat, rövidítések és ligatúrák nélkül, a szavak közötti térköz többnyire hiányzik, így majdnem folytonos a szöveg. Sajátos az I betűkön lévő pont (nagybetűs a felirat!), az u-v hang mindenütt V-betűvel jelölve. Római és díszített arab szám egymás mellett szerepelnek a feliraton. Vésési hiba a „Petőhaza” szó E-betűje alatt látható O-betű. Hiányzik az I betű a „Sopronensis” és az utolsó sorban a „Domni” szavakból.

MONVMENTVM
GENEROSI VIRI DOMINI
GEORGII ZEKE DE PEOTŐ
HAZA IVRATI ASSESSORIS
COMITATVS SOPRONENSIS
QVI OBIT SOPRONII DIE XVIII
MENSIS MARTII.
ANNO DOMNI. 1637.

A nemes férfiúnak, Petőházi Zeke György úrnak, Sopron vármegye esküdtjének síremléke, aki Sopronban hunyt el az Úr 1637. évében, március hó 18-án.

6. Egg János Károly (meghalt: 1679. november 6-án, Bécsben temették el) Soproni Múzeum (6. kép).

Nagybetűs felirat, a nevek és a címek nagyobb betűmérettel vésve. A szavakat térköz választja el egymástól, a szövegben szereplő vessző, kettőspont és pont valódi írásjelek. Rövidítés csak a nevekben és címekben, ligatúra csak az AE diftongusban fordul elő. 12 sor disztichon áll a felirat közepén. A számok római számok. Az Y betű a görög eredetű, vagy görög eredetűnek vélt szavakban fordul elő (crypta, lachrymis (de ugyanitt lacrumis is!). Az U és V betű használata nem következetes: rigabvnt, sacrum, cvjvs, caussa, stb.. A j hang leírására egy a sorból lefelé kilógó J-betűt használnak (cvjvs, Johannis, adjecto, jvdice).

Psalm.: CXXVI. V(ersus) V. QVI SEMINANT IN
LACHRYMIS IN EXSVLTATIONE METENT.

CHRISTO SACRUM
ET MEMORIAE
ILLUSTRISSIMI DOMINI, DOMINI
JOHANNIS CAROLI,
LIB(er) BARONIS IN EGG ET HUNGER-
SPACH. HEREDITARII BACILLIFERI IN
CARNIOLA ET VINIDORUM MARCHIA.

QUI PIE IN DOMINO MORTUUS VIENNAE
A(nno) M.D.C.L.XXIX.VI. NOVEMBRIS EODEMQUE SEPULTUS.

RELICTO PER TABULAS PIETATIS CAUSSA LEGATO,
CUJUS DE PARTE HOC COEMETERIUM, QUOD PROPTER AUCTUM
PER PESTIS TRVCVLENTIAM NVMERVM DEFVNCTORVM ADJECTO
AD HORTVM AGRO, AMPLIFICANDVM ERAT MVRO CINCTVM EST.

AMPLIFICATA PVTES HIC HORREA MORTIS: AT ERRAS:
MORS PALEAM, DOMINI DEXTERA GRANA LEGIT.
HAEC SEGES HOC AGRO EST: LACRUMIS QVICVNQVE RIGABVNT,
PRO LACRVMIS, IPSO JVDICE, LAETA METENT.
TVM CVLMOS QVOT AGER; NIVEOS TOT SVMMA LAPILLOS
URNA: PII TESTES, TV TOT AMORIS HABES,
PRAELVSTRI EGGIADVM BARO DE SANGVINE, CVJVS
MVNERE SVB MVRO TVTA TOT OSSA CVBANT.
COGNATI AD MVRVM NEC VOS DVBITATE, SORORES,
CONDERE SVLCATO MEMBRA TENELLA SOLO:
PLANTAS DONEC HERI PARADISO HIC INFERET HORTVS
HORREAQVE HIC COELI FRVGE REPLEBIT AGER.

ILLVSTRISSIMORVM PARENTVM
D(omi)N(i) GEORG(ii) HANNIBAL(i) L(iberi)B(aronis) IN EGG. ET
HUNGERSPACH &c.
D(omi)N(ae) SUSANNAE DOROTHEAE L(iberae)B(aronissae) AB EIBESWALD
&c.
FILIAE DVAE.
DOROTHEA CATHARINA. NAT(a) NEAPOL(i) AVSTR(iae)
A(nno) M.DC.LXXIX. XXVII. AVG(usti)
REGINA ELISABETA. NAT(a) VIENN(ae) AVSTR(iae)
A(nno) M.DC.LXXX.XX. OCTOB(ris)
DENATAE AMBAE SEMPRON(ii) PANN(oniae) ILLA A(nno) MDC. LXXXI.
XVIII. FEBR(uarii)
HAEC A(nno) M. DC. LXXX. XXXI. DECEMB(ris) HIC CONDITAE SUB SPE
BEATAE
RESVRRECTIONIS CVRATA PER ILLVSTRISS(imos) PARENTES CRYPTA.

„Akik könnyek közt vetnek, örömben aratnak majd.” (126. zsoltár 5. sor)

Krisztusnak és a hírneves János Károly úr, Egg és Hungerspach bárója, Carniola és Vinidorum Marchia¹¹ örökös ura emlékének szentelve, aki az Úrban jámborul halt meg 1679. november 6-án, Bécsben, és ott is lett eltemetve, azután, hogy végrendeletében kegyesen adományt hagyott hátra, melynek egy részéből lett fallal körülvéve ez a temető,¹² amit azért kellett a szántóföld temetőkerthez való

¹¹ A Krajnai hercegség területén: Carniola Inferior, Carniola Superior, Carniola Media, illetve Vinidorum Marchia.

¹² coemeterium, azaz cinterem = temetőkert, a görög κοιμητήριον (alvóhely, nyughely) szóból.

csatolásával megna-gyobbítani, mert a pestisjárvány miatt megnőtt a halottak száma.

Megnőtt – gondolod – itt a halál kamarája, de tévedsz:
pelyvát gyűjt a halál, Isten jobbjá magot.
Ez van vetve e földbe: s akárki is öntözi könnyel,
könnyeiért Bíránk ad majd bő aratást.
S akkor ahány szárat bír e föld, hősín követ annyit
bír csereped:¹³ tanúk ők, mennyire nagyszívú vagy:
Híres, vérbeli Egg báró, adományaid által
fal védelme alatt oly sok csont fekszik.
Fal mellé, rokonok, ne habozzatok, és ti se, hűgok,
rejtene szántóba gyenge halottaitok!
Mígnem e kert a palántákat megtermi a Mennynek,
És megtölti e föld maggal az égbeli csúrt.

¹³ Az urna itt: sorshúzó edény, „lapilli nivei” (atrique): szavazókavicsok élet és halál feletti szavazásnál.

PSALM. CXXXVI. V.V. QVI SEMINANT IN
LACHRYMIS IN EXULTATIONE METENT

CHRISTO SACRUM
ET MEMORIAE
ILLUSTRIS SIMI DOMINI DOMINI
JOHANNIS CAROLI,
LIBBARONIS IN EGG ET HUNGER-
SPACH, HEREDITARII BACILLIFERI IN
CARNIOLA ET VINDORUM MARCHIA.

PIEN DOMINO MORTUUS VIENNAE,
A. M. D. C. LXXXIX. VI NOVEMBRIUS EODIEMQUE SEPULTUS.
RELICTO PER TABULAS PIETATIS CALISSA LEGATO,
CUJUS DE PARTE HOC COEMETERIUM, QUOD PROPTER AUCTUM
PER PESTIS TRUENIUM IMMORVM DEFVICTORVM ABIECTO
AD HORTVM AGRO AMPLIFICANDVM EBAT MVRO CINETVM EST.

AMPLIFICATA PVTES HIC HORSA MORTIS: AT ERRAS:
MORS SALEAM. DOMINI DEXTERA GRANA LEGIT,
HIC SEGES HOC AGRO EST: LACRIMIS QVONDAE RICABANT,
PRO LACRIMIS, IPSO MDICE, LATA METENT.
TVM CVLMOS QVOTAGERINVEOS TOT SYMPHALAPLLOS
VRNA: PII TESTES, TV TOT AMORISHABES,
PRALVSTRI EGGIADVM BARO DE SANGVINE, CVJVS
MVNERE SVB MVRO TVTA TOT OSSA CVBANT,
COGNATI AD MVRVN NEC VOS DVBITATE, SORDRES,
CONDERE SVLCATO MEMBRA TENELLA SOLO:
PLANTAS DONEC HERI PARADISO HIC INFERET HORNS
HORREAGVE HIC COELI FRUGE REPLEBIT AGER.

ILLVSTRISSIMORVM PARENTVM
DN. GEORG. HANNIBAL. L. B. IN EGG ET
HUNGERSPACH &c.
DN. SUSANNAE DOROTHEAE L. B. AB EIBESWALD &c.
FILIAE DVAE.

DOROTHEA CATHARINA, NAT. NEAPOL. ASTR.
A. M. D. C. LXXIX. XXVII. AVE.
REGINA ELISABETA, NAT. VIENN. ASTR.,
A. M. D. C. LXXX. XX. OCTOB.

GENATAE AMBAR. SEMIFRON PANNILLA A. M. D. C. LXXXV. VIREN.
HIC A. M. D. C. LXXX. XXXI. DECIMBA HIC CONDITA SUB SPE BEATAE
RESVRECTIONIS CVRATA PER ILLVSTRISS. PARENTES CRIPTA

6. kép. Egg János Károly 1679. homokkő, 336 × 208 cm

A nemeslelkű szülők, Georg Hannibal úr, Egg és Hungerspach bárója és Susanna Dorothea úrnő, Eibeswald bárónője, és két leányuk (t.i. emlékének): Dorothea Catharina, aki Bécsújhelyen, 1679. augusztus 27-én született, és Regina Elisabeta, aki Bécsben, 1680. október 20-án született. Mindketten Sopronban, Pannóniában haltak meg, egyikük 1681. február 18-án, másikuk 1680. december 31-én. Itt lettek eltemetve a boldog feltámadás reményében, a kriptát jeles szüleik csináltatták.

7. Dobner János András (meghalt: 1683. szept. 23.) Soproni Múzeum (7. kép).

7. kép. Dobner János András 1683. homokkő, 173 × 94 cm

Nagybetűs felirat, az egyforma sorokból a nevek és címek magasságukkal kiemelkednek. Kevés rövidítés, a betűk fölött vonallal jelölve, ligatúra csak az AE diftongusban van. A j hang jelölése I- betűvel, a v hang V-betűvel, az u hang U-betűvel történik. A szavakat térköz választja el, a számok római számok, az utolsó sor „et” kötőszócskája minuskuláris.

AD HOC MONUMENTUM SITUS EST
 GENEROSUS D(omi)NUS IOHANNES ANDREAS DOBNERUS
 IN CURIA PATRIA PRIMUM NOTARIUS IURATUS
 DEIN SENATOR SPECTATISSIMUS.
 NOBILITATIS ET VIRTUTUM, QUIBUS AVI CLARUERUNT
 BENEDICTUS DOBNERUS I(uris) C(onsul)T(us) IN FRANCONIA ANTE HOC
 SECVLLVM CELEBRIS ET SEBASTIANVS B(ene)F(iciarius) SUNDICVS
 DE HAC CIVITATE MERITISSIMVS
 EX ASSE HAERES HOC EST:
 IN IURE CONSULTVS IN RE PUBLICA IUSTVS
 IN CONSILIIIS ARDUUS, IN NEGOTIIS GERENDIS PROMTVS,
 QUI OB EXIMIAS ANIMI DOTES
 CIVIBVS OMNIBVS CHARVS
 BEATORVM NUMERO CHARIOR
 SALVATORI SVO CHARISSIMVS

PRAECOCI HEU SI ANNOS AET(at)is XXXV. SED MATURO SI
VITAM LAUDABILITER ACTAM SPECTES OBITU
OMNIBUS BONI EXEMPLI MEMORIAM RELINQVENS
ANIMAM COELO PLACIDE REDDIDIT
A(nno) O(rbis) R(edempti) M.DC.LXXXIII. D(ie) XXIII. SEPTEMBRIS
PERENNATURAE SUAVISSIMI MARITI MEMORIAE POS(uit)
VIDUA MOESTISSIMA EVA NATELIA CUM ORPHANIS
IOHANNE THEOPHILO ET SUSANNA ELISABETHA.

E síremlék alatt nyugszik a nemes Dobner János András úr, először városi jegyző, majd igen tekintélyes szenátor. A nemességet és az erényeket – melyekről ősei is híresek voltak, Dobner Benedek Frankföldön¹⁴ volt híres jogtanácsos a múlt században, Dobner Sebestyén pedig prokurátorként¹⁵ e várossal kapcsolatban szerzett komoly érdemeket – mind egy szálig örökölte: a jogban tudós, a közügyekben igazságos, elhatározásaiban szilárd, az ügyes-bajos dolgok vállalásában készséges, aki rendkívüli lelki adottságai miatt minden polgár előtt kedves, még kedvesebb a boldogok előtt, Megváltójának pedig a legkedvesebb volt. Jaj, ha 35 éves korát tekinted, túl korán, de ha dicséretesen leélt életét nézed, érett korban távozott, mindnyájunknak a jó példa emlékét hagyva hátra, lelkét megbékélve adta vissza az égnek, a Megváltás 1683. évében, szeptember 23-án. Állíttatta Natl Éva, a gyászoló özvegy az árvákkal János Teofillal és Zsuzsanna Erzsébettel együtt, hogy a legdrágább férj emléke örökké éljen.

8. Durnberger Krisztina (meghalt: 1685. aug. 13.) Soproni Múzeum (8. kép).

Vörös márvány sírkőre vésett, teljes szépségében megmaradt nagybetűs felirat, a nevek és a „vivit”(él) szó emelkedik ki méretében a többi közül. Több jellegzetes rövidítés látható: a melléknév felsőfokú -issimus végződéséből az -im- szótag elhagyása, ezt a betűk fölötti vízszintes vonalka jelzi; a plur. dat./abl. -bus végződéséből az -us elhagyása egy 9-eshez hasonló jel használatával, a -que tapadószócskából elmarad a -ue, és ezt a Q farkincájának az áthúzása jelzi. Egymásba vésett betűk a Krisztus monogram betűi: a görög ΧΡΙΣΤΟΣ (Christos) szó első két betűjéből. Az u és v hang jelölése a kiejtés szerint, i és j nincs megkülönböztetve. Térköz a szóelválasztó, a számok római számok.

VIVIT
IN CHRISTO REDEMTORE INTER COELITES
NOBILISS(im)A OMNIBUSQ(ue) SEXUS SUI VIRTUTIB(us) ORNATISS(im)A
DOMINA ANNA CHRISTINA NATELIA

¹⁴ Franken, Németország területén.

¹⁵ sundicus (Σύνδικος)= advocatus

NATA DURNBERGERA.
 QUAE STATIM A MORTALI SATU AD (im)MORTALITATEM INITIATA
 TOTAM NOBILIORI HUIC ORTUI VITAM CONSIMILEM DUXIT.
 SUMMA IN DEUM RELIGIONE AC PIETATE,
 ILLIBATO ERGA MARITUM AMORE AC OBSEQUIO
 TANTAQUE MORUM SIMPLICITATE AC INNOCENTIA.
 UT VEL HAC SOLA ANIMUM MARITI
 CUM QUO IMPROLES AN(nos) XXVII SED SUAVISS(im)E CONVIXERAT,
 ABUNDE SOLARETUR
 CUMQ(ue) TOTA VITA AD IMMORTALITATEM ADSPIRASSET
 TANDEM SINE SENSU FERRE MORTIS OBDORMISCENTIQ(ue) SIMILIS
 MORTALITATEM EXUIT.
 A(nno) XP(=Christi) MDCLXXXV. D(ie) XIII. AUG(usti)
 POSTQUAM EXPLEVIT ANNOS XLVI. M(enses) V. D(ies) VI.
 RELIQUIAS PIENTISSIMAE DESIDERATISSIMAEQ(ue) CONIUGIS
 SUB INDUBITATA SPE RESTITUTIONIS MOEST(us) HIC CONDIDIT
 LEOPOLDUS NATL DE RUST H(oc) T(empore) CONSUL.

8. kép. Durnberger Krisztina 1685. vörös márvány, 206 × 110 cm

Él az égiek között, a megváltó Krisztusban az igen előkelő és nemének minden erényével ékes Natl (született: Durnberger) Anna Krisztina úrnő, aki halandó születésével azon nyomban halhatatlanságra kereszteltetett, egész életét e nemesebb kezdethez hasonlóan élte: Isten iránti igen nagy vallásos buzgóságával

és kegyességével, férje iránti töretlen szeretetével és engedelmisséggel, erkölcsének oly nagy tisztaságával és ártatlanságával, hogy akár ezzel önmagában is bőségesen kárpótolhatta férje lelkét, akivel bár igen nagy szeretetben, de gyermektelenül élt együtt 27 évet, és mert egész életével a halhatatlanság felé igyekezett, végül, szinte a halál érzete nélkül, mintha csak elaludna, úgy vetette le a halandóságot, Krisztus Urunk 1685-ik évében, augusztus 13-án, miután negyvenhat évet, öt hónapot és hat napot élt. Igen kegyes és nagyon drága hitvesének földi maradványait a feltámadásba vetett megingathatatlan reményével itt temette el a gyászoló Natl Lipót, Ruszt jelenlegi polgármestere.

9. Grád György (meghalt: 1685.) Soproni Múzeum (9. kép).

9. kép. Grád György 1685. homokkő, 460 × 260 cm

Az erősen kopott feliratú kölap nem sírkő, hanem Grád György kriptájának fedőlapja. Középtájon egy mára olvashatatlaná vált kisbetűs német nyelvű szöveg állt. A latin szöveg nagybetűs, a sorok azonos magasságúak, csak a név és az arra rímelő „gradus” szó betűi emelkednek ki magasságukkal. Rövidítés csupán egy van (DNUS), ligatúra nincs, térköz választja el egymástól a szavakat, a számok római számok, V és U használata a kiejtés szerinti.

A felirat szójátékra épül: a Grád név latinus formájának (Gradius) és a latin gradus (lépés, lépcső) szónak az összecsengésére.

SISTE GRADUM VIATOR
GENEROSUS D(omi)NUS GEORGIUS GRADIUS
HIC QVIESCIT
QUI PER GRADUS NON SALTUS
SENATOR JUDEX ET CONSUL SEMPRONII ELECTUS
DIGNUS
UT IN NOSTRIS OMNIUM PECTORIBUS VIVAT UNUS
CUIUS IN UNIUS PECTORE VIXIMUS OMNES
SED HOC UNUM TIBI VIATOR,
PRIUSQVAM GRADUM MOVEAS) IN AUREM
ANXIE COMPRECARES
NE NIVE HAC LIQVEFACTA MULTUM LUTI FIAT.

.....
.....
.....
.....

ANNO MDCLXXXV.

Állj meg vándor, itt fekszik a nemes Grád György úr, aki lépésenként és nem ugrásokkal lett Sopronban választott szenátor, bíró és polgármester (consul). Méltó arra, hogy mindnyájunk szívében egyformán éljen, hiszen egyedül az ő szívében mind benne éltünk, de – mielőtt tovább lépsz – vándor, azért az egyért a fülem mellett remegve könyörögj, hogy ha e hó elolvadt, ne legyen túl sok a sár!

(...)

1685.

10. Reichenhaller Richard (meghalt: 1694. máj. 11.) Soproni Múzeum (10. kép).

Homokköre vésett, erősen megkopott, rendkívül terjedelmes, 53 sorból álló nagybetűs felirat, az egyforma sorok közül csak a nevek és címek emelkednek ki nagyobb méretű betűikkel. A 12 sor olvasata a szövégek hiánya miatt bizonytalan. Rövidítés nagyon kevés, ligatúra nincs, J betű csupán a „Juditha”

névben fordul elő, az U és V használata a kiejtést követi. A szavakat tétköz választja el egymástól, írásjelek elszórtan láthatók. Római számok.

DEO IMMORTALI SACRUM

ET PERENNI HONORI

VIRI

GENEROSI NOBILISSIMI ET AMPLISSIMI

D(omi)NI RICHARDI REICHENHALLERI

QUI HONESTE NATUS ET A PUERO RECTE INSTITUTUS

TOTUM SE AD IURIS PATRII STUDIUM CONTULIT.

UBI VIRORUM IURIS CONSULTISS(im)ORUM DUCTU ASSIDUE IN IUDICIIS

VERSATUS PRUDENTISSIMUS EORUM, QUI DE IURE RESPONDENT, EVASIT.

SOLIDAQUE LEGUM SCIENTIA ET PERITIA

MULTUM SIBI GRATIAE ET DIGNITATIS APUD REGNI PROCERES ET ORDINES

CONCILIAVIT AMPLISSIMIS FUNCTUR(us) HONORIBUS DESTINANTIBUS

VOLENTIA TACTURUS FUISSET,

ILLE VERO EXIMIAS ANIMI DOTES PATRIAE SE CUM IMPRIMIS DEBERE RATUS

LAUTIORI APUD ALIOS CONDITIONI MEDIOCREM DOMI FORTUNAM

PRAETULIT

ARCTIORIQUE INSUPER NEXU FIDEM CIVIBUS OBLIGATURUS

E PRIMARIA PATRITIORUM FAMILIA CONIUGEM DUXIT:

NOBILISSIMAM LECTISSIMAMQUE VIRGINEM,

MARIAM MAGDALENAM KRÄMERAM

QUACUM ANNOS X. CONCORDISSIME CUM CONVIXISSET

OB PESTIS CONTAGIUM SECUM PROFUGAM EADEM LUE CUM DUOB(us)

LIBERIS AMISIT TOTIDEM ETIANUM SUPERSTITIBUS

GEORGIO RICHARDO PATRIS AEMULO ET ANNAMARIA VIRGINE.

IN DIVINA VOLUNTATE PIA MENTE ACQUIESCENS

POST QUINQUENNEM SOLITUDINEM AUSPICATO CONIUGIUM ITERAVIT.

SEMPERQUE POST HAC SIMILIS ITA SE PUBLICE GESSIT

UT ILLIUS BENE MERENDI DE PATRIA STUDIUM UBIQUE ENITESCERET,

EO NOMINE CIVIBUS CHARUS A(nno) MDCLXXXV. IN SENATUM LECT(us) EST,

IN QUO ORDINE TOTO QUINQUENNIO PULCHERRIME OMNIUM STETIT.

CUM ENIM SUMMAM EIUS IN CAPIENDIS CONSILIIIS PRUDENTIAM

TUM VERO FIDEM AC RELIGIONEM IN DANDIS CORDATI PERSPEXERUNT.

EAQUE RE COMMUNIBUS SUFFRAGIIS PRAETOREM CREARUNT.

QUOD ILLE MUNUS POSTQUAM SINGULARI INTEGRITATE ET ABSTINENTIA

EXPLEVIT. DELATUM SIBI OMNIUM SENTENTIA CONSULATUM INVITE

SUSCEPIT.

TANTUM ENIM ONERIS HONOS ISTE VIRO IMPOSUIT,

UT CONSERVATA DIFFICILLIMIS TEMPORIBUS RESP(ub)LICA

INGENTIBUS ILLI CURIS ET SOLLICITUDINIBUS CONSTITERIT

CUM IAM SATIS EI HONORUM, SATIS SUPERQUE MOLESTIARUM ESSET

DEPOSITIS QUOS BIENNIUM GESSERAT FASCIBUS CONSULARIBUS

PAUCIS DIEBUS POST NON SINE INGENTI BONORUM MOERORE

SPE AC FIDUCIA IN CHRISTUM SERVATOREM PLENUS DECESSIT.

A(nno) XP(=Christi). MDCIXCIV. D(ie) XI. MAI. POSTQUAM VIXIT A(nnos) LV.

M(enses) VI.

FRUERE MARITE MI DULCISSIME MELIORIS VITAE GAUDIIS

DUM SOLUTA CORPORIS HUIUS COMPAGE
ET MISTIS AMBORUM CINERIBUS MENTES NOSTRAE SOCIENTUR
TOTAQUE OLIM ANGELICO CONSORTIO TIBI IUNGAR
TUA JUDITHA ARTNERA
CONJUGII NOSTRI HEU NIMIUM BREVIS
CUIUS IIX ANNI ET XI MENSES PER QUOS INDULGENTISSIME ME COMPLEXES
VIX TOTIDEM MOMENTA FUISSE MIHI IAM VIDENTUR
AD SUPREMUM HABITUM IN GRAVISSIMO LUCTU VICTURA MEMOR,
QUAE TIBI CUM RELICTIS AMORIS CONIUGALIS PIGNORIBUS,
LEOPOLDO QUIELMO, CHRISTINA ROSINA ET MARIA CATHARINA
DEBITAE HOC PIETATIS MONUMENTUM MOESTISSIMA POSUI.

úgy gondolta, hogy szellemének rendkívüli adottságaival elsősorban hazájának tartozik, a másutt rá váró fényesebb lehetőségnek elébe helyezte az itthoni középszerűbb sorsot, és ezen felül szorosabb köteléssel akarta megerősíteni a polgárság iránti hűségét, a patríciusok elsőrangú családjából vette nőül az igen előkelő és gyönyörű hajadont, Mária Magdalena Krämert, akivel tíz évig élt igen nagy egyetértésben, de mikor a pestisjárvány miatt vele együtt menekült, e ragály következtében őt is és két gyermekét is elveszítette. Azonban két másik gyermeke életben maradt, az atyjához hasonló György Richárd, és a hajadon Anna Maria. Az isteni akaratban kegyes lélekkel megnyugodván ötévi egyedüllét után jó előjellel újra házasságot kötött, és mindig ugyanúgy viselkedett ezután a nyilvánosság előtt, hogy mindenütt láthatóvá váljék az ő igyekezete, hogy hazájával kapcsolatban kíván jó érdemeket szerezni. Ezért e polgárságnak kedves embert 1685-ben a tanácsba választották, ahol teljes öt esztendőn keresztül mindenki közt a legderékabban töltötte be hivatalát. Mivel pedig az értelmes emberek jól látták mind nagy bölcsességét az elhatározásaiban, mind lelkiismeretességét és megbízhatóságát a tanácsadásaiban, ezért egyhangú szavazással bíróvá választották. Miután ezt a tisztséget páratlan becsületességgel és feddhetetlenséggel töltötte be, az egyöntetű véleménnyel ráruházott polgármesteri hivatalt már nem szívesen vállalta. E tisztség ugyanis igen nagy terhet rótt a férfiú vállára, mert hogy a várost¹⁶ a legnehezebb időkben is megőrizze, mérhetetlen fáradalmaiba és gondoljaiba került. Amikor már elege volt a tisztségekből és fölöttébb elege volt a terhekből, letette a polgármesteri hivatali jelvényeket, amiket két évig viselt. Néhány nappal ezután, a derék emberek igen nagy szomorúságára, a megváltó Krisztusban való hittel és reménnyel telve távozott, Krisztus Urunk 1694-ik évében, május 11-én, miután 55 évet és 6 hónapot élt.

„Drága férjem, a jobb élet örömeit fogod élvezni, ha majd testem szerkezetének felbomlása után, hamvaink összevegyülése által egyesül majd a lelkünk, és akkor angyali sorsközösséggel leszek hozzád kötve, én, a te Artner Juditod. Emlékezve a mi, jaj, túlságosan rövid házasságunkra, melynek 8 éve¹⁷ és 11 hónapja – mialatt igen gyöngéden szeretted engem – szinte csak ennyi pillanatnak tűnik nekem. A legmélyebb gyászban fogok élni utolsó leheletemig, aki hitvesi szerelmünk megmaradt bizonyosságaival, Lipót Vilmostal, Krisztina Rozinával és Mária Katalinnal együtt a neked kijáró kegyelet ezen emlékét igen nagy gyászomban állíttattam.”

11. Pók Lőrinc (meghalt: 1706. dec. 25.) Soproni Múzeum (11. kép).

Vörös márvány sírkő 16 sornyi felirattal, ebből 10 sor egy hatsoros disztichon 10 sorba tördelve. A betűk mind méretükben mind formájukban vegyesek, majuskuláris és minuskuláris alakok egyaránt előfordulnak (D és d, I és i, y), a nevek kezdőbetűi és a sorkezdő betűk magasabbak a többinél. Az U és V használata sajátos: szó elején V, szó belsejében U látható (pl. „viuere”), a rövidítés felső vonallal van jelölve, a számok arab számok, az y betű két ponttal a tetején

¹⁶ res publica itt = civitas regia et libera

¹⁷ A tőszámnév jelölése nem hagyományos, VIII helyett IIX.

két i jelölésére szolgál az obyt (obiit) és a Soprony (Sopronii)¹⁸ szavakban. A tömörítés jellegzetes eszköze a feliratban a magasabb T betűk keresztvonalai alá bevéssett alacsonyabb betűk. A hónap megadása a dátumban számjegy és betűk kombinációja: XBRIS: X= decem-bris.

REUERENDISSIMUS DO(mi)NUS
LAURENTIUS POK ABBAS S(ancti)
IACOBI DE SILIZIO LIBERAE REGIAE CIUITA:
TIS SOPRONIENSIS PLEBANUS AETATIS SUAE 58.
OBYT IN PATRIA SUA SOPRONY ANNO D(omi)NI
1706 DIE 25 X(=decem-)BRIS

NON EST CREDE MICHI SAPIENTIS DICERE
VIUAM
SERA NIMIS VITA EST CRASTINA VIUE HODIE
CUM TUMULUM CERNIS CUR NON MORTALIA
SPERNIS.
TALI NAMQUE DOMO CLAUDITUR OMNIS HOMO
QUID VALET ARGENTUM QUIDUE ANNIS
VIUERE CENTUM
POST MORTEM FUMUS PULUIS ET UMBRA
SUMUS.

REUERENDISSIMUS D(omi)NUS
LAURENTIUS POK ABBAS S(ancti)
IACOBI DE SILIZIO LIBERAE REGIAE CIUITA:
TIS SOPRONIENSIS PLEBANUS AETATIS SUAE 58.
OBYT IN PATRIA SUA SOPRONY ANNO D(omi)NI
1706 DIE 25 X(=decem-)BRIS.

NON EST CREDE MICHI SAPIENTIS DICERE
VIUAM.
SERA NIMIS VITA EST CRASTINA VIUE HODIE
CUM TUMULUM CERNIS CUR NON MORTALIA
SPERNIS.
TALI NAMQUE DOMO CLAUDITUR OMNIS HOMO
QUID VALET ARGENTUM QUIDUE ANNIS
VIUERE CENTUM
POST MORTEM FUMUS PULUIS ET UMBRA
SUMUS.

11. kép. Pók Lőrinc 1706. vörös márvány, 194 × 98 cm

¹⁸ locativus

A tiszteletre méltó Pók Lőrinc, a zselici Szent Jakab monostor apátja¹⁹, Sopron, szabad királyi város plébánosa életének 58. évében hunyt el szülőföldjén, Sopronban, az Úr 1706. esztendejében, december 25-én.

Higgy nekem, ostobaság azt mondani „élni fogok majd”.

Élj ma: a holnapi lét túl késői neked.

Sírt amikor látsz, hogyhogy nem veted el, mi mulandó,
mert hisz mindegyikünk így lakhelyre kerül.

Mit használ az ezüst, s mit száz esztendeig élni:

jő a halál, s mi vagyunk árnyék, füst és por.

12. Gensel János Ádám (meghalt: 1720.) Soproni Múzeum (12. kép).

12. kép. Gensel János Ádám 1720. homokkő, 207 × 102 cm

¹⁹ Zselicszentjakab (ma: Kaposzentjakab)

A felirat az ókori latin feliratokon szokásos szakrális „Diis Manibus” formulával kezdődik, eredetileg a „holtak szellemeinek”, vagy az „alvilági isteneknek” értelemben fordítható, itt azonban a név genitivusa és a „sacrum” szó mellett az elhunyt szellemét érthetjük alatta. A majuskuláris felirat betűi és sorai nagyságukban is és formájukban is teljes mértékben egységesek, a szavakat középmagasságban elhelyezett pontok választják el egymástól, az i és j hangot I, az u és v hangot egységesen V betű jelöli. A rövidítések jelöletlenek, és az elhunyt címeinek leírásában fordulnak csak elő, a felirat jó részében egyáltalán nincsenek. Ligatúrákat sem láthatunk, a 12. sor végén a „constiterit” szó utolsó két betűje helyhiány miatt az -er szótagra lett rávésve. Nincs szám a szövegben.

DIIS MANIBVS

IOANNIS ADAMI GENSELI

PHILOS(ophiae) QVONDAM ET MED(icinae) D(octoris)

LIB(erae) REG(iae)Q(ue) CIVITATIS SEMPRONIENSIS PHYSICI ORD(inarii)

ACAD(emiae) IMP(erialis) NAT(urae) CVR(iosorum) ADIVNCTI

COGNOM(ine).DIODORI.

SOCIET(at)is BEROL(inensis) REG(iae) COLLEGAE

SACRVM

LIBERALIVM ILLE ARTIVM AMORE ET CVLTV ENITVIT

CONSIPIO ET OPE ARTIS SALVTARIS MVLTV PROFVIT

DIVVS VIVOS VT IVVARET EXCITARET ET SERVARET

PATRIAE IVVENTVTI ADMINICVLA STVDIORVM

TESTAMENTARIA LEGE LIBERALITER CONSTITERIT

TANTO SECVLI SVI PODALYRIO ET MAECENATI

LONGIORE VITA DIGNO

MAGISTRATVS SEMPRONIENSIS

TABB. (tabularum) TESTAMENTI NOMIN(e). EXSECVTOR

HOC P(onendum) C(uravit) MONVMENTVM

NVNC AVDI VIATOR

QVID DE SE QVID DE TE QVID DE NOBIS OMNIBVS SENSERIT

DESIDERATISSIMVS NOSTER GENSELIVS

SVAE ILLE SIBI MORTALITATIS CONSCIUS

IPSE HOC SIBI COMPOSVIT ET IN SCRIPTIS RELIQVIT

EPITAPHIVM

MVLTVS OLIM IVVANDOS ANTIDOTIS IVVIT

FATI NECESSITATE NONDVM OCCVPATOS

SE VERO EADEM PRAEVENTVM IVVARE

VOLVIT DEBVIT NON POTVIT

ORTVS MORTVVS OBITVRVS.

Gensel János Ádám kegyes szellemének szentelve,²⁰ aki egykor filozófiai és orvosdoktor, Sopron szabad királyi város tiszti főorvosa, a Császári Természettudósok Társaságának Diodoros néven adjunktusa, a Berliini Királyi Társaság tagja volt.²¹

A szabad művészetek²² iránti szeretetével és azok művelésében kimagaslott. Sokaknak volt hasznára tanácsával és gyógyító művészetének erejével, és hogy megdicsőülve (t.i. halála után) segítse, erősítse és megőrizze az élöket, hazája ifjúságának végrendeletileg kegyesen ösztöndíjat alapított. Kora ily nagy Podalyriusának²³ és Maecenasának – ki hosszabb életre lett volna méltó – Sopron város tanácsa, mint végrendeletének²⁴ végrehajtója állította e síremléket.

Most pedig hallgasd meg, vándor, mit gondolt magáról, rólad s rólunk mindnyájunkról a mi drága Genselünk, aki mikor már tudta, hogy meg fog halni, maga írta és hagyta hátra írásban e sírfeliratot: Egykor sok gyógyításra szorulólt mentett meg szereivel,²⁵ kiket nem ért még el a végzet, de amikor őt érte el, önmagán segíteni – noha akarta, és illet is volna – nem tudott. Halandónak született, meghalt.

13. Hajnóczy Dániel (meghalt: 1747. febr. 26.) Soproni Múzeum (13. kép).

A domború homokkő sírkőlap nagybetűs feliratának sorai is és betűi is egységeseek (eltekintve a szövegben szereplő két név kissé magasabb betűitől), a szavakat általában térköz választja el egymástól, de látunk példát a folytonos írásra is (3., 4., 10., stb sor). A lekopott és többször újra vésett latin szöveg rekonstruálható Hrabovszky György 1816-os Gymnasiologia-ja alapján, melyben a sírkövön olvasható, akkor még teljesen ép feliratot pontosan lejegyezte.²⁶ Eszerint a feliraton látható hibák javítása: QVBRIS: Quadis, ARRILES: Apriles, DESVLORIA: desultoria, PESTILENIIA: pestilentia, GIMNASII: gymnasii, DISCIPVIVS: discipulus, MARTLAS: Martias, SISIPHO: Sisyphio, PERFRVITVS: perfruitur. Ligatúra nincs, a rövidítés is kevés, a római számokban az M és D alakja sajátos. J betű csupán a nevekben fordul elő, az u és a v hang írása egyaránt

²⁰ Ld. még az alábbiakban: Gabriel János Keresztély sírfeliratán: „Piis Manibus”

²¹ Ld.: Szála Erzsébet: Sopron tudomány- és technikatörténetéből, Sopron, 1997., 45.

²² „Septem artes liberales” azaz a hét szabad művészet: grammatika, retorika, dialektika (trivium) és aritmetika, geometria, asztronómia, musica (quadrivium).

²³ Podalirius (Ποδαλείριος) Aszklepiosz fia, híres orvos a trójai háborúban az akhájok táborában.

²⁴ „tabb.”: a pluralis jele a kettőzött betű a rövidítésben

²⁵ „antidotis”, az ἀντίδοτον „ellenszer” görög szóból

²⁶ Hrabovszky György: Gymnasiologia Evang. A. C. Transdanubiana I–II. 1816. 65–66. (Kézirat a Soproni Evangélikus Gyülekezeti Levéltárban). Németh Sámuel is hivatkozik Hrabovszkyra és közli a felirat szövegét: SSz. 3. sz. 1941. 234–238.

V-betűvel történik. Az utolsó, zárójelbe tett mondat Hrabovszky leírásában szerepel, azonban Csipkés Kálmánnál nem, és a sírkövön nincs nyoma.²⁷

D(eo) O(ptimo) M(aximo) S(acrum)
HIC SITVS EST
ANNORVM AMPLIVS XXIX
MARTYR SCHOLASTICVS
DANIEL HAYNOCZIVS
NATVS IN QVBRIS
A(nno) R(eparatae) S(alutis) MDCXC. V. IDVS ARRILES
DISCENDO XI ADIIT SCHOLAS
NON DESVLIORIA ANIMI LEVITATE
SED A TRIBVS LITERARVM TEMPESTATIBVS
FAME, PESTILENIIA, BELLO
IMPOSITA NECESSITATE
IN OMNIBVS ALIVD DIDICIT NIHIL
PRAETER JESVM
CRVCIS SVPPPLICIO DE SALVTE MORTALIVM
IMMORTALITER MERITVM
HANC SCIENTIAM
IN GIMNASII SEMPRON(iensis) EVANG(elicorum) AVG(ustanae)
CONF(essionis).
CVRIA SECVNDANORVM ANNOS XXII
PRIMANORVM ANNOS VI.
ET QUOD EXCURRIT PROFESSVS EST.
JOANNIS CHRISTOPHORI DECCARDI
XXIX ANNORVM RECTORIS ET MARTYRIS
DISCIPVIVS COLLEGA SVCCESOR GENER
OBIIT MDCCXLVII. IV. CALENDAS MARTLAS.
SIC IN XII TRANSLATVS SCHOLAM
CONSVMMATA SAPIENTIAE GLORIA FELICEM
POST LABORES
CVM SAXO PLVSQUAM SISIPHO
EXANTLATOS
RVDE DONATUS
AETERNA QVIETE PERFRVITVS.

²⁷ Csipkés Kálmán: Evangélikus síremlékek feliratai. Kézirat. Soproni Múzeum, képzőművészeti adattár

(MARITO OPTIMO SUSANNA CATHARINA VIDVA MOESTISSIMA H(oc)
M(onumentum) FE(cit).)

A hatalmas és mindenható Istennek szentelve. Itt nyugszik az önmagát több mint 28²⁸ éven keresztül az iskolának áldozó²⁹ Hajnóczy Dániel, aki a kvádok³⁰ földjén született, a Megváltó születésének 1690-ik évében, április 10-én. Tizenegy iskolába³¹ járt tanulni, de nem lelkének állhatatlan könnyelműsége miatt, hanem a tudományok három veszedelme: az éhínség, a pestis és a háború vetette rá a kényszert. Mindegyik iskolában csak Jézusról tanult, aki kereszthalálával a halandók üdvösségét örökre elnyerte. Ezt a tudást tanította a soproni ágostai hitvallású evangélikus gimnázium második osztályában 22, az első osztályban pedig 6 évig, és amennyi idő még kijutott neki.³² Deccard János Kristófnak, a 28 éven át önfeláldozóan munkálkodó rektornak tanítványa, kollégája, utóda és veje 1747. február 26-án távozott, így került át a tizenkettedik iskolába, mely a bölcsesség minden dicsőségében bővelkedik, azután, hogy nagyobb fáradalmakat állt ki, mint a sziklákat görgető Sisyphos³³ kiszolgált katonaként³⁴ az örök nyugalmat élvezi.

(A legjobb férjnek állíttatta e síremléket a legszomorúbb özvegy, Katalin Zsuzsanna.)

²⁸ XXIX: nem hagyományos jelölés a XXVIII. helyett

²⁹ A „martyr scholasticus” kifejezés nehezen fordítható, mert magában foglalja még „a tudós tanár” és a „bizonyágtevő” (t.i. Krisztusról) jelentést is.

³⁰ in Quadis: Vágbeszterce területén kvádok éltek a Kr.e. 1. sz.-tól a Kr. u. 5. sz.-ig, itt született Haynóczy Dániel. V.ö.: Németh Sámuel: Haynóczy Dániel. SSz. 5. (1941), 234–238.

³¹ Többek között: Trencsén, Rozsnyó, Zsolna, Lőcse, Győr, Sopron, Devecser, Wittenberg. Lásd: Németh Sámuel: Haynóczy Dániel. SSz. 5. (1941), 234–238.

³² A „secundánusok” osztálya az utolsó előtti, a „primánusoké” pedig a legfelső osztály, ahol rektorként tanított valamivel több, mint hat évig. A gimnázium korabeli működésére vonatkozóan lásd: Németh Sámuel: A soproni evangélikus líceum történetének egy százada (1681–1781). Sopron, 2007.

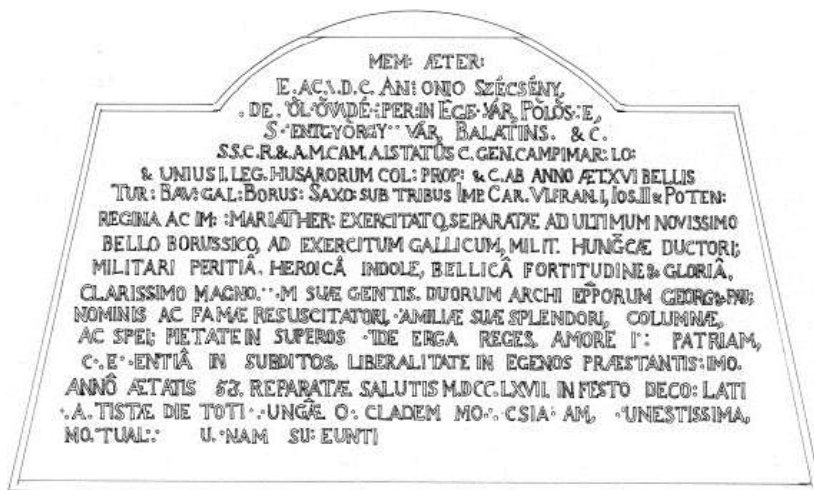
³³ „saxo Sisyphio”: Sziszüphosz Aiolosz fia, alattomoságáért büntetésül az Alvilágban egy folyton visszaguruló, nehéz követ kellett egy magas hegyre felgördítenie.

³⁴ „rude donatus”: rudis: fakard, mellyel a kiszolgált katonákat és gladiátorokat szabadon bocsátották.

13. kép. Hajnóczy Dániel 1747. homokkö, 197 × 100 cm

14. Széchényi Antal (meghalt: 1767. aug. 29.) Sopron, Bencés (Ferences) templom (14. kép)

14. kép. Széchényi Antal 1767. márvány, 95 × 60 cm

E felirat márványtáblába illesztett fém betűkkel készült. A betűk egy része hiányzik, de a szövegösszefüggés és a betűk helyén lévő pontok lehetővé teszik a felirat kiegészítését. Római és arab számok egyaránt vannak a szövegben, ligatúra csak az AE kettőshangzó esetében, sok a rövidítés, az összevonásos rövidítések a betűk fölötti kalappal jelöltek, az elhagyásos rövidítéseket kettőspont jelzi. Valódi írásjel a szövegben használt vessző, és bizonyos ékezetek (pl. a sing. abl. hosszú a-ja jelölve van). A nevek kezdőbetűje magasabb a többinél. J betű nincs, az u hangok U betűvel vannak leírva.

MEM(oriae) AETER(nae)

E(xcellenti) AC I(llustrissimo) D(omino) C(larissimo) AN/T/ONIO SZÉCSÉNY,
/D/(omino) DE /F/ÖLSÖVIDÉ/K/, PER: IN EGE/R/VÁR, PÖLÖS/K/E,
S/Z/ENTGYÖRGY(..) VÁR, BALATINS/Z/ & C(aetera)

S(acrati)S(simae) C(aesareae) R(egiae) & A(postolicae) M(ajestatis) CAM(erario)
A(ctuali) I(ntimo) STATUS C(onsiliario) GEN(erali) CAMPI MAR(eschal)LO,
& UNIUS I. LEG(ionis) HUSARORUM COL(lectorum?) PROP(riorum?) &
C(aeterorum) AB ANNO AET(atis) XVI BELLIS

TUR(cis) BAV(ariis) GAL(lis) BORUS(sicis) SAXO(nicis) SUB TRIBUS
IMP(eratoribus) CAR(olo)VI. /F/RAN(cisco) I. IOS(eph) II.& POTEN(te)
REGINA AC IM/P/(eratore) MARIA THER(esia) EXERCITATO, SEPARATAE
AD ULTIMUM NOVISSIMO/
BELLO BORUSSICO, AD EXERCITUM GALLICUM, MILIT(iae)HUNG(ari)CAE
DUCTORI,

MILITARI PERITIA, HEROICA INDOLE, BELLICA FORTITUDINE & GLORIA,
CLARISSIMO MAGNO/RU/M SUAE GENTIS. DUORUM ARCHI
EP(isco)PORUM GEORG(ii)& PAU(li)/

NOMINIS AC FAMAE RESUSCITATORI, /F/AMILIAE SUAE SPLENDORI,
COLUMNAE,/

AC SPEI PIETATE IN SUPEROS, /F/IDE ERGA REGES, AMORE I/N/
PATRIAM

C/L/E/M/ENTIA IN SUBDITOS, LIBERALITATE IN EGENOS
PRAESTANTIS/S/IMO.

ANNO AETATIS 53. REPARATAE SALUTIS M.DCC.LXVII. IN FESTO
DECO/L/LATI

/B/A/P/TISTAE, DIE TOTI /H/UNG(ari)AE O/B/ CLADEM
MO/HA/CSIA/C/ AM, /F/UNESTISSIMA,
MO/R/TUAL/em/ U/R/NAM SU/B/EUNTI

Örök emlékére

a kiváló és nagyszerű úrnak, a hírneves Szécsényi Antalnak / Felsővidék, Egervár, Pölöske, Balaton – Szentgyörgyvár stb. urának/ a szent császári, királyi és apostoli fenség kamarásának, állami titkos tanácsosnak, vezértábornagynak³⁵, aki az első (saját toborzott ?) huszárezredének és más katonaság élén 16 éves korától kezdve részt vett a török, bajor, francia, porosz, szász háborúkban, három császár: VI. Károly, I. Ferenc, II. József és Mária Terézia császárnő és királynő uralkodása alatt, végül a legújabb porosz háborúban, a francia hadsereg oldalán a magyar katonaság vezére volt,/ a katonai ügyekben való jártasságáról, hősi jelleméről, hadi bátorságáról és dicsőségéről igen híres, nemzetsége két nagy érseke, György és Pál nevének és hírének feltámasztója, családjának fényessége, oszlopa,/ aki messze kiemelkedő az égiek iránti kegyességével, a királyok iránti hűségével, hazaszeretetével, az alávetettek iránti könyörületességével, a szűkölködők iránti jóindulatával, aki életének 53., az Üdvösség 1767. évében, Keresztelő (Szent János) fejevételének napján, az egész Magyarország számára a mohácsi pusztulás miatti leggyászosabb napon³⁶ lépett a halálba.

15. Gabriel János Keresztély (meghalt: 1776. jan. 4.) Soproni Múzeum (15. kép).

Két feliratos tábla áll a síremléken, az évszám mindkettőn ugyanaz: 1776. A felirat egységesen nagybetűs, a nevek a többi sorhoz képest jóval magasabbak, illetve majdnem minden főnév kezdőbetűje magasabb a többinél. A szavakat alsó pontok választják el egymástól, ezek tehát nem írásjelek. A rövidítések nincsenek külön jelezve, i és j hang egyaránt I-vel, az u és a v hang a kiejtés szerint U-val vagy V-vel írva. Római számok szerepelnek a szövegben.

D(eo) O(ptimo) M(aximo) S(acrum)
PIISQUE MANIBUS
NOBILIS AC CONSULTISSIMI
D(omini) IOANNIS. CHRISTIANI GABRIEL
LIB(erae) ET. REG(iae) CIVITATIS SOPRONIENSIS
SENATORIS IUDICIS CONSULIS
QUI
PATRE IOANNE GABRIEL L(iberae) ET R(egiae) CIVITATIS RUST IUDICE
AC I(urato) COMIT(atus) SOPRON(iensis) ASSESSORE VIRO NOBILI
MATRE EVA SUSANNA GENTE PAMERIA
ANNO MDCCIV. A(nte) D(iem) III. NON(as) IAN(uarias)
RUSTINI NATUS
AVITAS GENTIS SVAE NATLIANAE VIRTUTES
PER OMNE VITAE CURRICULUM

³⁵ „Generalis campi mareschallus” vö: Generalfeldmarschall

³⁶ Augusztus 29.

SUIS
SI NON SUPERAVIT CERTE EXAEQVAVIT
SEDEM FORTUNARUM ELEGIT SOPRONIUM,
UBI
DUPLEX, AT SINE PROLE INIIT MATRIMONIUM
V. ANNIS MUNUS IUDICIS IV. CONSULIS GESSIT
MERITORUM IN URBEM AMORIS IN RELIGIONEM
PERITIAE IN REBUS GERUNDIS
PRAEMIA
DENIQUE IBIDEM
POST EXANTHLATOS CUM LAUDE PUBLICOS LABORE
MOLESTOS MORBOS VITAE CADUCAE ANFRACTUS
TESTATA SUPREMIS TABULIS IN EGENOS ET MUSAR(um) ALU(mnos)
ANNUA LIBERALITATE
ULTIMUM IN DOMINO DIEM
ANN(o) O(rtus) R(edemptoris) MDCCLXXVI. A(nte) D(iem) d̄ IV NON(as)
JAN(uarias)
OBIIT.
QUI HAEC LEGIS VIATOR,
MORTALITATIS TUAE MEMOR
NOMINIS AC FUTURAE VITAE IMMORTALITATI STU(de)
ORIMUR. MORIMUR.

FRATRI DESIDERATISSIM(o)
AM(ico) MER(erenti) MEM(oriae) ERGO P(osuit) D(e)D(icavitque)
ANNO MDCCLXXVI.
LUDOVICUS GABRIEL
CAVS(arum) PER I(nclytum)R(egnum) H(ungariae) UTR(iusque) FORI
IUR(atus) ADV(ocatus)

A hatalmas, mindenható Istennek és a nemes, bölcs Gabriel János Keresztély úr, Sopron szabad királyi város szenátora, bírása és polgármestere kegyes szellemének szentelve.

Atyja, Gabriel János, Ruszt szabad királyi város bírása és Sopron megyei esküdt, nemes férfiú, édesanyja, Éva Zsuzsanna a Pamer nemzetségből. 1704. január negyedikén, Ruszton született. Nemzetségének, a Natl nemzetségnek ősi erényeit élete egész folyamán keresztül – ha fölül nem is múlta – de bizonyosan elérte: sorsa színhelyéül Sopront választotta, ahol kétszer, ámde utód nélküli házasságot kötött, öt évig a bírói, négységig a polgármesteri tisztséget viselte, mint a várossal szembeni érdemeinek, a vallás iránti szeretetének és a közügyek intézésében való ügyességének jutalmait. Végül is a mindenki által ismert súlyos, de dicsérettel viselt betegségei után

16. Koller József (meghalt: 1795. febr. 23.) a sírkő a régi Szent Mihály temető falán (16. kép)

16. kép. Koller József 1795. homokkő, 50 × 70 cm

Homokkőbe vésett, erősen megkopott felirat, alsó része mára teljesen olvashatatlaná vált. Szerencsére, ránk maradt a teljes szöveg Csipkés Kálmán leírásában, aki a következőképpen írta le az akkor (1930 és 1950 között) még feltehetően jól látható írást: „MONUMENTUM/ HOC/ Spectabili ac Magifico Dno/ JOSEPHO KOLLER/ S.C.R.A. Mattis Consiliario/ annis 49. Superiori Provin/ciali Commissario/ die 23. February 1795 aetatis/ anno 73. mortem pie obeunti / erexerunt.”³⁸ A feliraton háromféle írást láthatunk: kapitális betűkkel az első, második és az 5. sor eleje, a felirat többi része a néven kívül minuskuláris, és végül a név nagybetűs, díszített írott betűkkel készült. Az összevonásos rövidítések a betűk feletti vonallal jelölve vannak.

MONUMENTUM

HOC

Spectabili ac Mag(ni)f(i)co D(omi)no

JOSEPHO KOLLER

S(acrae)C(aesareae)R(egiae) A(postolicae) Ma(jes)t(a)tis Consiliario

an... .. Superiori Provin

... Com..issario

.....atis

³⁸ Csipkés Kálmán: Katolikus síremlékek feliratai. Kézirat. Soproni Múzeum, képzőművészeti adattár

...
...

Ezt az emlékművet a jeles és nagyszerű Koller József úrnak, a szent császári és királyi apostoli fenség tanácsosának emelték, aki 49 évig tartományi főbiztos volt, s aki a halált 1795. február 23-án, életének 75. évében kegyesen fogadta.

17. kép Az egyes feliratokon használt betűformák

KÖVER	MADRASI	LACKNER	ARTNER	ZEKE	EGG	DOBNER	DURN	GRAD	REICH	PÖK	GENS	HAY	SZÉCH	GABR	KOLLER
1538.	1585.	1634	1635	1637	1619	1683	1695	1685	1694	1706	1720	1747	1761	1776	1795
A	A	A	A a	A	A	A	A	A	A	A	A	A	A	A	A a
B	B		b	B	B	B	B	B	B	B	B	B	B	B	B b
C	C	C	c	C	C	C	C	C	C	C	C	C	C	C	C c
D	D	D	d	D	D	D	D	D	D	D	D	D	D	D	D d
E	E	E	e	E	E	E	E	E	E	E	E	E	E	E	E e
		F	f	F	F	F	F	F	F	F	F	F	F	F	F f
G	G	G	g	G	G	G	G	G	G	G	G	G	G	G	G g
H		H	h	H	H	H	H	H	H	H	H	H	H	H	H h
I	I	I	i	I	I	I	I	I	I	I	I	I	I	I	I i
I	I	I		I	J	I	I	I	I	I	I	J	I	I	
		K		K						K					K
L	L	L	l	L	L	L	L	L	L	L	L	L	L	L	L l
M	M	M	m	M	M	M	M	M	M	M	M	M	M	M	M m
N	N	N	n	N	N	N	N	N	N	N	N	N	N	N	N n
O	O	O	o	O	O	O	O	O	O	O	O	O	O	O	O o
P	P	P	p	P	P	P	P	P	P	P	P	P	P	P	P p
Q		Q	q	Q	Q	Q	Q	Q	Q	Q	Q	Q	Q	Q	
R	R	R	r	R	R	R	R	R	R	R	R	R	R	R	R r
S	S	S	s	S	S	S	S	S	S	S	S	S	S	S	S s
T	T	T	t	T	T	T	T	T	T	T	T	T	T	T	T t
V	V	V	v	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V v
V	V	V		V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	
		X	x	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X x
Y			y		Y							Y	Y		
Z				Z						Z					

A feliratok szövegében található rövidítések feloldása³⁹

&	et
& c.	et caetera
A.	anno
AET.	aetas
A.I. STATUS C.	actualis intimus status consiliarius
A. XR.	anno Christi
A. O. R.	anno Orbis Redempti
A. R. S.	Anno Reparatae Salutis
ACAD. IMP. NAT. CUR.	Academia Imperialis Naturae Curiosorum
AET.	aetas
AM. MER. MEM.	amico merenti memoriae
AN.	anno
ANN. O. R.	anno Orbis Redempti
AUG. CONF.	Augustana Confessio
AUL FAM.	aulae familiaris
BAV.	Bavarus, Bavaricus
B. F.	Beneficiarius
BORUS.	Borussicus
C.	clarissimus, carissimus
CAM.	camerarius
CAPITAN.	Capitaneus
CAR.	Carolus
CAUS. PER I. R. H. UTR. FORI	causarum per inclytum regnum Hungariae utriusque fori
CERT. PEDT.	certorum peditum
CHRISTOPH.	Christophorus
COGNOM.	cognomini, cognomine
COL.	collectus
COM. PALAT.	Comes Palatii
COM. SOPR.	Comitatus Soproniensis
CONS.	consulis
D.	dominus, dies, doctor
DNI.	domini
DIGN.	dignitas

³⁹ A rövidítések feloldásához felhasználtam a következő műveket: Adriano Cappelli: *Lexicon abbreviaturarum. Dizionario di abbreviature latine et italiane*, Milano, 1954.; Knud Paasch Almar: *Inscriptiones Latinae*, Odense 1990. 440–500.

D. N.	dominus,
D. O. M. S.	Deo Optimo Maximo Sacrum
DNUS	dominus
E.	egregius
EPPORUM	episcoporum
FEBR.	Februarius
FRAN.	Franciscus
GAL.	Gallicus
GEN.CAMPIMAR.LO	generali campimareschallo
H. T.	hoc tempore
H. M. F.	hoc monumentum fecit
HUNGCAE	Hungaricae
I.	illustrissimus
I. COMIT. SOPRON. ASSESSOR.	Juratus Comitatus Soproniensis Assessor
I. C. T.	iuris (iure) consultus
ILLUSTRISS.	illustrissimus
IMP.	imperator
IOS.	Josephus
IUR. ADV.	Juratus Advocatus
IUR. ASSESS.	Juratus Assessor
JAN.	Januarius
LEG.	legio
L. B.	liber baro, libera baronissa
L. ET R.	libera et regia
LIB.	liber, libera stb.
LIB. ET REG. CIVITATIS	liberae et regiae civitatis
LIB. REGQ. CIVITAS	libera regiaque civitas
LOCUMTI	locumtenenti
M.	mensis
MED.	medicinae
MEM. AET.	memoriae aeternae
MILIT.	militia
MOEST.	moestus
MUSAR. ALU.	Musarum alumni
NAT.	natus, nata stb.
NEAPOL. AUSTR.	Neapolis, Austria
NOBILISSA	nobilissima
NOMIN.	nomini, nomine
NON.	Nonae
ORNATISSA	ornatissima
P.C.	ponendum curavit

P.D.D.	posuit dedicavitque
PANN.	Pannonia
PHILOS.	Philosophiae
PHYSICI ORD.	Physici ordinarii
POS.	posuit
PROP.	proprius
Q.	que
S.	sanctus, supremus
REIP.	rei publicae
SAXO.	Saxonicus
SS.C.R.& A.M.	Sacratissimae Caesareae et Regiae Apostolicae Majestatis
SAC. CAES. REG. MATis.	Sacrae Caesareae Regiaeque Maiestatis
SOCIET. BEROL. REG.	Societas Berolinensis Regia
STU.	studeas, stude
TABB.	Tabulae
THER.	Theresia
TVR.	Turci
U. I. D.	utriusque iuris doctor
VIENN. AUSTR.	Vienna, Austria
VIRTUTIB.	virtutibus
XP.	Christus
Xbris	decembris
Z	et

Szótárak

Bartal Antal: A magyarországi latinság szótára. Bp., 1901.

Finály Henrik: A latin nyelv szótára. Bp., 1884.

Franciscus Pariz Pápai: Dictionarium Latino-Hungaricum, Succum et Medullam purioris Latinitatis..., Tyrnaviae, M.DCC.LXII.

Lexicon Latinitatis Medii Aevi Hungariae – A magyarországi középkori latinság szótára szerk. Harmatta János Bp., 1987-től

A Soproni Szemle 1964. évi harmadik számában Faragó Sándor „Adatok a kapuvári temetők történetéhez” címmel fontos településtörténeti adatokat közölt.¹ Az utóbbi években végzett kutatások során számos olyan forrás került napvilágra, amely lehetővé teszi, hogy az említett közleményben foglaltakat kiegészítsük, illetve pontosítsuk.

A templomok körüli, közegészségügyi szempontból aggályos temetkezés megszűntetésének és a temetőknek a települések belterületén kívül való kijelölése elhúzódó folyamat volt. Jelentős állomása volt Mária Terézia 1771. évi uralkodói, majd a Királyi Helytartótanács 1777. évi (országos érvényű) rendelete, amely azonban a vele szemben megnyilvánuló ellenállás miatt nem hozta meg a kívánt eredményt.² Számos helyen továbbra is a templom körül (vagy magában a templomban) temetkeztek. Kapuváron a 18. századi, nyugat-keleti tájolású³ barokk templomot 1808-ban a torony kivételével lebontották és a megmaradt toronyhoz északi irányba új, klasszicista stílusú templomot építettek.⁴ Az építkezés és a vele járó tereprendezés alkalmat kínált a templom körüli temető felszámolására. Az uradalom által új temetkezőhely céljára felajánlott terület a Kis-Rába bal partján, az irtásvisszaváltások során a belső majorhoz csatolt különböző rendeltetésű kertek közé ékelődött. Mivel a város akkori lakott területén kívül terült el, fekvése megfelelt a bő három évtizede érvényben levő királyi rendeletnek.⁵

Kiterjedésének meghatározására Faragó Sándor az akkor rendelkezésre álló adatok alapján tett kísérletet.⁶ Következtetéseit Kapuvár 19. századi térképei⁷ alapján némiképp módosíthatjuk. A temető nyugaton az egykori India majorba vezető útig⁸ terjedt. Délről a mai Kölcsey utca, keletről a Kis-Rába régi, a szabályozás előtt a mainál nyugatabbra kanyargó medre határolta. Északon

¹ Faragó Sándor: Adatok a kapuvári temetők történetéhez. SSz. 18. (1964), 268–270.

² Sopronban az arra az időre megtelt Szent Mihály temető felmérése és kibővítése a királynői rendeletet követően 1775-ben kezdődött (Nováki Gyula: A Szent Mihály temető második csontház-kápolnája. SSz 17. (1963), 75–74. Lásd még: ifj. Kodolányi János: A temetők és temetkezések rendjének szabályozása a XVIII. században. Néprajzi Közlemények IV/4. (1959), 245–253.

³ Az 1766. évi egyházlátogatási jegyzőkönyv a templomot ugyan kelet-nyugati (ab oriente ad occidentem) tájolásúnak írja (Győri Egyházmegyei Levéltár, I. Püspöki Levéltár (=ELGyPL), e. Canonicae Visitationes, Kapuvár, 1766.), azonban nehezen tartom elképzelhetőnek, hogy a középkori előzmények nélküli 18. századi templom ebben a korban már szokatlan módon keletelt szentéllyel, a Fő térnek és a várkastélynak háttal épült volna fel, amelynek a tér nyugati oldalának telekosztása is teljességgel ellentmond.

⁴ Ez azonos a mai templom főhajójával.

⁵ A kapuvári rk. plébánia levéltára (= RkPLK), Liber Defunctorum, 1808. május 6. Közli: Faragó 1964, 269.

⁶ Rábaközi Muzeális Gyűjtemény, Kapuvár, Régészeti Adattár 2, 13.; Faragó 1964, 269.

⁷ Hadtörténeti Intézet Térképtára, II. katonai felmérés, 50/XXIV (1845.); OL, S78. Kataszteri térképek, Kapuvár, 1856.

⁸ Ma Cseresznye sor.

valószínűleg nem terjedt ki a mai húsgyárig, kerítése, illetve árka a Cseresznye sor 11. és a Batthyány utca 32., 39. számú házak telkén húzódnak. Bejárata feltehetően északnyugaton nyílt, megközelítése pedig a *Major utca*⁹ felől, az egykori major északi oldalán húzódnó közön át történt (1 kép).

1. kép. Az „ótemető” területe Kapuvár 20. századi (1950) térképére vetítve.

Tolnay Ferenc kapuvári apátplébános végrendeletében 35 forintot hagyott az általa 1808-ban felszentelt temetőben felállítandó kökereszt elkészíttetésének költségeire és fenntartására.¹⁰ 1830-ban még egy dísztelen, corpus nélküli kereszt állt a temetőben.¹¹ Az 1831 körül elkészült, és egy pajtában „minden kártételnek” kitéve tárolt Tolnay féle kereszt felállításához Kapuvár mezőváros elöljárósága és

⁹ Ma Damjanich utca.

¹⁰ ELGyPL, 1. Egyházmegyei Hatóság iratai, b. Acta parochialia, Kapuvár, 1839. június 24.

¹¹ ELGyPL, 1. Egyházmegyei Hatóság iratai, e. Canonicae Visitationes, Kapuvár, 1830.

Szalontay György plébános 1833-ban, majd 1839-ben is hasztalan kérte a megyéspüspök hozzájárulását.¹² Ebben a temetőben erre feltehetően már nem került sor, hiszen időközben napirendre került egy új temetkezőhely kijelölése és megnyitása.

1840-ben Sipőcz János bíró és Pap Péter öregesküdt Kapuvár mezőváros közönsége nevében levélben fordult Sztankovics János győri megyéspüspökhöz, amelyben előadták, hogy az 1808-ban felszentelt „ó-temető” már olyannyira szűk, hogy „... az új sírok a még nem igen régi sírok hegyé ásatnak, a hol gyakran még meg sem romlott koporsók hányatnak fel”.¹³ 1853-ban a kapuvári plébánia és az uradalom területcserében állapodott meg. Ennek értelmében az egyházközség átadta a régi temető területét az uradalomnak, az uradalom pedig a plébánost az úgynevezett „Gyura kert”-ben ugyanakkora területtel elégítette ki. Zerpák Antal plébános az új temetőt a Kis-Rába jobb partján fekvő „liba gyöp” melletti „templom földjé”-ből hasított ki.¹⁴ Mivel az ótemetőbe való temetkezés oly módon szűnt meg, hogy az ott nyugvók sírjainak gondozása, látogatása a továbbiakban nem volt lehetséges,¹⁵ a szerződés negyedik pontja szerint az uradalom, „... azon halottaik eránt pietással viseltető buzgó keresztényeknek, kik azoknak hulláit és keresztjeit az új temetőbe áthordani ohajtják, erre egy év lefolytaig szabadságot ad”.¹⁶ Az új temetőt 1854. április 8-án, virágvasárnap szentelte fel Szebényi Antal veszkényi plébános, kerületi esperes, Zerpák Antal kapuvári plébános, Legény Ádám és Lőrincz József segédlelkészek közreműködésével.¹⁷ Az exhumált maradványok és a sírjelek (egy részének) átszállítása és újbóli megáldása a plébános feljegyzése szerint 1855. április 17-ig megtörtént.¹⁸

¹² ELGyPL, 1. Egyházmegyei Hatóság iratai, b. Acta parochialia, Kapuvár, 1833. szeptember 26., 1839. június 24.

¹³ Uo., 1840. szeptember 7.

¹⁴ Uo., 1854. március 26. Jelenleg is ez Kapuvár köztemetője.

¹⁵ Az uradalom ugyanis a birtokba vett területet, illetve az oda vezető utat lezáratta.

¹⁶ ¹⁶ ELGyPL, 1. Egyházmegyei Hatóság iratai, b. Acta parochialia, Kapuvár, 1854. március 26.

¹⁷ „Cemeterium novum ex agris Ecclesiae excisum, die 8^a Aprilis, utpote Dominica Palmarum benedictum est, una cum cruce per Adm[odum] R[everendum] D[ominum] Antonium Szebényi Parochum Veszkényiensem, et Districtum Kapuvariensis Vice Arch[i] Diaconum adstantibus Dominis parochis Antonio Zerpák; item Adamo Legény, et Josepho Lőrincz Cooperatibus.” RkPLK, Liber Defunctorum 1854. április 8. A temető megnyitását Faragó Sándor (nem tudni, mi okból) 1865-re teszi (Faragó 1964, 270.).

¹⁸ „Corpora (ossa) nonnullorum fidelium pridem defunctorum, cruce[m] lapideam habentium de veteri ad novum cemeterium translata s[un]t, et novitus benedicta p[e]r me Antonium Zerpák Parochum Kapuvariensem; Corpora vero R[everendi]ss[im]i Domini Francisci Tolnay Abbatis, et Parochi Kapuvariensis, simul cum A[dmodum] R[everendi] D[ominum] Georgii Szalontay, eiusdem oppidi Parochi ossibus benedicta, et translata sunt per A[dmodum] R[everendum] D[ominum] Antonium Tolnay parochum Czenkiensem, die 17^a Aprilis, 1855.” RkPLK, Liber Defunctorum 1855. április 17. A kapuvári temetőre vonatkozóan az egyes parcellákban eltemetettekről csak az 1920-as évektől kezdődően vannak feljegyzések, így ma már nem tudjuk megállapítani, hogy az „ótemető”-ből hány halottat exhumáltak, illetve temettek újra.

A temető központi részén évekig csak a régi temető számára készült, hányatott sorsú Tolnay féle kereszt állt.¹⁹ Hamarosan fölmerülhetett egy temetőkápolna emeltetésének gondolata, hiszen a kapuvári Lukácsi József néhány évvel később, 1858-ban kelt végrendeletében így rendelkezett: „Ujjan felállítandó kápolnára örökös alapítványul hagyok 2 pf-tott. Kamatjából mise.”²⁰

A kápolna építtetését a szeretet társulat indítványozta, s erre a célra felesleges pénzt is felajánlotta, „... így a’ temető kápolna építése a’ szeretet társulat pénztárából, és a buzgó hivek adakozásaiból végre hajtván Jézus sz Keresztyének felmagasztalására 1863^{ik} év November 1° napján felszenteltetett. [...] Ez időben hivataloskodtak: város plebános: Thury Mihály; káplányok: Schimpök Antal, és Tóth Alajos; mester: Németh Ferencz; a’ szeretet társulat elnöke: Thury Mihály plebános, al elnök: ör[eg] Böhm János; jegyző: Kunczi Mihály; kis bíró: Áts Antal; a kápolna egyház atya: ör[eg] Mohl József; város bíró: Csóka György. Méltóságos Simor János ur győri megyés püspök a’ kapuvári hivek iránt mutatott szivességéből Jézus keresztyével fel ékesített igen diszes oltárt ajándékozott. Főmélt[óságú] herczeg Eszterházy Pál ur öt ezer cserép zszindelt ajándékozott. A’ kápolna harangjait méltóságos Simor János ur, győri megyés püspök rákosi²¹ várában szentelte fel, a’ nagyobbik harangot a’ Boldogságos Szüz tiszteletére, a’ kisebbiket pedig Sz Mihály főangyal tiszteletére, october 26^{án} 1863.” – jegyezte fel Thury Mihály plébános a kápolna felszentelésének napján²² (2. kép).

¹⁹ Feltehetően 1890-ig, a mai temetőkereszt felállításáig. RkPLK, Alapítványok; ELGyPL, 1. Egyházmegyei Hatóság iratai, e. Canonicae Visitationes, Kapuvár, 1873.

²⁰ Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára (= GyMSMSL), IV. 182/5. Kapuvári cs. kir. vegyes szolgabíróság iratai, Hagyatéki iratok, Lukácsi József végrendelete, 1858. Az idézett szövegben szereplő pénzösszeg pengő forintban értendő.

²¹ Ma Fertőrákos.

²² RkPLK, Iktatott iratok, 1863/1.

2. kép. A Szent Kereszt-kápolna a kapuvári temetőben.
Ifj. Storno Ferenc akvarellje, 1896. (Magántulajdon)

A kápolna fenntartásának költségeit a szeretet társulat pénzéből, a hívek adakozásából és a kápolna perselypénzéből fedezték. Mindezek mellett az egyházközség úgy rendelkezett, hogy a halottnak való harangozásért beszedett pénz is a kápolna jövedelmét gyarapítsa, továbbá: akik „szebb helyre”, úgymint a Tolnay féle kereszt vagy a kápolna körül akarnak temetkezni, a kápolna pénztárába fizessenek két forintot.²³

Kapuvár község képviselő testülete Magyarország ezeréves fennállásáról 1896. május 10-én díszközgyűlés keretében emlékezett meg. Wacha Antal községi jegyző köszöntő szavai után a testület határozatot hozott arról, hogy a temetőben, a Szent Kereszt tiszteletére 1863-ban fölszentelt kápolna helyébe a magyar millennium emlékére nagyobb, díszesebb kápolnát emeljenek, „... emeltetésének dicső nemzeti alkalmát, valamint a kápolna létrejöttének körülményeit” pedig márványtablán örökítsék meg. Ez alkalomból a kápolna kivitelezésének költségeihez báró Berg Gusztáv nagybérő 1000 forintot adományozott, továbbá felajánlotta, hogy az építkezéshez szükséges téglát és tetőcserepet ingyen biztosítja.²⁴

²³ Uo.

²⁴ GyMSMSL, V. 27. – Kapuvár nagyközség iratai, Képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1896. május 10.

3. kép. Ifjabb Storno Ferenc terve a kapuvári temetőben építendő kápolnához. (SOM-STT 84.43.18.)

A képviselőtestület 1907. november 31-i gyűlésén döntést hozott arról, hogy a millenniumi kápolnát a következő év tavaszán felépítteti. A Szent Kereszt-kápolnát rövid, három évtizednyi fennállása után lebontották, majd a képviselőtestület megbízta Vermes György főerdészt, hogy az építkezés helyszínrajzát készítse el. Az épületre kiírt pályázatra több építész is nyújtott be költségvetést és tervrajzot, amelyek közül ifjabb Storno Ferenc költségvetését és rajzait ismerjük²⁵ (3. kép). Rajta kívül Bánszky Mihály budapesti műépítész, a gartai templom tervezője is pályázott. Az 1908. évi február 8-án tartott rendkívüli közgyűlésen a jegyző Bánszky költségvetését és bemutatott terveit ajánlotta elfogadásra. A javaslat körül vita alakult ki, ezért Seligmann Kelemen képviselő indítványára Varga József községi bíró név szerinti szavazást rendelt el. A szavazás eredményeképpen 21 „igen” szavazattal, 9 „nem” ellenében a testület Bánszky Mihály építész második tervét fogadta el 12.000 koronás kiviteli költséggel. Továbbá elhatározta, hogy ha Bánszky az összeget nem fogadja el, akkor terve alapján a kivitelezést nyilvános árverésen adják ki. Kikötötte azt is, hogy az építkezésnél a kapuvári iparosok elsőbbséget élvezzenek. A várható

²⁵ Soproni Múzeum, Storno Tervtár (= SOM-STT) 84.43.10–18.

költségekre, illetve a község szűkös anyagi helyzetére való tekintettel a testület úgy határozott, hogy a győri káptalantól korábban fölvelt jelzálogos kölcsönre nézve „... megkérjük a nagyságos és főtisztelendő káptalant, tekintve az ideális és vallási célt, megengedni és tudomásul venni szíveskedjék, hogy községünk 2 éven át tőkét nem törleszt, hanem a megfelelő összeget az építési költségre fordítja”.²⁶

A februári ülés határozatai után Bánszky Mihály a kápolna kivitelezését nem vállalta el. A következő, március 4-i képviselőtestületi ülésen a jegyző felolvasta a soproni Vogel József okleveles mérnök, építési vállalkozó ajánlatát, amely értelmében a kápolnát Bánszky 17.811 koronás terve alapján 15.000, a 13.489 koronás terve szerint pedig 12.000 korona költséggel felépíti. Az ajánlat felolvasását követően Varga József bíró ismertette Vető István vendéglős és neje, Leiwolf Cecília végrendeletét, amelyben a kápolna építési költségeihez 3000 koronát hagyományoztak. Ez után a bíró indítványozta, hogy „Vogel József 15.000 koronás ajánlata fogadtassék el, mert a múlt gyűlés határozatához képest nagyobb kiadásba nem kerül. Miután a község megszavazott 10.000 koronát, báró Berg Gusztáv hagyománya 2000 korona, Vető István és neje ajándéka 3000 korona, így a kiviteli 15.000 korona fődözve van.” Seligmann Kelemen előadta, hogy „... mindkét nemes ajándékozónak az volt az óhaja, hogy egy szép milleniumi kápolna emeltessék, a hol örök álmaikat fogják aludni”, ezért felkérte a képviselőtestületet, hogy tekintsék az ajándékozók ezen szándékát, és ennek figyelembe vételével hozzanak határozatot. A képviselőtestület végül Bánszky Mihály első tervét fogadta el, amelynek kivitelezésére Vogel Józsefet kérte fel. A munkák ellenőrzésére bizottságot hoztak létre, amelynek tagjai az előljárásság mellett Seligmann Kelemen, Vargyas József, Rozsits János, és Cserpes József voltak. Az építkezés befejezésének határidejeként 1908. június 15-ét jelölték meg.²⁷ Az új kápolna kapuja fölé végül az ezredévi ünnepek után tizenkét évvel kerülhetett föl az emléktábla: „MAGYARORSZÁG EZERÉVES FÖNNÁLLÁSÁNAK EMLÉKÉRE EMELTETTE KAPUVÁR KÖZSÉG 1908”.

A képviselőtestület szeptember elején megtartott rendkívüli ülésén az e hónap 20-ra tervezett kápolnaszenteléssel kapcsolatos ünnepség megrendezéséről tanácskoztak. A közbejött akadályok miatt azonban a felszentelést szeptember 27-re kellett halasztani.²⁸ A Rábaközi Közlöny 1908. október 1-i számában részletes cikk jelent meg a szertartásról, „...mely alkalommal a vidékről is számosan bejöttek. Az ünnepélyes aktus de. 10 óra tájban vette kezdetét. A hívők ezrei ¾10 óra tájban indultak a templomból nagyszámú pappal az élen egyházi zászlókkal a felszentelendő kápolnához. A menet élén a kath. legényegyesület és a tűzoltóegyesület haladt. A tűzoltók kordont is vontak hogy a rend fenntartásával megbízott pipabíráknak így segítségére legyenek. Míg a hívők hosszú sora

²⁶ Uo. 1908. február 8.

²⁷ Uo. 1908. március 4.

²⁸ Rábaközi Közlöny (= RK), 1908. szeptember 17.

énekelve a templomhoz²⁹ közeledett, azalatt az úri közönség a kápolna ajtaja előtt foglalt helyet. Kapuvár és a vidék intelligens közönsége volt meghíva az egyházi szertartásra. Sopronból Hajas Antal alispán és dr. Vogel József megyei főorvos volt jelen. A menetet Németh János prépost plébános fogadta, aki aztán a segédkező papsággal mindjárt elkezdte az egyházi szertartást. A templomot kívülről megkerülve felszentelte a szükséges imák elmondása közben. Majd rákerült a sor a templom belsejére is. Szentelt vízzel való meghintés és előírt imák elmondása után a felszentelési aktus befejezést nyert. A felszentelés után Farkas Sándor bogyoszlói esperes, kerületi esperes szentbeszédet mondott. Farkas Sándor mint szónok ismeretes. Vasárnapi alkalmi beszéde azonban igazi mestermű volt, amelyet a rengeteg számú közönség előtt legmélyebb áhítatban tartott. A szentbeszéd befejezése után mise volt a kápolnában, melyet Németh János czelebrált nagy papi segédlettel.”³⁰ Az egyházi szertartást délután 1 órakor a kaszinóban díszbéd követte.³¹

²⁹ A cikk írója értelemzavaróan többször is templomnak nevezi a felszentelendő kápolnát.

³⁰ RK, 1908. október 1.

³¹ Június 13-a, Páduai Szent Antal napja Kapuvárnak a 18. század óta fogadott ünnepe. A tagosítás során lebontott régi kultuszhely, az Osliba vezető út (a mai Veszékényi út) mellett állott Páduai Szent Antal, Szent Vendel és Szent Lénárd tiszteletére szentelt fogadalmi kápolna hiánya lehetett az oka, hogy a második temetőkápolnát már nem a Szent Kereszt felmagasztalása, hanem a város védőszentje, Páduai Szent Antal tiszteletére szentelték fel.

4. kép. A Bánszky Mihály tervei szerint felépült millenniumi kápolna a kapuvári temetőben.
(Csiszár Attila felvétele, 2005.)

A kápolna hivatalos átvételére egy hónappal később került sor. Az átvételnél Kapuvár község előjáróságának megbízottja, Keleti Izsó főmérnök és a kápolnát építő Vogel József mérnök, építési vállalkozó volt jelen³² (4. kép).

A kápolna teljes felszerelése, belső kifestése elhúzódott. 1929-ben az egyházközség két új harangot öntetett Sopronban a Seltenhofer cégnél. A 82 kg súlyút Szent András és Pádúai Szent Antal, a 43 kg súlyút pedig a Boldogságos Szűz Mária és Szent Erzsébet tiszteletére szentelte föl Papp Kálmán esperes, soproni városplébános.³³ Ugyanezen évben került sor a kápolna belsejének díszítőfestéssel való ellátására. A munkálatokra Della Pietra Steiner Antal soproni festővel kötöttek szerződést, aki a kápolna neogótikus stílusához alkalmazkodva, a hajó falait kváderezéssel, a szentélyt pedig vöröses színű festett drapériával díszítette. A boltozat négy nagyobb mezejébe az evangélisták jelképei kerültek. A

³² RK, 1908. november 1.

³³ RkPLK, Iktatott iratok, 27/1929.

belső dekorálás 600 pengőt emésztett fel, amely összeget teljes egészében Soós Géza hercegi jószágkormányzó ajánlotta fel.³⁴ A festett ólomüveg ablakokat az uradalmat bérlő báró Berg család tagjai, Kapuvár község, Pesty Béla uradalmi főintéző és neje, Meiszner Amália, valamint Hegyfalusi Sugár Sándor csornai nagybérlő, a Sopronmegyei Első Takarékpénztár elnöke ajándékozták.

Közleményem remélhetőleg hozzájárul Kapuvár kevésbé kutatott településtörténete egy fehér foltjának eltüntetéséhez. További források felbukkanásával talán sikerül tisztázni az egykori anyaegyház,³⁵ Babót 17–18. századi temetőjének a helyét is, ahová eddigi ismereteink szerint egykor Kapuvár, Garta és a hagyomány szerint Szárföld népe is temetkezett, valamint jobban megismerni a kapuvári, templom körüli, 18. századi temető történetét, amelyekről sajnálatos módon ma sem tudunk többet, mint amennyit Faragó Sándor 1964-ben a Soproni Szemle hasábjain közölt.

³⁴ RkPLK, Iktatott iratok, 2/1929.

³⁵ A babóti Szent Mihály plébániatemplom 1680-ig Kapuvár anyaegyháza volt. ELGyPL, 1. Egyházmegyei Hatóság iratai, e. Canonicae Visitationes, Kapuvár, 1697. Közli: Varga Imre: A rábaközi főesperesség egyházlátogatási jegyzőkönyvei 1696–97-ből. Arrabona 14. (1972), 283–315.

BÓDI OTTÓ | A sopronbánfalvi Hősi Temető története

Bevezető

A Felsőlőverek és az egykori Sopronbánfalva közt, az Alom-hegy nyugati oldalán, a községi temető közvetlen szomszédságában található egy gyönyörű fekvésű, csaknem két hektáros katonai temető. Az 1878-ban a katonaság számára megnyitott temetkezési helyet 1917 óta, amint azt az akkor állított kapu felirata is jelzi, Hősi Temetőnek hívják. Napjainkig több, mint 3200 katona, hadifogoly és civil áldozat földi maradványait temették ide, többségük nyughelye még azonosítható, nagyon sokak nevét közös emlékműveken örökítették meg. A sírok és emlékművek 130 év történelmének tárgyi emlékei, ennek a többnyire zivataros időszaknak egy szeletét reprezentálják. Mintegy húsz nemzet katonái találták meg itt végső nyughelyüket, olyanok, akik többnyire szülőföldjüktől távol, sebesülés, fronton szerzett betegség, vagy éppen bombázás áldozatai lettek (1. kép).¹

1. kép. Az I. világháború katonái

¹ A cikkben szereplő fotók a szerző felvételei.

Bajtársak és ellenfelek alusszák itt örök álmukat, sok évtizede békeességben. A mi dolgunk, hogy emléküket megőrizzük, az emlékhelyet megóvjuk, hogy az utánunk következő nemzedékek is megismerhessék ezt a szép és különös történelmi és kulturális értéket (2. kép). Szerencsére voltak olyanok, akik fontosnak tartották, hogy a hősöknek emléket állítsanak, pénzt és fáradságot áldozzanak a temető kialakítására, fenntartására. A történetben azok szerepét is szeretném megörökíteni, akiken múltott, hogy még van mit megóvni, megmenteni.

2. kép. Muzulmán, katolikus és ortodox 90 éve békeességben

Történelmi áttekintés

A 19. században Sopronban számos katonai alakulat működött, mintegy 3000 katona szolgált a városban. Ellátásukra a ruszti katonai kórház 1840-ben áttelepítették az akkor üresen álló karmelita kolostorba.² A laktanyákban és a katonai kórházban elhunytakat ebben az időben a Kolostor-erdőben kialakított katonai temetőbe temették, amire a még ma is fellelhető két sírkő emlékeztet. (A síremlékek a temetőtől délre, az út másik oldalán az erdőben láthatók.) 1872-ben a katonaság új temetkezési helyet kért a várostól, amelyet néhány éven belül meg is kaptak. 1878-ban megtörtént az első temetés. (Schülze Lajos Husaren

² Szita Szabolcs: Elhagyott katonai temető a Felsőlőverekben. SSz. 23 (1969), 165–167.

Rittermeister 1826–1878).³ 1889-ben új katonai kórházat is nyitottak Bánfalva határában. (Később a Borászati Szakiskola, majd a Fenyő téri iskola működött a Truppenhospital épületében).⁴ A világháború előtt 223 halottat⁵ temettek ide, főleg a főbejárattól balra fent még néhány sír megtalálható ezek közül.

Az első világháború kezdetétől a temetések fokozatosan tömegessé váltak, hiszen a frontokról a hadikórházakba rendszeresen érkeztek sebesült csoportok a hadikórházakba, amint erről a Soproni Napló rendszeresen tudósított. A temető kialakítását és a hadikórházakban meghaltak temetését főleg hadifoglyokkal végeztették. 1915-ben a város elrendelte a temetőkataszter felfektetését, így a háború halottairól pontos betűrendes és kataszteri, német, illetve magyar nyelvű nyilvántartással rendelkezünk.

A háború alatt az addig működő katonai és hadifogoly kórházak már nem bírták befogadni a betegeket, így az akkori Nándor-fasor végén megépült a barakk-kórház.⁶ Az itt elhunytakat is a hősi temetőben helyezték örök nyugalomra. A levéltári nyilvántartások szerint összesen 1874 katonát temettek ide. Az akkori Magyarország területéről származó katonákon kívül osztrákok, csehek, szlavónok, bosnyákok, horvátok, románok, szerbek, olaszok, oroszok és még számos nemzet fiai voltak. Az elhalálozás oka döntő többségüknél tüdővész, tífusz, kolera, agyhártyagyulladás, kevesebb esetben fejlövés, lövési sebesülés. A háború befejezését követően a halottak közül néhányat családjuk exhumáltatott és szülőföldjére elszállíttatott. Tömeges exhumálásra 1934-ben került sor, amikor a magyar–olasz kapcsolatok látványosan fejlődtek, Gömbös Gyula Mussolininél járt, és a két ország egyezményeket kötött. Negyvenhárom olasz katona maradványait exhumálták ekkor, és a nyilvántartásba bejegyezték: „Olaszországba szállítva 1934. VII. 14.” Néhány temetés a két háború között is történt, amelyekről a sírköveken lévő évszámok tanúskodnak. Főleg tiszteket temettek ide saját kérésükre, akiknek soproni kötődésük volt.

1943-ban 300 négyszögöllel bővítették a temetőt és erre hamarosan nagy szükség is lett. A második világháború áldozatai a háború utolsó évében kerültek a hősi temetőbe, amikor a harci cselekmények környékünkön folytak. Abban, hogy az áldozatokat tisztességgel eltemették és pontos nyilvántartás készült róluk, dr. Németh Alajos főtitisztelendő hittanárnak elévülhetetlen érdemei vannak. A város területén és környezetében bombázásokban, harcokban elesettek nyilvántartásba vétele, valamint Lakits Frigyes légoltalmi tiszt és segédcapatának közreműködésével a legveszélyesebb körülmények közt történő eltemetésük – nemcsak a hősi temetőben, hanem a köztemetőben és a város számos helyén tömegsírokban is – a bátorság, önzetlenség és a helytállás példája.

³ Nyilvántartás a sopronbánfalvi katonai temető hősi halottairól. Győr-Moson-Sopron megye Soproni Levéltára

⁴ Molnár László: A sopronbánfalvi hősi temető. Kisalföld 1994. július 5.

⁵ Rozsondai Károly – Sümeghy József: Sopronbánfalva. Falutanulmány és községrajz. Sopron, 1937.

⁶ A Soproni Napló beszámolója.

Napjainkban ezen időszak szinte kizárólagosan hiteles forrása dr. Németh Alajos 1993-ban megjelent könyve,⁷ amelyből az alább idézendő adatok is származnak.

1944-45-ben a „Hősök temetője” fogadta be a hadikórházak és szükségkórházak halottait, a légitámadások, bombázások és utcai harcok katonai áldozatait, illetve azokat a civileket, akik menekülteként, nem soproni illetőségüként lettek a bombatámadások áldozatai.⁸ (A civilek közül néhányat a későbbiekben családjuk exhumáltatott.)

A második világháború halottainak a hősi temetőre vonatkozó nyilvántartása szerint⁹ összesen 941 halottat temettek ide, köztük magyarokon kívül főleg németeket, de ukrán, kozák, vend, lengyel nemzetiségű is előfordul (3. kép). A világháborút követően a temető katonai temetőként már nem használták, csak a halottak családtagjai közül temettek néhányat az emlékműhöz közeli sírokba, külön engedéllyel és kizárólag urnás temetéssel. Néhány kivételtől eltekintve (Szemes József, dr. Molnár Gyula) ezek újratemetések voltak, így nyilvántartás nem készült róluk, az egyedi engedélyekről sem az önkormányzat, sem a temetkezési vállalat nem tudott adatot szolgáltatni.

A rövid történeti áttekintést követően a következő fejezetekben a hősök emlékének ápolását és a temető megőrzésének olykor viszontagságos történetét mutatom be részletesebben.

⁷ Dr. Németh Alajos: Sopron könnyes-véres dátumai. Sopron, 1993.

⁸ A tüzezlaktanyát ért bombatámadás áldozatainak parcellájában két leány neve is olvasható a sírköveken, akik Limberger Gyula elmondása szerint vőlegényüket látogatták meg a laktanyában.

⁹ Az utólag felfektetett nyilvántartás dr. Németh Alajos kézzel és géppel írott listája alapján készült, minimális adat átvételével.

3. kép. A II. világháború tűzér áldozatai

A temető sorsa, a hősök emléke

Az emlékek ápolása 1916-tól 1947-ig

1916. január 23-án, amikor a napi hírek a közeli győzelemről, a háború befejezéséről szóltak, a Soproni Napló „A hősök emlékezete” című cikkében arról írt, hogy „a katonai temetőbe a hősi halottak méltó emlékműve készül, talán hűsvétra fel is állítják.” Ettől kezdve a napilap rendszeresen beszámolt a részletekről. Olvasói megtudhatták, hogy a város és a megye 2-2.000 koronát ajánlott fel erre a célra és Esterházy Miklós herceg is a fő támogatók között van. Az emlékmű terveit Bachrach Imánuel festőművész rajzai alapján Moll Elemér műegyetemi tanársegéd (akkor hadapródjelölt őrmester) készítette, és a kivitelezés munkálatait is ő vezette. A kivitelezők a Sopronban katonáskodó kőfaragók közül kerültek ki, akik „a soproni Hild Lipót kőfaragó által önzetlenül felajánlott szerszámokkal” dolgoztak. A kőfaragók Bösze József hadapródjelölt, Neumann József hadapród őrmester és Zábrodsky Rudolf képzőművész, 11-es lövészkaplár voltak.¹⁰

Március 4-én arról tudósít az újság, hogy „... az emlékmű elkészítése körül serény munka folyik, főalakját öntik, májusra teljesen elkészül.” Az építményhez szükséges követ Szentmargitbányáról (ma: Sankt Margarethen) már meghozták. A Soproni Napló 1917. július 3-i száma részletesen beszámol az emlékmű előző napi avatásáról: Jelen voltak többek között dr. Baán Endre főispán, dr. Szilvássy Márton országgyűlési képviselő, dr. Töpler Kálmán polgármester, dr. Heimler Károly főkapitány, dr. Thurner Mihály városi főszámvevő és magas rangú tisztek. Közreműködött a 11. lövészezred pótzenekara. A megnyitó beszédet Pick Lajos cs. és k. I. osztályú főörzs-orvos mondta, ő számolt be az emlékmű elkészítéséről és az alkotókról. (Neve a szerző megfigyelése szerint galéria hátulsó oldalán egy már csak részben olvasható német nyelvű feliratban megtalálható.) Az emlékmű leleplezése kapcsán azt írja a tudósító, hogy az „ a távolba merengő magyar népfelkelőt ábrázol, amelynek szobrászati szépsége mindenkit meglepett.”... „A Gotterhalte után dr Zehetbauer Ottó prépost-plébános megáldotta és megszentelte.” Menyhárt Frigyes evangélikus lelkész magyar és német nyelven mondott beszédet. A magyar Himnusz elhangzása után elhelyezték a kegyelet koszorúit (4. kép és 5. kép).

¹⁰ Az adatok a Soproni Napló által ugyancsak közölt avatási beszédből származnak.

4. kép. A hősi halottak 1917-ben felavatott emlékműve

5. kép. Az emlékmű táblái

A talapzat eredeti szövege: „AZ 1914-1918. VILÁGHÁBORÚBAN ELESETT HŐSÖK DICSŐ ÉS MARADANDÓ EMLÉKÉRE” „ZUM GLORREICHEN UND DAUERNDEN GEDÄCHTNIS DER IM WELTKRIEGE 1914-1918. GEFÄLLENDE

HELDEN". A főbejárat kovácsoltvas kapuja is ebben az időben készült Benkő Géza soproni polgár felajánlásából.

Az avatás után, a temetésekkel párhuzamosan már a háború alatt komoly lépéseket tettek a hősök nyugalóhelyének gondozása ügyében is. A háború a remények ellenére még sokáig folytatódott, a várt győzelemből vereség lett, a sírok száma még csaknem megduplázódott 1919-ig.¹¹ A majdnem teljesen megtelt temetőben kökeresztek, emléktáblák állítása mellett a temető szervezett gondozása a polgármester hivatalának irányításával és támogatásával történt. A munkában a katonai és civil iskolák növendékei is részt vettek.¹²

Az Országgyűlés az 1924. évi XIV. törvényben elrendelte a hősök emlékünnepeét, amelyet minden év május utolsó vasárnapjában jelölt meg. A megemlékezés, az emlékmű megkoszorúzása hagyománnyá vált, amely 1947-ig élt, majd utána 1992-ben újították fel. Ugyancsak megemlékezést tartottak minden évben a halottak napján. 1923-ban a honvédség és a város újabb 30 évre szóló szerződést kötött, ettől kezdve temetőört is alkalmaztak. 1931-ben 120 képes levelezőlap készült a temetőről, amelyeket főleg az ünnepi rendezvényeken árusítottak. Az ebből származó bevételt a temető fenntartásához használták fel. A szép környezetben fekvő, gondozott temető-nek látogatói is akadtak.

1944-ben a temetések újra kezdődtek, az üres területek és a régi sírok helyei is megteltek a világháború áldozataival. Az amerikai és szovjet bombatámadások áldozatait részben egyéni, részben tömegsírokba temették, több helyen mészkőtömbbe épített, vagy fakeresztekre szerelt emléktáblát helyeztek sírjaikhoz, amelyek közül ma már nem mindegyik található meg. A háborút követő években még egy ideig foglalkoztak a temető alakításával, gondozásával. Az áldozatok egy részének fejfáját betonkeresztekre cserélték, a tüzeráldozatoknak és a szolnoki csapatkórház halottainak kisebb emlékkövet állítottak.

1947. május 24-ére, a Hősök Napjára a polgármester még újságcikkben invitálta a soproni polgárokat. Ugyanebben az évben a halottak napján még avattak emlékművet, amelyről a Soproni Napló így számolt be: „A Nemzeti Bizottság és a soproni 48-as Ifjúsági Bizottság leleplezi, illetve átadja Sopron városának a soproni iparitanonc-iskola növendékei által épített emlékművet.” Az ünnepi beszédet Hoós István, a Nemzeti Bizottság elnöke mondta, amelyet a római katolikus, evangélikus, református és izraelita egyházak küldötteinek imája követett. Megemlékezést tartott Váry Albert Sopron város katonai parancsnoka. A

¹¹ A háború befejezése után a hadikórházakban meghaltak közül még sokakat temettek a délkeleti oldalra.

¹² A korábban jelzett temetési nyilvántartáshoz fűzve megtalálható a polgármester által készített beosztás, amely a város katonai iskoláit és leánynevelő intézeteit és civil iskoláit jelöli ki a gondozásra.

közreműködő GySEV-zenekart Lakits Frigyes¹³ vezényelte. A felavatott emlékművet Horváth Lajos főispán koszorúzta meg.¹⁴

A temető lepusztulása és a megmentés története a rendszerváltásig

1947 után csend borult a Hősök Temetőjére, a sírokat és a halottakat sorsukra hagyták. Két évtizeden keresztül hallgatni kellett még a létezéséről is. Az akkori rendszernek jól jött, hogy ilyen eldugott helyen nem volt könnyű rátalálnia azoknak, akik Sopronba vetődtek. Néhány hozzátartozót leszámítva bánfalviak fordultak meg itt, a 60-as években a bátrabbak egy-egy csokor virágot is vittek az emlékműhöz. Az évtized vége felé néhány iskola, illetve úttörőcsapat tavasszal, vagy halottak napja előtt egy-egy parcellában összetakarította az avart, szemetet. A temetőnek ekkor nem volt, – sajnos meg kell jegyezni – ma sincs igazi gazdája. Az, hogy még egyáltalán létezik, néhány lelkes személynek és a velük együttműködő közösségeknek köszönhető, akikről a továbbiakban még sok szó esik.

A népfelkelő szobra, az oszlopos galéria és különösen a lépcső nagyon rossz állapotba került, a természet csaknem teljesen birtokba vette a temetőt. A sírokon és a sírok között fák és bokrok nőttek, a sírkövek elsüllyedtek, kidőltek. A helyreállítás története a 70-es években úgy kezdődött, hogy Limberger Gyulát, aki ekkor az Állami Szívstanatóriumban dolgozott, egy Kanadából érkezett vendég megkérte, hogy mutassa meg neki azt a temetőt, ahol fivére el van temetve. A látogatás során tapasztalt állapotok a vendéget és az egykori századost is cselekvésre inspirálták. A vendég, Ferentzy László tüzér, hősi halott testvére Kanadába visszatérve gyűjtést szervezett. Limberger Gyula – ma már rehabilitált őrnagy – a Városi Tanácsnál a második világháborús katonasírok rendbetételét kezdeményezte. Szervező tevékenységét „elvi támogatásban” részesítették, de anyagiakkal nem segítettek. (Aki akkoriban élt, az tudja, hogy az elvi támogatás arra terjedt ki, hogy „szóltak az iskoláknak, szóltak a határőrségnek”, stb.) A kanadai gyűjtésből megérkezett anyagi segítséget (150.000 Ft) a Városszépítő Egyesület közreműködésével használták fel. A társadalmi munkával együtt ebből meg lehetett oldani 120 sírkő felújítását és felállítását. A felújításokat Nagy Zoltán kőfaragó végezte.

A temető gondozása és rendben tartása a második világháborút követő lepusztulás után tehát alapvetően társadalmi munkára alapozva a '70-es, '80-as években Limberger Gyula szervezésében folyt. Elsősorban a második világháborús magyar katonasírok felújításában végeztek elismerésre méltó munkát a határőrök, az iskolák diákjai és a szocialista brigádok, de a tennivalókat az egész területen nem bírták ellátni. A teljes rehabilitáció gondolata fel sem

¹³ A karmester azonos azzal, aki légótitkántként dr. Németh Alajossal együtt a halottak összegyűjtését és temetését irányította a háború végén.

¹⁴ Az emléktábla felirata már inkább szól a bűnösökről, mint az áldozatokról. (A szerző megjegyzése.)

merülhetett (6. kép). A Városi Tanács a kitartó kérvényezések hatására azért odáig eljutott, hogy 1977-ben a Budapesti Geodéziai és Térképészeti Vállalatnál felmérést rendelt meg és térképet készíttetett. Ezen a térképen 1714 sír szerepel.¹⁵ Nem szerepelnek az eredeti parcella megjelölések, a sírok, tömegsírok és a halottak csak részben azonosíthatók.¹⁶

6. kép. A temető hátsó bejáratának kovácsoltvas kapuját az ELZETT Zárgyár tanműhelyében Csigó Géza szakoktató irányításával készítették a tanulók.

A rendszerváltás után történt jelentősebb változások

A szovjet hősi emlékmű és katonasírok áthelyezése

A rendszerváltás után hamarosan felmerült más, az előző rendszerhez kötődő szobrok és emlékművek mellett a Várkerületen lévő szovjet emlékmű áthelyezése is. A sírok eltávolítását egy 1991-es határozata alapján az önkormányzat az orosz nagykövetségnél kezdeményezte. A hősi temetőben tartott helyszíni szemlén a négy sír áttelepítését megoldhatónak ítélték, így még ebben az évben sor is került rá. A bejáratától jobbra, a gondnoki épület mögötti bozótos kiirtásával alakítottak ki helyet és itt állították fel az emlékművet is.

¹⁵ A felmérés Sopron Megyei jogú Város Városgazdálkodási Osztály tulajdonában, a hozzá tartozó „A hősi temető sírjainak névjegyzéke” pedig a Soproni Levéltárban található.

¹⁶ Az ezt megelőzően készült térképes dokumentáció a Soproni Levéltárban található, ez tartalmazza dr. Németh Alajosnak a könyvében is megjelent vázlatrajzait, illetve egy milliméterpapírra színes ceruzával rajzolt, ismeretlen által szignált, évszámot nem tartalmazó, méretarányos térképet. Utóbbi értéke, hogy a parcellák és a sírhelyek jelölését az I. világháborús nyilvántartásnak megfelelően tartalmazza.

Ettől időben elég távol történt meg a többi szovjet katonasír áttelepítése. A Szent Mihály temetőben lévő sírokat nem kívánták bolygatni, helyükön maradhattak. A Szent Mihály templom kertjében, a Szent Jakab kápolna körül lévő 84 síremlék elvitelét viszont éveken keresztül kezdeményezte a városplébánia. Az alapvető indok az volt, hogy a sírok a Storno-féle stációk között helyezkedtek el, akadályozták annak használatát és érvényesülését. Miután 1999-ben a városplébánia pályázaton elnyerte a szükséges támogatást, az önkormányzat az orosz követségen keresztül megszerezte az Orosz Konföderáció hozzájárulását. A 2000-ben megtartott helyszíni szemle eredményeképpen megérkezett az engedély és 2001-ben sor került az áthelyezésre. Az exhumálást és újratemetést a Somogy megyei Temetkezési Vállalat pályázati úton nyerte el és valósította meg. A 84 katona hamvait az emlékmű előtti területen hantolták el, a sírköveket felújítva, kijavítva, eredeti formájukban állították fel¹⁷ (7. kép). Újraavatási ünnepségről nincs tudomásom.

7. kép. A felújított síremlékek új helyükön

A második világháború német áldozatainak emlékműve

Köztudott, hogy a rendszerváltásig a német, sőt a magyar katonasírok gondozása az uralkodó ideológiával nem volt összeegyeztethető, emlékművek állítása pedig tilos volt. (Ugyanakkor hazánkban közel 3.000 szovjet emlékmű volt.) A német katonasírok és tömegsírok zömében a gyalogúttól jobbra a felső sarokban találhatók.

¹⁷ Az információk az önkormányzat határozataiból, illetve Rosenstingl Antaltól, a Szent Mihály temető műszaki felügyelőjétől származnak.

A terület a '90-es évek elejéig a temető legelhanyagoltabb része volt; erdős, bozótos, a síremlékek erősen hiányosak, romosak és szétdőltak voltak. Az 1977-ben készült, korábban említett térképen összesen 64 sír látható, soronként csak egy-két darab. A sírkövek a valóságban szétdőlvél, földre süllyedve, darabokra törve voltak. Az egész temetőre is az volt a jellemző, hogy a sírokon is fák és bokrok nőttek. (Varga János erdőmérnökjelölt 1991-ben készített diplomamunkájában a temető legnagyobb részét erdős, bozótos területként tüntette fel, ezen belül a német sírokat szinte teljesen elborították a bokrok.)¹⁸

8. kép. Gránitkeresztek a német sírok helyén

Ilyen körülmények között történt, hogy a göttingeni Mezőgazdasági Kamara 80 fős küldöttségét a Tanulmányi Erdőgazdaság Hegyvidéki Erdészetének erdészei, Németh Ferenc és Molnár Ákos kirándulás közben a hősi temetőbe is elvezették, ahol a vendéglátók által készített virágcsokrokat a német katonák sírjaira elhelyezhették. Közben látták a fentebb leírt állapotokat. Hazatérve a kamara elnöke felvette a kapcsolatot a Hadisírgondozó Népi Szövetséggel (Volksbund Deutsche Kriegsgräberfürsorge). Ez a szervezet, amely ekkor már a világ több, mint nyolcvan országában létesített és újított fel német katonai temetőket, felvette a kapcsolatot a soproni önkormányzattal is. Szinte ugyanekkor, 1994 áprilisában a Német Hadisírgondozó Népi Szövetség és a Magyar Honvédelmi Minisztérium szerződést kötött a második világháborús

¹⁸ NYME Geodéziai Tanszék birtokában.

német katonasírok felkutatásáról és felújításáról, amelynek eredményeképpen már ebben az évben az országban 14.-ként elkezdődtek a munkálatok.

1994-95-ben a Saar-vidéki Műszaki Segélyszolgálat (Bundesanstalt Technisches Hilfswerk) szervezésében fiatal önkéntesek kezdték meg a munkálatokat, akik 20-30 fős csoportokban, több turnusban nyugdíjas szakemberek irányításával dolgoztak. Az illingeni fiatalok az Ifjúsági Táborban laktak, a tábor vezetője Bernhardt Schmidt volt. A csoportokat a segélyszolgálat utaztatta, itteni fogadásukat és a szükséges technikai feltételek biztosítását Molnár László múzeumigazgató, a Honvéd Hagyományörző Egyesület soproni csoportjának elnöke szervezte. A hiányos és azonosíthatatlan katonasírok helyreállításáról lemondtak, azokat lebontották és elszállították. A terepmunkálatokat a németek Hans-Georg Höschele osztrák kertészmérnök vállalkozóval végeztették el, aki egyben a német szövetség ausztriai területi képviselője is. A sírkeresztek helyett jelképes gránit hármaskeresztekkel állítottak, amelyeket Norvégiában készítettek. Exhumálásra ezen a területen nem került sor, a németekkel együtt eltemetett két magyar katona exhumálásához sem járultak hozzá, ezért van külön kis márványtablájuk a gránitkeresztek között (8. kép). A régi Szent Mihály temetőből viszont áthozták 17 német katona maradványait. A terület alsó sarkán egy külön emlékművet építettek, amelyen az 578 itt eltemetett német katona neve szerepel (9. kép).

9. kép. A német emlékmű fémtablája

Mivel a korábban leírt, Limberger Gyula által vezetett és szervezett munkák a temető egészére nem terjedtek ki, a látványos változások a többi területen is a németek bekapcsolódásával kezdődtek meg. A német fél kezdettől abban a felfogásban kezelte az ügyet, hogy az egész temetőt rendbe kell tenni. Anyagi támogatást és konkrét munkát adott mindehhez, és a város önkormányzatát is együttműködésre sarkallta. A németek lelkes hozzáállása a helyi hivatalos szerveknél nem mindig talált ugyanolyan fogadtatásra. Erről az emlékmű-avatás előtti időszakban a megbízott kivitelező Hans-Georg Höschele, a tábor vezető Bernhard Schmidt, az összekötő Molnár László, illetve a Polgármesteri Hivatal közötti levelezés és ügyiratok tanúskodnak.¹⁹ A felújítási munkálatokban viszont részt vettek a Határrendészeti Igazgatóság kiképző központjának hallgatói és más magyar önkéntesek, valamint a főmérnöki iroda szervezésében a SVÜ, a Városi Kertészet és több soproni cég is, akik az önkormányzat által biztosított 4,5 millió forintból utat és vízvezetékét építettek, fákat vágtak ki, kerítést állítottak, felújítottak első világháborús síremlékeket. Német részről az önkéntesek munkáján felül 9 millió forintot költöttek a munkálatokra.

1995 június végére megtörtént a temető rendezése és felújítása, elkészült a német katonák emlékműve, amelynek avatására július 2-án került sor. Az avatási ünnepséget a Német Hadisírgondozó Népi Szövetség és Sopron Megyei Jogú Város Önkormányzata közösen szervezték. Az eseményen küldöttséggel képviseltette magát az NSZK Nagykövetsége, a Honvédelmi Minisztérium, a Honvéd Hagyományörző Egyesület, az egyházak és az osztrák Fekete Kereszt Hadisírgondozó Egyesület. Az ünnepi beszédekben és az avatóbeszédben a megkésett tiszteletadásról, az itt eltemetettek emlékének méltó megőrzéséről szóltak a szónokok, hangsúlyozva a népek közös kötelességét, az utókor felelősségét. A szervezetek képviselői megkoszorúzták a magyar és a szovjet katonák emlékműveit is. Az avatási ünnepséget követő fogadáson Limberger Gyula a temető gondozásában végzett szervező munkájáért „Honvédelemért” I. osztályú tiszti kereszt miniszteri kitüntetését kapott, Molnár Lászlót pedig a Német Hadisírgondozó Népi Szövetség „Ezüst Tú” kitüntetésben részesítette.

Az I. világháború orosz katonáinak emlékműve

Orosz nemzetiségű hadifoglyokat, akik a hadikórházakban, illetve a barakk-kórházban haltak meg, a temető több részén temettek. Az ő emléküket egy 2007-ben épített emlékmű örökíti meg (10. kép). Az emlékmű építését az Orosz Föderáció Nagykövetségének megbízásából Dudinszky László vecsési vállalkozó cége, a KÖZTERÉP Kft. 2007. szeptember 5-én kezdte meg és decemberre fejezte be. A terveket is ő készítette. Az emlékmű elkészítéséről, engedélyezéséről, avatásáról a szerző tudomása szerint semmilyen dokumentáció nem található a

¹⁹ Molnár László ny. múzeumigazgató birtokában.

városban. Az eredeti szándék szerint a temetőben nyugvó valamennyi ortodox katona emlékét szerették volna így megőrizni, de a szerb és román illetékesek megkeresése eredménytelen volt e témában. A fekete márványtáblákon így csak az orosz katonák nevei szerepelnek. Tervezik még, hogy a különböző helyeken eltemetett katonák fejkövére kisméretű márványtáblákat szerelnek.²⁰

10. kép. Az I. világháború orosz katonáinak emlékműve a hadifogoly-parcella szomszédságában

A mai állapotok

Az 1977-es felmérés óta bekövetkezett változásokról általában nincsen adat sem az önkormányzatnál, sem a kezeléssel megbízott temetkezési kft-nél. Az utóbbi években végzett urnás temetések a plébánián a halotti anyakönyvbe bejegyezték, de a többségében újratemetetteket sehol nem tartják számon. Síremlékek és emlékművek felállításáról nem készült dokumentáció.

A sírköveken, fejfákon a feliratok kopnak, tönkremennek, egyre több lesz az azonosíthatatlan sír. Az ország egyik legnagyobb és legszebb adottságokkal rendelkező, különleges katonai temetője több törődést érdemelne. Sürgős teendő lenne a mai állapotok pontos felmérése. A civil adakozásokból, külföldi szervezetek által biztosított összegekből megvalósított felújítások és emlékműépítések mellett a tulajdonos önkormányzatnak folyamatosan áldoznia kellene e történelmi és kulturális érték megóvására. Ugyanakkor ki kellene

²⁰ Az információ és az adatok az Oroszországi Föderáció Nagykövetségének főtanácsosától, Bugakov úrtól származnak.

használni a benne rejlő lehetőségeket, helyet kellene biztosítani a város kulturális és turisztikai értékei között a hōsi temetőnek.

A temető tulajdonosa mindenkor a város önkormányzata volt, a gondozással 1946-ig megbízott temetőőr foglalkozott. Halála után hivatalos megbízás nem történt. A rendszerváltás után 1992-ben Fejes Zoltán megbízott polgármester „A kegyeleti park gondozójául a Kertészeti és Parkfenntartó Vállalatot” jelölte ki.²¹ 2001-ben az Írisz Temetkezési Kft-vel kötött tíz évre szóló megállapodást az önkormányzat, amely jelenleg is érvényben van. Ez a szerződés a hōsi temető érdekében sürgős felülvizsgálatot kíván, a számon kérhető feladatok elvégzését pedig ellenőrizni kell. Véleményem szerint nem kezelhető együtt a többi köztemetőre vonatkozó szerződéssel, mert jellegében speciális; például a sírok és síremlékek gondozása nem hagyható hozzátartozókra, a temetőben lévő lakás használata és a feladatok ellátása közötti kapcsolatot nem tartalmazza, és nem rögzít nyilvántartási kötelezettséget. Örömteli viszont, hogy magánszemélyek – jelesül az itt nyugvó Willerding tábornok dédunokái – az első világháborús emlékművet 2008 szeptemberében megtisztították és megjavították.

„HŐSÖK CSONTJAI PORLADNAK ITT A FÖLDANYA MÉLYÉN,
TÉRDRE E HANTOK ELŐTT! MONDJON IMÁT AJAKAD!”

Magánemberként végzett kutatásommal ennek a történelmi értéknek a megmentését és kívánom szolgálni és ezúton is felhívni rá a közvélemény figyelmét.²²

²¹ Az 1425/1992 sz. levélben erről tájékoztatta Limberger Gyulát.

²² Köszönetet mondok mindazoknak, akik munkámat segítették, különösen Limberger Gyulának, Molnár Lászlónak, Szóka Sándornak és Gritsch Mátyásnak a rendelkezésemre bocsátott dokumentumokért, képekért és a történetet gazdagító személyes beszélgetéseikért.

TÓTH VILMOS | Budapesti temetkezőhelyek soproni vonatkozású síremlékei

Budapest temetői és templomi sírjainak egyik legfőbb jelentőségét az adja, hogy nemcsak a főváros, hanem minden más magyar város lakói megtalálhatják közöttük a számukra jelentős emlékhelyeket. A Kerepesi úti temető, alternatív elnevezéséhez méltóan, valóban *nemzeti sírkert*, de jogosan nevezhető így a Farkasréti és a Rákoskeresztúri temető is. Az alábbi bevezetőt követő adattár kétszáznyolcvan budapesti sírt sorol fel: olyanokat, amelyek Sopronban született, tanult, pályafutásuk egy részében itt tevékenykedő, vagy itt meghalt személyeknek állítanak – esetenként már csak állítottak – emléket. A névsor egyáltalán nem teljes, csupán válogat a szóba jöhető síremlékek közül.¹

A legfontosabb, ma is működő budapesti sírkert az 1849-ben megnyitott Kerepesi úti temető.² Pest város egykori köztemetője már a 19. század második felében elittemetővé és nemzeti emlékhellyé vált; hivatalosan 1885-ben nyilvánították kiemelt jelentőségű sírkertté. Itt található a főváros legrégebbi, nagyrészt eredeti állapotában fennmaradt temetőrésze: a korszak kedvelt, reprezentatív városi temetkező-helye, a falsírboltok, melyek kiépítése közvetlenül a temető megnyitását követően elkezdődött. Számos olyan személy is nyugszik itt, aki 1849 előtt halt meg: őket a felszámolásra került régi pesti köztemetőkből, elsősorban a Váci úti temetőből helyezték át.³ Napjainkra a Kerepesi úti temető közel ezerkétszáz falsírboltjának mintegy hatodrésze áttelepítés, felszámolás, háborús események vagy természetes romlás áldozatává vált, de ezzel együtt is itt található a legnagyobb – eredeti helyén álló és nagyrészt eredeti feliratozású – falsírbolt-együttes Magyarországon. Érdeemes összevetni a soproni temetők falsírboltjaival: a régi Szent Mihály temető falsírboltjai⁴ nagyjából egykorúak, de számuk jóval elmarad a Kerepesi úti temetőéitől; az Evangélikus temető falsírboltjai között régebbieket is találunk, de ezek mind áthelyezettek, nem

¹ Vö. két korábbi hasonló összeállítással: Tóth Vilmos: Budapesti temetkezőhelyek vasi vonatkozású emlékei. *Vasi Szemle* 61: 5 (2007), 595–610; valamint Tóth Vilmos: Budapesti temetkezőhelyek győri vonatkozású síremlékei. *Arrabona* 45: 1 (2007), 345–366.

² A temető nevéként az utóbbi évtizedek köznyelvében a megalapozatlan „Kerepesi temető” terjedt el, tradicionális elnevezése azonban helyesen Kerepesi úti temető, mivel az akkori Pest város keleti határában, a Kerepes felé vezető egykori országút mellett létesült. Hasonló temetőnevekkel Magyarország számos városában találkozunk. Vö. Tóth Vilmos: A soknevű sírkert egyetlen neve. *Budapest* 27: 9 (2004), 2–3.

³ A Váci úti temető nevének eredete a Kerepesi útiéhoz hasonló: a 19. századi Pesttől északra helyezkedett el, a váci országút mellett.

⁴ Természetesen nem a templomkertben fennmaradt néhány sírról, hanem a 19. század közepén megnyílt temetőrész fal mellett sírjairól van szó.

eredeti helyükön állnak; az új Szent Mihály temető falsírboltjainak kiépítése pedig később, a 19. század végén kezdődött el.

A falsírboltokon kívül számos további 19. századi sír található a Kerepesi úti temetőben, de nem eredeti helyükön, hanem áttemetésekkel létrehozott díszparcellákban. E sírkövek helye részben a temetőn belüli területrendezések nyomán változott meg, részben más, megszüntetett temetőkből származnak. A Kerepesi úti temetőnél régebben megnyitott pesti, budai és óbudai sírkerteket a 20. század közepéig felszámolták; a pesti oldal legjelentősebbjét, a már említett Váci úti temetőt az 1870-es években, a legfontosabb budaiakat, a Vízivárosi polgári és katonai temetőt – amely neve ellenére a Városmajoron túl terült el –, valamint a Tabáni temetőt az 1930-as évek végére.⁵ A régi budai sírkövek egy része előbb a Németsvölgyi temetőbe került, majd ennek felszámolásakor, 1963-ban helyezték át őket a Kerepesi úti temetőbe. A 19. századi áthelyezések még jobbára családi jellegűek voltak, a neves személyek sírjaival, egy-két kivételtől eltekintve, nem törődtek; így tűnt el a Váci úti temető egykori becses emlékhelye, Kitaibel Pál sírköve is.

Az összeállításban szereplő, soproni kötődésű neves személyek közül a Kerepesi úti temető falsírboltjainak egyikében nyugszik például Pákh Albert, Preysz Móric vagy id. Lehár Ferenc, és itt található a Kugler család síremléke is. A temetőn belüli áthelyezésekkel kialakított díszparcellák legfontosabbikában, a pontatlanul „művésziparcellának” nevezett részen nyugszik többek között Frankenburg Adolf, Orlai Petrich Soma és Székács József (Frankenburg síremléke meglehetősen rossz állapotban van, felújítása igencsak időszerű lenne). A régi budai temetőkből származó, többször is áthelyezett 1848-as honvédsírok között található Sréter Lajosé és Móry Ferdinándé; e sírkövek között számos másodlagosan felhasznált emlék található a 18. századból és a 19. század első feléből, például Szilvásy Mártoné. A Tabáni temetőből helyezték át előbb a Németsvölgyibe, majd a Kerepesi útba Döbrentei Gábor síremlékét, amelyen az örökkévalóságot jelképező, saját farkába harapó kígyó látható. (Eredetileg szintén a Tabáni temetőben állt, onnan pedig a Farkasréti temetőbe került Bauhofer János György sírköve.)

Az áthelyezett sírok között meg kell említeni Hajnóczy Józsefét is. Az 1795-ben kivégzett magyar jakobinus vezetők földi maradványait 1914-ben tárták fel a Vízivárosi katonai temető mellett (ami egyébként csak a kivégzés után két évvel kezdett működni). A csontok előbb a Fővárosi Levéltár épületébe, majd 1926-ban a Kerepesi úti temető egyik, az előző évben kiürített falsírboltjába kerültek, ennek 1953-as felszámolását követően pedig a temető halottasházába. A mai közös díszsírhelyre 1960-ban temették őket, egyszerű sírkövkön Petőfi Vérmező című versének egyik strófája olvasható.

⁵ A főváros már nem létező temetőihez vö. Fehér Jolán Antónia: Budapest székesfőváros temetőinek története. Bp., 1933.

Több soproni vonatkozása is van a Kerepesi úti temető egykori „Gömbös-parcellájának”. Gömbös Gyulát eredetileg egy kiemelt díszsírhelyen temették el, ahol a negyvenes évek elején „miniszteri parcella” kialakítása kezdődött el. 1945-ben Gömbös néhány éve felavatott és a temetőben zajló háborús eseményeket sértetlenül átvészelő síremléke a tendenciózus szobordöntések áldozata lett, de a parcella tovább működött: 1946-ban ide helyezték át ideiglenes, közterületen található első sírhelyéről Kánya Kálmánt. 1949-ben azonban valamennyi politikust át kellett temetni innen: Gömböst, valamint az alábbi összeállításban soproni kapcsolatai révén szereplő Csáky Istvánt és Györffy-Bengyel Sándort a temetőn belül egy kevésbé exponált helyre, Kánya Kálmánt pedig Sopronba, a régi Szent Mihály temetőben található családi sírba. (Megemlítendő, hogy van még egy miniszter, akinek sírja Budapestről Sopronba került: Röder Vilmost a Farkasréti temető egyik urnafülkéjéből helyezték át az új Szent Mihály temetőbe 1989-ben.)

Az alábbi összeállítás végén a síremlékek alkotóinak felsorolása is megtalálható; ezek mellett még egy síremléket meg kell említeni, Erkel Sándor karmesterét a Kerepesi úti temető 28. parcellájának díszsorán. Ebben az esetben nem a megőrkített személy kötődik Sopronhoz, hanem maga a sírszobor, Róna József kiváló alkotása, a „Magyar Zene” allegorikus alakja, amit a mester Vészi Margitról mintázott.⁶ A síremléket 1905-ben avatták fel, másodpéldánya pedig néhány évvel később Sopronba került, az 1910-ben elhunyt Munczy Lajos sírjára az új Szent Mihály temetőben. A szobor eredetije tehát nem Munczy Lajos, hanem Erkel Sándor számára készült.⁷

Adattár

Az alábbi felsorolásban a nevek után a születési és a halálozási év, a foglalkozás, a soproni kötődés (kurzívval), a sírhely pontos meghatározása, valamint biográfiai forrásra való hivatkozás található. Utóbbi alapesetben az Új magyar életrajzi lexikon; más kiadványra csak akkor hivatkozunk, ha az adott személy ebben nem szerepel. A Sopronban és a ma Sopronhoz tartozó településeken születetteknél a születési év előtt a szülőhelyet is feltüntettük. A Sopronban születetteknél evidenciának tekintjük, hogy az adott személy tanulmányait (vagy azok egy részét) is Sopronban végezte, így ezt külön nem említjük meg.

A sírhely meghatározása egyszerű esetben három részből áll, ahol kötőjellel elválasztva a parcella, a sor, illetve a sírhely száma (vagy jele) szerepel. Ettől eltérő a falsírboltok és a fülkék számozása, ahol csak két rész, a sírcsoport, illetve a sírhely száma (vagy jele) szerepel. A Farkasréti temető templomi fülkecsoportja alatt az egykori temetőtemplom megmaradt falaiban kialakított kolumbáriumok

⁶ Vö. Róna József: Egy magyar művész élete. 2. kötet. Bp., 1929. 691.

⁷ Vö. Baranyai Lenke: A Munczy család. SSz. 57: 1 (2003), 70–77; főként a 15. lábjegyzet. Ennek kapcsán érdemes megemlíteni azt is, hogy a fémbeszolgáltatás egyik világháborúban sem terjedt ki a temetői szobrokra.

értendők. A Farkasréti temetőben mind az alsó, mind a felső temető parcellái 1-től számozódnak, utóbbiakat a „Felső” szó feltüntetésével különböztettük meg (a felső temető azonos a gyakran említett „Hóvirág utcai” temetőrészsel). Felszámolt sírok esetében egyik temetőnél sem adtunk pontos helymeghatározást.

Kerepesi úti temető (megnyílt: 1849)⁸

Alpár Ignác (1855–1928) építész; *a katonai főreáliskola épülete, a későbbi egyetemi főépület tervezője*. 19-jobb árkádsor előtt-12. ÚMÉL 1.

Apáthy László (1892–1922) katonatiszt; *nyugat-magyarországi felkelő*. 36/2-1-35.

Csáky István, gróf (1894–1941) politikus, miniszter; *Sopron országgyűlési képviselője*. 18/1-4-1. ÚMÉL 1.

Csapody István (1856–1912) orvos, szemész; *Sopronban tanult*. 35-2-24. ÚMÉL 1.

Csakási József (1841–1891) újságíró; *Sopronban tanult*. 34/1-1-14. ÚMÉL 1.⁹

Dóczy Lajos, báró (Sopron, 1845–1919) író, újságíró, politikus. 28-1-34. ÚMÉL 2.¹⁰

Döbrentei Gábor (1785–1851) író, nyelvész; *Sopronban tanult, a líceumi Magyar Társaság titkára volt, itt jelentek meg első művei*. 17/1-1-43. ÚMÉL 2.

Edvi Illés Aladár (1858–1927) gépészmérnök, technikatörténész; *Sopronban tanult*. 11-1-28. ÚMÉL 2.

Edvi Illés Pál (1793–1871) evangélikus lelkész, író; *Sopronban tanult*. Jobb árkádsor, 68. fülke. ÚMÉL 2.

Failoni, Sergio (1890–1948) karmester; *Sopronban hunyt el*. 24/1-1-55. ÚMÉL 2.

Fehér Bálint (1892–1942) szerzetes; *a bencés gimnázium tanára*. 41/1-2-78 (jeltelen). Névtár.

Finkey József (1889–1941) bányamérnök; *Sopronban főiskolai tanár, majd egyetemi tanár és dékán, több kötete itt jelent meg; Sopronban hunyt el*. 50/1-1-28. ÚMÉL 2.

Frankenburg Adolf (1811–1884) író, újságíró; *Sopronban tanult; nyugalmazása után Sopronban élt, több kötete itt jelent meg; irodalmi kör alapítója, elnöke majd névadója*. 34/1-3-11. ÚMÉL 2. Vele felesége, Carina Anna (1839–1885) operaénekes; *férjével Sopronban élt*. ÚMÉL 1.

Gaár Vilmos (1862–1939) jogász, újságíró; *Sopronban ügyvéd és több lap szerkesztője, a Frankenburg Irodalmi Kör főtítkára*. 34-1-66. ÚMÉL 2.

Gombocz Endre (Sopron, 1882–1945) botanikus, tudománytörténész; *Sopron vármegye növényzetének monográfiusa*. 34-1-88. ÚMÉL 2. (1. kép).

⁸ Vö. Tóth Vilmos: A Kerepesi úti temető. 1–2. kötet. Bp., 1999. (Budapesti Negyed, 24–25.) A két kötet teljes anyaga megtalálható Budapest Főváros Levéltára internetes oldalán (www.bparchiv.hu).

⁹ Az Új magyar életrajzi lexikon által közölt születési év téves.

¹⁰ Jelenlegi sírköve nem tényleges nyugóhelye felett, hanem a parcella túloldalán található.

1. kép. Gombocz Zoltán és Endre sírja Madarassy Walter Körösi Csoma Sándort ábrázoló szobrával
(A képek a szerző felvételei.)

- Gombocz Zoltán (Sopron, 1877–1935) nyelvész. 34-1-88. ÚMÉL 2. (1. kép).
Grósz István (1909–1985) orvos, szemész, katonatiszt; *Sopronban hunyt el.* 47-9-33.
ÚMÉL 2.
Győrffy-Bengyel Sándor (1886–1942) katonatiszt, miniszter; *Sopronban tanult.*
18/1-2-37. ÚMÉL 2.
Hajnóczy József (1750–1795) jogász, történész, politikus; *Sopronban tanult; 1794-
ben a városban tartotta eljegyzését.* 11/1-sziget (a kivégzett magyar jakobinusok
közös sírja). ÚMÉL 3.
Halmosy Endre (1829–1895) jogász; *a soproni törvényszéken működött, több kötete itt
jelent meg.* 37-2-83. ÚMÉL 3.
Hanus Ferenc (1900–1921) egyetemi hallgató; *a nyugat-magyarországi felkelés hősi
halottja.* 36/2-2-34 (jeltelen).
Hauszmann Alajos (1847–1926) építész; *a Deák téri volt leányiskola tervezője.* 10/1-1-
4. ÚMÉL 3.
Hikisch Rezső (1876–1934) építész; *a Hűségkapu alkotója.* 20/1-1-73. ÚMÉL 3.
Izsó Miklós (1831–1875) szobrász; *1866-ban a pesti Széchenyi-emlékmű pályázatára
készített szoborterve harminc évvel később Sopronban valósult meg.* 34/1-3-10.
ÚMÉL 3. (2. kép).

2. kép. Izsó Miklós síremléke Mátrai Lajos György alkotása;
utóbbi volt az Izsó-féle Széchenyi-szoborterv soproni kivitelezője is

Kalchbrenner József János (Sopron, 1776–1834) evangélikus lelkész; *több kötete Sopronban jelent meg*. Bal falsírboltok, 54. Szinnyei 5.

Kemény Gábor (1883–1948) pedagógus; *a Lähne-intézet tanára*. 24/1-1-49. ÚMÉL 3.

Kisfaludi Strobl Zsigmond (1884–1975) szobrász; *a Hűségkapu szobrászati részének, valamint a Nádasdy-huszárezred egykori emlékművének alkotója*. 34/2-1-27. ÚMÉL 3.

Kolbenheyer Ferenc (1841–1881) építész; *Sopronban tanult*. Felszámolva. ÚMÉL 3.¹¹

Kozma Sándor (1825–1897) jogász, politikus; *Sopronban tanult*. 29/2-1-34. ÚMÉL 3.

Kugler Antal (Sopron, 1800–1879) cukrász. Bal falsírboltok, 345. (3. kép).

Kugler Henrik (Sopron, 1830–1905) cukrász. Bal falsírboltok, 345. ÚMÉL 3. (3. kép).

¹¹ Az Új magyar életrajzi lexikon által közölt születési év téves.

3. kép. A Kugler család falsírboltja

Kugler Pál Ferenc (Sopron, 1836–1875) szobrász. Bal falsírboltok, 345. MÉL 1.¹² (3. kép).

Láng Károly (1877–1938) gépészmérnök; *Sopronban főiskolai tanár és rektor, több kötete itt jelent meg.* 48/2-2-53 (jeltelen). ÚMÉL 4.

Lehár Ferenc (id.) (1838–1898) karmester; *katonazenekari karnagyként néhány évig Sopronban teljesített szolgálatot.* Bal falsírboltok, 49.

Lehr Albert (1844–1924) nyelvész; *Sopronban tanult.* 34-4-8. ÚMÉL 4.

Ligeti Antal (1823–1890) festő; *pályafutása Sopronban indult.* 34/2-1-41. ÚMÉL 4.

Lossonczy Antal (1900–1921) egyetemi hallgató; *a nyugat-magyarországi felkelés hősi halottja.* 11-1-24.

Martiny Frigyes (Sopron, 1801–1881) politikus; *Sopron polgármestere, városbírája, országgyűlési követe és képviselője.* Felszámolva. Almanach.

¹² A sírkövön egy keresztnévvel (Kugler Ferenc) szerepel.

- Mátrai Lajos György (1850–1906) szobrász; *Izsó Miklós tervei alapján a soproni Széchenyi-emlékszobor alkotója*. 29/3-3-47. ÚMÉL 4.
- Miklós Béla (1890–1948) katonatiszt, miniszterelnök; *Sopronban tanult*. 24/1-1-72. ÚMÉL 4.
- Molnár Bertalan (1878–1935) szerzetes; *a bencés gimnázium tanára*. 47-12-29 (jeltelesen). Névtár.
- Móry Ferdinánd (Sopron, 1811–1883) katonatiszt. 31/2-2-6. Bona: Kapitányok.
- Nagy Imre (1822–1894) történész, jogász; *Sopronban tanult, két kötetes Sopron vármegyei oklevéltár összeállítója*. 34/1-3-3. ÚMÉL 4.
- Orlai Petrich Soma (1822–1880) festő; *Sopronban tanult*. 34/1-1-16. ÚMÉL 4.
- Ostenburg Gyula (1884–1944) katonatiszt; *nyugat-magyarországi felkelő*. 35-6-33 (jeltelesen). ÚMÉL 4.
- Pákh Albert (1823–1867) író, újságíró; *Sopronban tanult*. Jobb falsírboltok, 239. ÚMÉL 5.
- Péterfy Sándor (1841–1913) pedagógus, író; *Sopronban tanult*. 9-1-14. ÚMÉL 5.
- Petrik Lajos (Sopron, 1851–1932) kémikus. 46-1-46. ÚMÉL 5.
- Pintér Imre (1864–1946) színész. 33/7-1-50. ÚMÉL 5.
- Preysz Móric (Sopron, 1829–1877) kémikus, feltaláló; *Sopronban a gázvilágítás meghonosítója*. Jobb falsírboltok, 159. ÚMÉL 5.
- Rákosi Jenő (1842–1929) író, újságíró; *Sopronban tanult, a bencés gimnáziumi Magyar Társaság egyik alapítója; a Frankenburg Irodalmi Kör tiszteletbeli elnöke*. 10-1-66. ÚMÉL 5.
- Sárközi György (1899–1945) költő, író; *a balfi munkatáborban halt meg*. 24-4-35. ÚMÉL 5.
- Schedius Lajos (1768–1847) esztéta, nyelvész; *Sopronban tanult*. Jobb falsírboltok, 317. ÚMÉL 5.
- Schranz János (1830–1910) evangélikus lelkész; *Sopronban tanult majd a líceum tanára*. 29/3-4-12. Szinnyei 12.
- Siklódy Lőrinc (1876–1945) szobrász; *a 18. gyalogezred emlékművének alkotója*. 34-2-120. ÚMÉL 5.
- Sréter Lajos (1811–1875) katonatiszt; *az 1848-as soproni Sréter-különítmény névadója*. 31/2-2-34. ÚMÉL 5.
- Székács József (1809–1876) evangélikus püspök, író; *Sopronban tanult*. 34/1-2-18. ÚMÉL 6.
- Szelestey László (1821–1875) költő, politikus; *Sopronban tanult*. Felszámolva. ÚMÉL 6.
- Szerb Antal (1901–1945) író, irodalomtörténész; *a balfi munkatáborban halt meg*. 24-1-77. ÚMÉL 6.
- Szilvássy Márton (1828–1903) újságíró, jogász; *Sopronban tanult; a kiegyezés időszakában a Deák-párt helyi vezetője*. 31/2-2-21. Bona: Hadnagyk 3.¹³ (4. kép).

¹³ Neve a sírkövön, a szakirodalmi említések többségétől eltérően, „Szilvássy”-ként szerepel.

4. kép. Szilvássy Márton síremléke

- Takács József (1910–1984) jogász, könyvtáros; *Sopronban hunyt el. Jobb falsírboltok*, 149. ÚMÉL 6.
- Tatay István (1821–1888) pedagógus; *Sopronban tanult; az evangélikus líceum tanára, több műve itt jelent meg.* 30-1-16. ÚMÉL 6.
- Timár Gellért (1900–1932) szerzetes; *a bencés gimnázium tanára.* 56-9-5 (jeltelen). Névtár.
- Trefort Ágoston (1817–1888) politikus, miniszter; *Sopron országgyűlési képviselője.* 29-1-5. ÚMÉL 6.
- Unger Károly Sámuel (Sopron, 1793–1880) katonatiszt, feltaláló. Felszámolva. ÚMÉL 6.
- Vándor Sándor (1901–1945) karmester, zeneszerző; *Sopronbánfalván halt meg.* 24-1-75. ÚMÉL 6.
- Viszota Gyula (1871–1947) irodalomtörténész; *Sopronban főreáliskolai tanár.* 48/56. sziget-5. ÚMÉL 6.
- Zádor György (1799–1866) jogász; *a soproni törvényszék bírója.* 36/1-2-37. ÚMÉL 6.
- Zellerin Mátyás (Sopron, 1831–1893) gyáros. Bal falsírboltok, 594. ÚMÉL 6.

Farkasréti temető (megnyílt: 1894)¹⁴

Aggházy Kamill (1882–1954) katonatiszt, hadtörténész; *néhány évig Sopronban teljesített szolgálatot*. 36/2-2-6. ÚMÉL 1.

Ajtay Zoltán (1900–1983) bányamérnök; *Sopronban tanult*. 28-1-217/218. ÚMÉL 1.

Alliquander Ödön (1914–1990) bányamérnök; *Sopronban tanult*. 36/2-1-25. ÚMÉL 1.

Andorka Rudolf (Sopron, 1891–1961) katonatiszt. 38-1-53/54. ÚMÉL 1.

Árkay Bertalan (1901–1971) építész; *az egykori OTI-rendelőintézet tervezője*. 11/2-1-279. ÚMÉL 1.

Árkos Frigyes (1897–1967) kohómérnök; *Sopronban tanult*. A-730. fülke. MÉL 3.

Bakó József (1896–1962) író, költő; *Sopronban tanult, egyik verseskötete itt jelent meg*. 54-2-6. ÚMÉL 1.

Balsay István (Sopron, 1907–1984) kohómérnök. 7/8-1-515. ÚMÉL 1.

Bancsó Antal (1851–1937) evangélikus lelkész; *Sopronban tanult, majd a teológiai akadémia tanára és igazgatója*. Felszámolva. EACS.

Baranyai Gyula (1897–1978) gordonkaművész, karmester; *Sopronban zeneiskolai tanár*. D-1691. fülke. MÉL 4.

Báthy Anna (1901–1962) operaénekes; *Sopronban tanult*. 1-1-415/416. ÚMÉL 1.

Bauhofer János György (Sopron, 1806–1864) evangélikus lelkész, író. 5/4-1-20. ÚMÉL 1.¹⁵ (5. kép).

¹⁴ Vö. Tóth Vilmos – Zsigmond János: *A Farkasréti temető*. 1–3. kötet. Bp., 2003. (Budapesti Negyed, 40–42.) A három kötet teljes anyaga megtalálható Budapest Főváros Levéltára internetes oldalán (www.bparchiv.hu).

¹⁵ A sírkövön egy keresztnévvel (Bauhofer György) szerepel.

5. kép. Bauhofer János György síremléke

- Bauma Viktor (1892–1964) bányamérnök; *Sopronban tanult*. Felszámolva. MÉL 3.
- Békeffy István (1901–1977) író; *Sopronban tanult*. 8/A-1-268. ÚMÉL 1.
- Benkhard Ágost (1910–1967) építész; *a régi fedett uszoda tervezője*. 1-1-267. ÚMÉL 1.
- Benkő László (1912–1994) nyelvész; *az evangélikus líceum tanára, a Frankenburg Irodalmi Kör főtítkára, több műve itt jelent meg*. EE-677. fülke. ÚMÉL 1.
- Binder Béla (1905–1977) bányamérnök; *Sopronban tanult majd tanított*. 19/1/II-1-31. ÚMÉL 1.
- Birck Oszkár (1916–1980) erdőmérnök; *Sopronban tanult*. Felső 1-7-5. MÉL 4.
- Bocsánczy János (1920–1986) bányamérnök; *Sopronban tanult*. 60/8-1-184. ÚMÉL 1.
- Bodonyi Béla (1884–1971) színész, színigazgató. 7/7-1-217. ÚMÉL 1.
- Bohádi Róbert (1899–1974) költő, író; *Sopronban tanult és 1941-ig élt, számos műve itt jelent meg, gyűjtötte a soproni német folklór alkotásait*. DD-800. fülke. MÉL 3.
- Bóna István (1930–2001) régész, történész; *Sopron és környéke népvándorlás kori leleteinek kutatója*. 6/2-1-105. KK 2000.
- Claus Alajos (1908–1988) kohómérnök; *Sopronban tanult*. Felső 10-1-74. ÚMÉL 1.
- Cotel Ernő (1879–1954) kohómérnök; *Sopronban főiskolai tanár és rektor, majd egyetemi tanár és dékán, több kötete itt jelent meg*. N-1920. fülke. ÚMÉL 1.
- Czeke Marianne (Sopron, 1873–1942) könyvtáros, irodalomtörténész. Felszámolva. ÚMÉL 1.

- Dercsényi Dezső (1910–1987) művészettörténész; *Sopron műemlékeinek kutatója*. 2-1-124. ÚMÉL 2.
- Dévényi György (Sopron, 1923–1975) kohómérnök. 26/2/V-1-78. ÚMÉL 2.
- Dezséry László (1914–1977) evangélikus püspök, újságíró; *Sopronban tanult*. 34/3/IV-1-25. ÚMÉL 2.
- Dietz Károly (Sopron, 1885–1969) jogász, rendőrtiszt, sportvezető. 6/C-1-32/33. ÚMÉL 2.
- Ditróy János (Sopron, 1879–1961) vízépítő mérnök. 609-90. templomi fülke. ÚMÉL 2.
- Domanovszky Endre (1817–1895) filozófus; *az evangélikus líceum tanára*. 19/3-1-50/51. ÚMÉL 2.
- Éber Ernő (1874–1968) mezőgazdász, gazdaságtörténész; *a vármegye gazdasági életének jelentős alakja*. 18-1-688. ÚMÉL 2.
- Ember Kálmán (1894–1979) bányamérnök; *Sopronban tanult*. N-397. fülke. ÚMÉL 2.
- Erkel András (1929–1984) geofizikus; *Sopronban tanult*. 7/A-11-4. ÚMÉL 2.
- Esztó Miklós (1913–1986) bányamérnök; *Sopronban tanult*. Felső 17/A-12-3. ÚMÉL 2.
- Esztó Péter (1885–1965) bányamérnök; *Sopronban egyetemi tanár, több kötete itt jelent meg*. 33/3-1-70. ÚMÉL 2.
- Fabiný Teofil (1822–1908) jogász, miniszter; *Sopron országgyűlési képviselője*. 57-6-2. ÚMÉL 2.
- Fabiný Tibor (1924–2007) evangélikus lelkész, történész; *Sopronban tanult*. 57-6-2. KK 2006.
- Farkas Edith (1877–1942) missziós nővér, író; *Sopronban tanult*. 18-1-728/729. ÚMÉL 2.
- Fekete Sándor (1916–1973) bányamérnök; *Sopronban tanult, később Brennbergbányán működött*. 27/U/III-1-18. ÚMÉL 2.
- Fekete Zoltán (1911–1988) agrokémikus; *Sopronban tanult*. 2/6-1-17/18. ÚMÉL 2.
- Folly Róbert (Brennbergbánya, 1889–1965) építésmérnök. 37/C-1-18. ÚMÉL 2.
- Fülep Ferenc (1919–1986) régész; *Sopron római kori emlékeinek kutatója*. 24/1-1-29. ÚMÉL 2.
- Gaár Vilmos (Sopron, 1892–1963) festő. 9-1-31/32. ML 2.
- Gábor Aurél (Sopron, 1923–1976) mentőorvos, belgyógyász. 35/I-1-239/240. ÚMÉL 2.
- Geleji Dezső (1893–1969) újságíró; *Sopronban tanult*. 20/2-1-277. MÉL 3.
- Geleji Sándor (1898–1967) kohómérnök; *Sopronban tanult, később egyetemi tanár*. 604-339. templomi fülke. ÚMÉL 2.
- Gerlóczy Gedeon (1895–1975) építész; *az evangélikus teológus otthon tervezője*. 7/6-1-41. ÚMÉL 2.

- Gerő László (1909–1995) építész, építészettörténész; *több soproni műemlék-helyreállítás tervezője*. 6/5-1-20. ÚMÉL 2.
- Góbi Imre (1846–1927) pedagógus, író; *az evangélikus líceum tanára*. 55-5-9. Szinnyei 3.
- Gombocz Miklós (1844–1922) evangélikus lelkész; *a líceum igazgatója*. 48/3-1-35/36. (6. kép).

6. kép. Névtábla Gombocz Miklós és felesége sírkövén

- Gráf Ferenc (Sopronbánfalva, 1914–1990) orvos, belgyógyász. 9-1-172/173. ÚMÉL 2.
- Gráf László (Sopron, 1911–1968) kémikus. 18-1-86. ÚMÉL 2.
- Gyúrói Nagy Lajos (1883–1970) evangélikus lelkész, költő; *Sopronban tanult*. Felszámolva. ÚMÉL 2.
- Hamvas József (1871–1948) evangélikus lelkész, író; *több műve Sopronban jelent meg*. Felszámolva. ÚMÉL 3.
- Hazay István (1901–1995) mérnök, geodéta; *Sopronban egyetemi magántanár*. 20. körönd-30. fülke. ÚMÉL 3.
- Hébelt Ede (1879–1961) jogász, politikus; *Sopron nemzetgyűlési képviselője*. 612/1-249. templomi fülke. ÚMÉL 3.
- Heinrich József (1905–1982) bányamérnök; *Sopronban tanult*. Felső 802-401. fülke. ÚMÉL 3.
- Hermann Miksa (1868–1944) gépészmérnök, miniszter; *Sopron országgyűlési képviselője*. 2-4-102. ÚMÉL 3.

- Horusitzky Ferenc (1901–1971) geológus; *Sopronban egyetemi tanár, egyik kötete itt jelent meg.* 34/3/I-1-144/145. ÚMÉL 3.
- Jakóby László (1897–1957) kohómérnök; *Sopronban tanult; nyugat-magyarországi felkelő.* 30/2-1-109/110. ÚMÉL 3.
- Jámbor Béla (Sopron, 1917–1971) biokémikus. 11/1-1-151. ÚMÉL 3.
- Jánossy Lajos (1903–1976) evangélikus lelkész; *Sopronban tanult, később egyetemi tanár, a soproni egyházközség lelkésze.* 9-2-46. ÚMÉL 3.
- Jausz Béla (Sopron, 1895–1974) pedagógus, neveléstörténész. 19/3-1-17. ÚMÉL 3.
- Jeney Ferenc (1927–1984) erdőmérnök, geodéta; *Sopronban tanult.* 19/1/I-1-169. MÉL 4.
- Kádár Gyula (1898–1982) katonatiszt; *Sopronban tanult.* Felső 802-435. fülke. ÚMÉL 3.
- Káldy Zoltán (1919–1987) evangélikus püspök; *Sopronban tanult.* 28-1-155/156. ÚMÉL 3.
- Kapi-Králik Jenő (Sopron, 1906–1978) zeneszerző, orgonaművész. 1/D-6-8. MÉL 3.
- Káposztás Pál (1893–1957) bányamérnök; *Sopronban tanult.* 30/2-1-107/108. ÚMÉL 3.
- Keresztesi Béla (1922–2001) erdőmérnök; *Sopronban tanult, később címzetes egyetemi tanár.* 7/9-1-39. KK 2000.
- Koczogh András (1876–1963) pedagógus; *a Lähne-intézet tanára.* Felső 8-1-158. MÉL 1.
- Kogutowicz Manó (1851–1908) geográfus, térképész; *a Lähne-intézet tanára.* Felszámolva. ÚMÉL 3.
- Koltay György (1899–1961) erdőmérnök; *Sopronban tanult.* 1-1-354. ÚMÉL 3.
- Koncsek László (1905–1981) író, újságíró; *a Soproni farsang című ifjúsági regény szerzője.* NVh-449. fülke. MÉL 4.
- Kónya Lajos (1914–1972) költő, író; *Sopronban tanult, több műve soproni témájú.* 11/1-1-455. ÚMÉL 3.
- Korondi Béla (1914–1949) erdőmérnök, rendőrtiszt; *Sopronban tanult.* 30/2-1-86. ÚMÉL 3.
- Kotsis Iván (1889–1980) építész, építészettörténész; *a színház 1965-ös átépítésének tervezője.* 46/3-1-27. ÚMÉL 3.
- Körös Béla (1901–1963) kohómérnök; *Sopronban tanult.* 608-61. templomi fülke. MÉL 1.
- Kövessi Ferenc (1875–1945) botanikus; *Sopronban főiskolai tanár.* 33/6-1-14/15. ÚMÉL 3.
- Krupár Géza (1893–1968) bányamérnök; *Sopronban tanult.* 18-1-757. MÉL 3.
- Kun Attila (1924–1983) építész; *a soproni állami szanatórium és a balfi gyógyfürdő tervezője.* 35/XIV-1-11. ÚMÉL 3.

- Kunszery Gyula (1906–1973) költő, újságíró; *Sopronban gimnáziumi tanár.* 7/6-1-105. ÚMÉL 3.
- László Gyula (1910–1998) régész, történész, művészettörténész, festő; *kapcsolatban állt a soproni képzőművészeti élettel, könyvet írt Horváth Józsefről.* 20/2-1-787. ÚMÉL 4.
- Lomniczy Dezső (Balf, 1918–1972) kohómérnök. 27/III-1-42. ÚMÉL 4.
- Luncz Géza (1892–1957) erdőmérnök; *Sopronban egyetemi magántanár.* 5/2-2-17. ÚMÉL 4.
- Majerszky Béla (1910–1972) bányamérnök; *Sopronban tanult.* N-1885. fülke. MÉL 3.
- Major Jenő (1922–1988) történész, geográfus; *több soproni témájú tanulmány szerzője.* Felső 12-1-29. ÚMÉL 4.
- Manninger Gusztáv Adolf (Sopron, 1880–1954) mezőgazdász. 28/1-1-15. ÚMÉL 4.
- Manninger Rezső (Sopron, 1890–1970) állatorvos. NVcs-517. fülke. ÚMÉL 4.
- Manninger Vilmos (Sopron, 1876–1945) orvos, sebész. 610-317. templomi fülke. ÚMÉL 4.
- Medgyaszay István (1877–1959) építész; *a színház 1909-es átépítésének tervezője.* 2-1-19/20. ÚMÉL 4.
- Meinhardt Vilmos (1884–1964) bányamérnök; *Sopronban egyetemi tanár.* Felszámolva. ÚMÉL 4.
- Mihályi Zoltán (1896–1970) erdőmérnök; *Sopronban tanult.* 53-4-15. ÚMÉL 4.
- Mika József (1897–1975) kémikus, kohómérnök; *Sopronban tanult, később adjunktus, több kötete itt jelent meg.* CC-546. fülke. ÚMÉL 4.
- Milasovszky Béla (1900–1973) bányamérnök, geodéta; *Sopronban tanult, később egyetemi tanár.* 6/1-1-58. ÚMÉL 4.
- Nagy Árpád (1901–1974) bányamérnök; *Sopronban tanult, majd a városi vízmű műszaki vezetője.* 3/2-2-40. ÚMÉL 4.
- Nagypál Judit (1924–1980) építész; *számos soproni műemlék-helyreállítás tervezője.* 27/V-1-7. ÚMÉL 4.
- Ordass Lajos (1901–1978) evangélikus püspök; *Sopronban tanult.* 19/2-2-63. ÚMÉL 4.
- Orth Ambrus (1871–1931) építész; *a postapalota egyik tervezője.* Felszámolva. ÚMÉL 4.
- Pálfy Miklós (1911–1972) evangélikus lelkész, író; *Sopronban tanult majd tanított.* 27/III-1-21. ÚMÉL 5.
- Papp József (Sopron, 1900–1985) kertész, bibliográfus. Felső 802-1164. fülke. ÚMÉL 5.
- Parragi György (1902–1963) újságíró, politikus; *Sopronban tanult, a Sopronvármegye című lap szerkesztője.* 39-1-21. ÚMÉL 5.
- Patek Erzsébet (1918–1995) ősrégész; *soproni ásatások vezetője.* 7/8-1-934/935. ÚMÉL 5.
- Pattantyús-Ábrahám Imre (1891–1956) kohómérnök; *Sopronban főiskolai és egyetemi tanár.* 28/2-1-44. ÚMÉL 5.

- Péczy Antal (1894–1971) bányamérnök; *Sopronban tanult*. Felső 20-3-41. ÚMÉL 5.
- Pethe Lajos (1879–1958) bányamérnök; *a selmechányai főiskola Sopronba telepítésének részese*. 22-1-150. ÚMÉL 5.
- Petrik Géza (1845–1925) bibliográfus; *Sopronban tanult, itt indult könyvkereskedői pályafutása*. 1/D-1-32. ÚMÉL 5.
- Pilster Pál (1919–1968) kohómérnök; *Sopronban tanult*. 17/2-1-601. ÚMÉL 5.
- Póczy Klára (1923–2008) régész; *Sopron római kori emlékeinek kutatója*. 1-1-39. KK 2006.
- Proszta János (1892–1968) kémikus; *Sopronban főiskolai tanár, egyetemi tanár és dékán, több kötete itt jelent meg*. 6/1-1-24. ÚMÉL 5.
- Ratkovszky Ferenc (Sopron, 1900–1965) villamosmérnök, feltaláló. 20. körönd-2-7/8. ÚMÉL 5.
- Ratkovszky Károly (1862–1919) erdőmérnök; *a soproni állami erdőhivatal vezetője*. 20. körönd-2-7/8 (kiíratlan). ÚMÉL 5.¹⁶
- Rédey Pál (1923–2002) evangélikus lelkész, író; *Sopronban tanult*. 27/III-1-26. KK 2002.
- Renner János (Sopron, 1889–1976) geofizikus. 6/1-1-72. ÚMÉL 5.
- Réz Géza (1865–1936) bányamérnök; *főiskolai tanár, a főiskola Sopronba telepítésekor rektor*. 6/9-1-155. ÚMÉL 5.
- Rödönyi Károly (1911–1995) gépészmérnök, miniszter; *a Győr-Sopron-Ebenfurti Vasút elnöke*. 20/2-1-903/904. ÚMÉL 5.
- Sándor János (1920–1987) bányamérnök; *Sopronban tanult*. 23/1-1-93. ÚMÉL 5.
- Sándy Gyula (1868–1953) építész; *az evangélikus teológiai kar épületének tervezője*. 19/2-2-19/20. ÚMÉL 5.
- Sántha Károly (1840–1928) evangélikus lelkész, költő; *Sopronban tanult*. 49/2-1-3/4. ÚMÉL 5.
- Scheidl Venánt (1900–1973) szerzetes; *a bencés gimnázium tanára*. 48/3-1-53/54. Név-tár.
- Schleicher Aladár (1880–1962) kohómérnök, technikatörténész; *Sopronban meghívott főiskolai előadó*. 1-1-231/232. ÚMÉL 5.
- Schmidt Eligius Róbert (1902–1973) geológus, bányamérnök; *Sopronban tanult*. 7/8-1-860/861. ÚMÉL 5.
- Schneller István (1847–1939) pedagógus; *Sopronban tanult*. 6/3-1-9/10. ÚMÉL 5.
- Schöllér Károly (Sopron, 1877–1968) orvos, radiológus. 17/2-1-647. ÚMÉL 5.
- Sebestény Ferenc (Sopron, 1907–1972) festő. Felső 23-1-6. ÚMÉL 5.
- Selmezsi Roland (1969–2008) színész. 25/II-1-53. KK 2006.
- Simon Tibor (1965–2002) labdarúgó; *Sopronban edző*. 1-1-509.
- Simonyi Károly (1916–2001) fizikus, gépészmérnök, tudománytörténész; *Sopronban egyetemi tanár*. 43/O-9. fülke. KK 2000.

¹⁶ Az Új magyar életrajzi lexikon a halálzási évet nem ismeri.

- Sréter Ferenc (1894–1988) evangélikus lelkész; *Sopronban tanult*. Felső 17/A-10-7. ÚMÉL 5.
- Szádeczky-Kardoss Elemér (1903–1984) geológus; *Sopronban egyetemi tanár és dékán*. 33/2-1-6. ÚMÉL 6.
- Szederjei Ákos (1911–1991) erdőmérnök; *Sopronban tanult*. 20/2-1-895/896. ÚMÉL 6.
- Székely Lajos (1895–1977) bányamérnök, technikatörténész; *Sopronban tanult*. 31-1-88. ÚMÉL 6.
- Szilágyi Oszkár (1872–1951) szerzetes; *a bencés gimnázium tanára*. 34/3/I-1-265. Név-tár.
- Szöts Imre (1872–1935) építész; *a Szent Imre kollégium egyik tervezője*. Felső 13-2-32.
- Sztehlo Gábor (1909–1974) evangélikus lelkész; *Sopronban tanult*. 6/B-1-25/26. ÚMÉL 6.
- Szücs László István (1901–1976) dramaturg; *Sopronban tanult*. CC-611. fülke. ÚMÉL 6.
- Tarján Gusztáv (Sopron, 1907–1998) bányamérnök; *Sopronban egyetemi tanár*. 43/O-3. fülke. ÚMÉL 6.
- Tomor János (1910–1979) geológus; *Sopronban címzetes egyetemi docens*. N-3344. fülke. ÚMÉL 6.
- Torkos László (1839–1939) író, költő; *Sopronban tanult*. Felső 20-9-7. ÚMÉL 6.
- Traeger Ernő (1887–1971) gyorsíró; *a Soproni Gyorsíró című lap szerkesztője*. F-1575. fülke. ÚMÉL 6.
- Ujvári Béla (1852–1926) író, újságíró; *Sopronban főreáliskolai tanár, lapszerkesztő, a Magyar Színpartoló Egyesület titkára*. Felső 3-6-16. ÚMÉL 6.
- Vámosy Tibor (1902–1921) egyetemi hallgató; *a nyugat-magyarországi felkelés hősi halottja*. 45/1-1-6/7. (7. kép).

7. kép. Vámosy Tibor megrongált sírszobra Siklódy Lőrinc alkotása

Varga Domokos (1922–2002) író, erdőmérnök; *Sopronban tanult.* 6/4-1-127. KK 2002.

Vattay Antal (Sopron, 1891–1966) katonatiszt. 15-1-219. ÚMÉL 6.

Vendl Aladár (1886–1971) geológus; *Sopronban tanult, később egyetemi tanár és dékán.* 6/1-1-35. ÚMÉL 6.

Vermes Miklós (Sopron, 1905–1990) fizikus, fotográfus. 2/7-13-14. ÚMÉL 6.

Vitális István (1871–1947) geológus; *Sopronban főiskolai tanár és rektor, a város környékén paleontológiai kutatásokat végzett, több műve itt jelent meg.* 19/1/I-1-5. ÚMÉL 6. (8. kép).

8. kép. Vitális István síremléke

Wachtel Dávid (1807–1872) orvos; *Sopronban is működött, itt jelent meg a hazai gyógyfürdőket ismertető munkája.* 2/2-1-109 (kiíratlan). ÚMÉL 6.

Weigl Ernő (1900–1975) kohómérnök; *Sopronban tanult.* 26/2/I-1-17. ÚMÉL 6.

Weöres Sándor (1913–1989) költő, író; *Sopronban tanult.* 9-1-182/185. ÚMÉL 6.

Wiczián Dezső (1901–1961) evangélikus lelkész, történész; *Sopronban tanult, később egyetemi tanár és dékán.* 31/A-1-25. ÚMÉL 6. (9. kép).

Willerding Rezső, báró (ifj.) (1899–1978) tengerésztiszt; *Sopronban tanult.* 42-2-1/2.

Zsille Lajos (1906–1976) bányamérnök; *Sopronban tanult.* EE-63. fülke. ÚMÉL 6.

Zsirai Miklós (1892–1955) nyelvész; *Sopronban tanult.* 20. körönd-1-29/30. ÚMÉL 6.

Farkasréti izraelita temető (megnyílt: 1894)

Baracs Károly (1868–1929) közlekedésmérnök; *a Győr–Sopron–Ebenfurti Vasút elnök-vezérigazgatója.* A/3-1-1. ÚMÉL 1.

Freund Dezső (1884–1960) építész; *több soproni lakóház tervezője.* L/2-3-2. ÚMÉL 2.

9. kép. Wiczian Dezső síremléke

Rákoskeresztúri temető (megnyílt: 1886)

Balla Kálmán (1869–1946) színész, színikazgató. Felszámolva. ÚMÉL 1.

Bánfalvy István (Sopron, 1897–1975) katonatiszt. 16/V-1-28. ÚMÉL 1.¹⁷

Barabás Ince (1910–1947) szerzetes; *a bencés gimnázium tanára*. 156/XIV-1-53. Névtár.

Bleyer Jakab (1874–1933) irodalomtörténész, miniszter; *Sopronban főreáliskolai tanár*. 22/I-1-203. ÚMÉL 1.

Czupor Andor (1902–1960) bányamérnök; *Sopronban tanult*. 51/IX-1-85/86. ÚMÉL 1.

Fialowski Lajos (1846–1909) botanikus, nyelvész; *Sopronban főreáliskolai tanár*. Felszámolva. ÚMÉL 2.

Groó Gyula (1913–1989) evangélikus lelkész; *Sopronban tanult*. Bal falsírboltok, 65. ÚMÉL 2.

Hein Tádé (1897–1970) szerzetes; *a bencés gimnázium tanára*. 17/IV-1-38. Névtár.

Hillebrand Jenő (Sopron, 1884–1950) ősrégész. 79/XIV-1-31. ÚMÉL 3.

Horváth Róbert (1847–1915) szerzetes; *a bencés gimnázium tanára*. 78-1-126. Névtár.

Ihrlinger Antal (Sopron, 1842–1890) politikus, újságíró. Felszámolva. ÚMÉL 3.

Kochmeister Frigyes, báró (Sopron, 1816–1907) gazdasági vezető. 16/XIV-1-12/13. ÚMÉL 3.

Kovács Sándor, D. (1869–1942) evangélikus püspök, történész; *Sopronban tanult, később egyetemi tanár; megírta a líceumi Magyar Társaság történetét*. 16/II-1-4. ÚMÉL 3.

¹⁷ Az Új magyar életrajzi lexikon által közölt halálzási év téves.

Krizmanits János (Sopron, 1889 k.–1944) tornász, edző. 93-17-8. MÉL 1.¹⁸
Moór Artúr (1923–1985) matematikus; *Sopronban egyetemi tanár, a városban hunyt el.* 182-25-24. ÚMÉL 4.
Motzer Nándor (Sopron, 1930–1959) katonatiszt, térképész. 301-20-34.
Piri Kálmán (Sopron, 1908–1983) festő. 76/I-19-15. ÚMÉL 5.
Pröhle Sándor (1900–1975) evangélikus lelkész; *Sopronban tanult.* 33/IV-1-1/2.
Solthy György (Sopron, 1900–1961) színész. 33/IV-1-284. ÚMÉL 5.
Somogyváry Gyula (1895–1953) író, politikus; *regényei közül soproni témájú az És mégis élünk, valamint A város meg a sárkány.* 301-6-5. ÚMÉL 5. (10. kép).

10. kép. Somogyváry Gyula sírja a 301-es parcellában

Sugár Lajos (1893–1974) színész. 93/VII-1-11. ÚMÉL 5.
Szeniczai Lajos (1898–1960) gépészmérnök; *Sopronban egyetemi oktató.* 6/VIII-1-117/118. ÚMÉL 6.

¹⁸ A Magyar életrajzi lexikon által közölt születési év téves, a halálozási évet nem ismeri. Krizmanits a temetői dokumentáció szerint 55 évesen halt meg.

Takács Kálmán (Sopron, 1909–1958) szabadságharcos. 301-18-9. MÉL 4.¹⁹
Unger Máttyás (1921–1985) történész; *Sopronban tanult.* 32/II-12-24. ÚMÉL 6.

Kozma utcai izraelita temető (megnyílt: 1891)²⁰

Décsi Gyula (Sopron, 1867–1933) moztulajdonos. 15-27-43. ÚMÉL 2.

Grünwald Fülöp (Sopron, 1887–1964) történész. 5/B-9-1. ÚMÉL 2.

Hajós Alfréd (1878–1955) építész, úszó, olimpiai bajnok; *a siketnémák intézete és a lebombázott városi zeneiskola tervezője.* Bal falsírboltok, 120. ÚMÉL 3.

Lajta Andor (1891–1962) filmtörténész; *Sopronban újságíró.* 5/B-8-15. ÚMÉL 4.

Remete Géza (1878–1937) színész. 17/A-16-28. ÚMÉL 5.

Szász Menyhért (1893–1939) író, költő; *több kötete Sopronban jelent meg.* 1/B-14-26. ÚMÉL 6.

Sziklay Kornél (1869–1919) színész. 11-19-1. ÚMÉL 6.

Vajk Artúr (1893–1966) bányamérnök; *brennbergi bányaigazgató, új bányászati eljárások bevezetője és szociális intézmények létesítője.* 4-48-4. ÚMÉL 6.

Óbudai temető (megnyílt: 1910)

Konrád Ödön (1904–1986) bányamérnök; *Sopronban tanult.* 34-98. fülke. MÉL 4.

Méhes Kálmán (1911–1988) geológus; *Sopronban egyetemi adjunktus.* 42-1-32. ÚMÉL 4.

Patsch Ferenc (1919–1979) bányamérnök; *Sopronban tanult.* 30-3-20. ÚMÉL 5.

Peskó Zoltán (1903–1967) orgonaművész; *a soproni tanítóképző tanára.* 20-1-277. ÚMÉL 5.

Sedlmayr János (1932–2004) építész; *számos soproni műemlék-helyreállítás tervezője.* 35-1-356. KK 2004.

Semayer Vilibald (Sopronbánfalva, 1868–1928) antropológus, etnográfus. Felszámolva. ÚMÉL 5.

Somogyi József (1916–1993) szobrász; *a Vörösmarty-emlékmű alkotója.* 9-1-61. ÚMÉL 5.

Vargha Vilmos (Sopron, 1887–1968) vízépítő mérnök. 36-1-60/61. ÚMÉL 6.

Cinkota-Ilonatelepi temető (megnyílt: 1900 körül)

Csúcs Ferenc (1905–1999) szobrász; *Lackner Kristóf szobrának alkotója.* 12-1-46. ÚMÉL 1.

Józsefvárosi (Kálvária téri) temető (megnyílt: 1750 körül – megszűnt: 1818)

Révai Miklós (1749–1807) szerzetes, nyelvész, irodalomtörténész, költő; *egy ideig Sopronban élt.* Felszámolva. ÚMÉL 5.

¹⁹ A Magyar életrajzi lexikon által közölt születési hely téves.

²⁰ Vö. Tóth Tamás: A budapesti Rákoskeresztúri izraelita temetőben nyugvó jeles személyek adataira. Szeged, 2007.

Váci úti temető (megnyílt: 1790 körül – megszűnt: 1876)

Kitaibel Pál (1757–1817) botanikus, kémikus, mineralógus, orvos; *Sopronban tanult*. Felszámolva. ÚMÉL 3.

Schwartner Márton (1759–1823) statisztikus; *az evangélikus líceum tanára*. Felszámolva. ÚMÉL 5.

Vízivárosi temető (megnyílt: 1785 – megszűnt: 1939)

Schmidt Szörény (1804–1865) szerzetes; *a soproni rendház főnöke, a bencés gimnázium igazgatója*. Felszámolva. Színnyei 12.

Németvölgyi temető (megnyílt: 1885 – megszűnt: 1963)

Fuchs Bonifác (1839–1887) szerzetes; *a soproni rendház főnöke*. Felszámolva. Színnyei 3.

Újpesti régi temető (megnyílt: 1889 – megszűnt: 1964)

Köszegi Károly (1820–1891) operaénekes; *Sopronban tanult*. Felszámolva. ÚMÉL 3.

Buda, Farkasréti katolikus templom (Mindenszentek-templom)

Esztó Zoltán (1919–1990) bányamérnök; *Sopronban tanult*. ÚMÉL 2.

Buda, Kelenföldi evangélikus templom

Pröhle Károly (1911–2005) evangélikus lelkész; *Sopronban tanult, később sopronbánfalvai lelkész*.

Vető Lajos (1904–1989) evangélikus püspök, pszichológus; *Sopronban tanult*. ÚMÉL 6.

Pest, Deák téri evangélikus templom

Bruckner Győző (1877–1962) történész, jogász; *Sopronban tanult*. ÚMÉL 1.

Magyar János (1911–2006) erdőmérnök; *Sopronban tanult, később főiskolai tanár és igazgató, majd egyetemi tanár; Sopronban hunyt el*. KK 2006.

Zay László (Sopron, 1927–2000) evangélikus lelkész, újságíró. ÚMÉL 6.

Pest, Egyetemi katolikus templom (Kisboldogasszony-templom)

Aisleitner József (Sopron, 1883–1960) pap, nyelvész, történész. ÚMÉL 1.²¹

Pest, Kálvin téri református templom

Sebestyén Gábor (1794–1864) jogász, író; *a soproni törvényszéken működött*. ÚMÉL 5.

A síremlékek alkotói²²

²¹ Neve az Új magyar életrajzi lexikonban – és szinte minden más lexikonban is – tévesen, „Aistleitner”-ként szerepel. A név írásmódja tekintetében saját könyveit tekintjük mérvadónak.

Damkó József és Hikisch Rezső: Hikisch család (1917 körül, az építész szüleinek síremléke).

Donáth Gyula: Ligeti Antal egykori síremléke (1897, megsemmisült a második világháborúban).

Farkas Aladár: Vándor Sándor (1960).

Gabay Sándor: Gerlóczy Gedeon (1937 körül, apja síremléke).

Györgyi Dénes: Györffy-Bengyel Sándor (1942 körül).

Horvay János: Rákosi Jenő (1912, felesége síremléke).

Hüttl Dezső és Vass Viktor: Hauszmann Alajos (1926 körül).

Inconnu Művészcsoport és Koczogh András: a Rákoskeresztúri temető 301-es parcellájának fejfái (1988–89).

Istók János: Péterfy Sándor (1917).

Jakab Dezső és Sós Aladár: Baracs Károly (1929 körül).

Kallós Ede: Kozma Sándor (1902).

Kisfaludi Strobl Zsigmond: saját síremléke (1927-es szobra felhasználásával).

Kotál Henrik és Szege Sándor: Alpár Ignác (1929).

Lux Elek: Góbi Imre egykori portréja (1927 körül, ellopták); Lehr Albert (1928).

Madarassy Walter: Gombocz Zoltán (1936; a síron a szobrász Körösi Csoma Sándort ábrázoló műve áll).

Margó Ede: Gaár Vilmos (1939 körül).

Mátrai Lajos György: Izsó Miklós (1890).

Pálffy Katalin: Vermes Miklós (1992).

Siklódy Lőrinc: Vámosy Tibor (1923).

Stróbl Alajos: Kochmeister Frigyes (1897, felesége egykori síremléke; ma Márkus József főpolgármester sírján áll a Kerepesi úti temetőben).

Szervátiusz Tibor: Káldy Zoltán (1989).

Tar István: Sergio Failoni (1966).

Zala György: Csukási József (1893).

Rövidítések az adattárban

Almanach: Az 1848–1849. évi első népképviselői országgyűlés történeti almanachja. Szerk. Pálmány Béla. Bp., 2002.

Bona: Kapitányok: Bona Gábor: Kossuth Lajos kapitányai. Bp., 1988.

Bona: Hadnagyok: Bona Gábor: Hadnagyok és főhadnagyok az 1848/49. évi szabadságharcban. 3. kötet. Bp., 1999.

EACS: Evangélikus arcképcsarnok. Szerk. Tóth-Szöllös Mihály. Bp., 2002.

KK: A Ki kicsoda sorozat – a rövidítés után megadott évben megjelent – kötetei. Szerk. Hermann Péter.

MÉL: Magyar életrajzi lexikon. Szerk. Kenyeres Ágnes. 1. kötet. Bp., 1967. 3. kötet. Bp., 1981. 4. kötet. Bp., 1994.

²² Vö. Tóth Vilmos: Síremlékművészet. Bp., 2006. (A mi Budapestünk.)

- ML: Művészeti lexikon. Szerk. Genthon István, Zádor Anna. 2. kötet. Bp., 1966.
- Névtár: A pannonhalmi Szent Benedek-rend névtára, 1802–1986. Szerk. Berkó Pál, Legányi Norbert. Pannonhalma, 1987.
- Szinnyei: Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái. 3. kötet. Bp., 1894. 5. kötet. Bp., 1897. 12. kötet. Bp., 1908.
- ÚMÉL: Új magyar életrajzi lexikon. Szerk. Markó László. 1–2. kötet. Bp., 2001. 3. kötet. Bp., 2002. 4. kötet. Bp., 2003. 5. kötet. Bp., 2004. 6. kötet. Bp., 2007.

MŰHELY

DOMONKOS OTTÓ | Az ország első Patikamúzeuma Sopronban

Visszaemlékezve a 40 év előtti időkre, a patikamúzeum megalapítására, ma is szeretettel és büszkeséggel gondolok arra a baráti és szakmaszerető együttműködésre, amely Nikolics Károly, Horváth Dénes és köztem kialakult. Munkánkhoz azonban nélkülözhetetlen volt a soproni gyógyszerészek egyöntetű támogatása, segítőkészsége is. A megvalósítást a Semmelweis Orvostörténeti Múzeum és Könyvtár nagyvonalúan segítette elő, lemondva országos jogkörű gyűjtésük gyakorlásáról. Mindezt Antall József főigazgató-helyettes közvetlen intézkedéseinek köszönhetjük.

A Patikamúzeum megnyitása nagy érdeklődést váltott ki a gyógyszerész szakmában. Az 1968. június 11-12.-re szervezett megnyitás és tudományos ülészek eredményeként alakult meg a Magyar Gyógyszerészeti Társaság Gyógyszerészettörténeti Szakosztálya. Ez lendületet adott a következő években egy sor patikamúzeum, illetve múzeumi gyűjtemény megteremtésére.

A múzeum megnyitásának 40. évfordulóra tervezett ülészek szervezését a soproni gyógyszerészek kezdeményezték. A Soproni Múzeum kérésére ezzel csatlakoztunk a szeptember 20-21.-re meghirdetett országos, sőt európai „Kulturális Örökség Napjai” c. rendezvényekhez, melyek idei főtémája a reneszánsz volt. A helyi gyógyszerészetre vonatkozóan, a műemléki és levéltári kutatásoknak két kiemelkedő emlékét mutathatjuk be ezen alkalommal.

Az első maga a Patikamúzeum épülete, amely a műemléki kutatások alapján a középkorban lábasházként működött. A Gambrinus-háztól egy 4,5 méter széles közle választotta el a déli oldalon. Gótikus keresztboltozatos földszintje fölött, emeleti magasságban gótikus nyílászoport került feltárássra és bemutatásra. Feltételezhető, hogy az épületnek hasonlóan díszes homlokzata nézett a Fő térre. Az épület körüljárhatósága készthette a városi tanácsot arra, hogy lebontassa az épületet, így bővítendő a Fő teret, azaz a piacteret. Azonban 1525-ben maga a király, II. Lajos az épület szépségére hivatkozva kérte a tanácsot, hogy térjenek el szándékuktól. II. Lajos, majd Mária királyné további két oklevélben már arra utasította a tanácsot, hogy az épületet Boltos Mátyás királyi alharmincadosnak adják. Nyomós érve az volt, hogy annak a piac fölötti felügyeletet kellett ellátnia.

A másik fontos patika-vonatkozású építmény a tér szemközti sarkán álló ház, ma Fő tér 8. – Storno-ház –, amelyben 1482-1483 telén Mátyás király szállt meg Bécs elleni hadjárata idején. A városháza felé néző oldalon öt kisebb bolt bejáratát tárta fel a műemléki kutatás. Az épület adás-vételi iratai bizonyítják, hogy a városi tanácsnak bérbeadási joga volt ezekre a helyiségekre. Így az 1544-ben Ákosházi

Sárkány Antal tulajdonába került ház földszintjén is patika bérletet sejtethünk, mivel ő kéri a tanácsot, hogy segítsen behajtani Karl Lőrinc gyógyszerész elmaradt bérleti tartozását. Ennek özvegye 1588-ban Seidl Péternek adta el a gyógyszertárat a „Corpus”-sal együtt. Seidl működését 1594-ig ismerjük. Őt követi Peer Sebestyén, majd Haindl Zakariás, akiről tudjuk, hogy működésével elégedetlen volt a tanács. 1601-ben a Bécsújhelyről érkező Heringshauser János volt az, aki az elhanyagolt helyiségeket rendbe hozatta, és ezért 22 tallér térítést kért a tanácstól.

A műemléki kutatás a sarokhelyiségben feltárt egy sötétkék mennyezetet, arany csillagokkal teleszórva, ami ritkaság, a misztikus, alkimista műhelyek hagyományát követő kifestés. 1603-ban Heringshauser maga helyett Pál öccsét állította a patikába, majd őt követte Marb Tóbiás, aki 1613-ban halt meg. 1614-ben Sotgräber György, 1633-ban König János a bérlő, majd az őt követő Stephan János kezébe kerül a patika és ő nevezi el „Fekete Elefánt”-nak. Ő azonban 1642-ben már a Fő tér 2-ben végrendelkezik, gyógyszertárát itt is Fekete Elefántként nevezi meg. Tehát átköltözött a Sárkány-házból a mai patikaházba. Házi Jenő és Dávid Ferenc kutatásai alapján megállapíthatjuk, hogy az akkor Sárkány-háznak nevezett épületben az 1573–1640 közötti időben gyógyszertár működött, melynek csillagos kék mennyezetét helyreállítva, restaurálva ma is láthatjuk a Corvinus étteremben.

A mai Patikaházat a Gensel gyógyszerész-orvos családtól Sowitsch Pál vásárolta meg, akinek a belvárosban az 1650-es évektől „Fehér Angyal” néven működött gyógyszertára, feltehetően az Esterházy-palota valamelyik helyiségében. Az 1696-ban történt vásárlás után a két összevont gyógyszertár Fehér Angyalként szerepel a forrásokban.

1968-ban tehát az első, eredeti helyén megtartott és megnyitott Patikamúzeum létesült az országban. Ekkor alakult meg az MGYT Gyógyszerésztörténeti Szakosztálya az egyidejűleg rendezett tudományos tanácskozáson, mely Koricsánszky Ottó, Házi Jenő és Csatkai Endre korábbi kutatásait figyelembe véve foglalkozott a magyar gyógyszerésztani kutatásokkal. Különös figyelem kísérte Halmai János professzor újabb eredményeit. A konferencia résztvevői az ország több pontjáról érkeztek, így a szomszédos Győr, Kőszeg, Székesfehérvár, Budapest és a távolabbi Kecskemét, Szeged városából. Itt voltak a szakma neves képviselői, Antall József, Józsa Alajos, Szigetváry Ferenc, Grabarits István, hogy csak néhányat említsék közülük. Ettől kezdve országosan is rendszeressé váltak a szakosztály ülései, és természetesen Sopronban is, ahol ötvenként üléseztek. Elmondható, hogy egy sor helytörténeti, gyógyszerésztörténeti és gyógyítástörténeti publikáció látott napvilágot az elmúlt 40 év alatt.

Az ötödik évforduló kiemelkedő előadása Házi Jenő nevéhez fűződött, aki 1932-es publikációja óta gyűjtött, újabb eredményeiről számolt be. Megtudtuk, hogy az első név szerint is ismert gyógyszerész, Sixtus patikus 1495-ben a

belvárosban működött. Eddig csak 1539-ből ismertük Steinpeck Ferencet. A tizedik évfordulón Antall Józseftől hallottuk a „Tudománytörténet – gyógyszerésztörténet – múzeumügy Magyarországon” című helyzetfelmérő és iránymutató előadást. Dr. Blázy Árpád az MGYT Gyógyszerésztörténeti Szakosztálya tízéves munkájáról tartott beszámolót. Ez alkalommal kis különkiállítás mutatta be az újabb szerzeményeket a Patikamúzeumban Horváth Dénes rendezésében. A huszadik évforduló tudományos tanácskozásán már világosan megmutatkoztak a szakosztály nemzetközi kapcsolatai is. A tanácskozást Nikolics Károly „A Soproni Patikamúzeum alapítása és működése” című értékelő előadása vezette be. A szakosztály húszéves tevékenységéről Szigethváry Ferenc számolt be. Antall József pedig „Az orvostörténelem helyzete Magyarországon” című előadásában e kiemelkedő és rokon terület kutatásáról, feladatairól adott képet. „A nemzetközi Gyógyszersztörténeti Szövetség hat évtizedes fejlődéséről”, benne Magyarország aktív részvételéről számolt be Zalai Károly. Az ifjabb generációt Kocsis Krisztina, Nikolics Károly tanítványa képviselte „A soproni gyógyszerterek múltja” című előadásával. Aktuális kérdést boncolgatott Kempler Kurt a gyógyszerészet társadalmi megbecsültségéről. Végül Domonkos Ottó a Soproni Múzeum húszéves lendületes fejlődéséről számolhatott be.

1993-ban a Patikamúzeum a huszonötödik évfordulója ismét alkalmat adott egy gyógyszerésztörténeti konferencia megszervezésére. Nikolics Károly „Sopron gyógyszerésztörténeti emlékeinek gyűjtése” című előadásában tisztázta, hogy az Oroszlán gyógyszerár 18. századi, kiemelkedően értékes emléktárgyait, a 3. századi Damján és Kozma orvos, gyógyszerész szentek festményeit, és az 1771-es évszámmal megjelölt oroszlános nagy bronzmoszarat és egyéb kisebb emlékeket nem Molnár Lajos, hanem a tőle megvásárolt patika új tulajdonosa, Nikolics Milivoj ajándékozta a Soproni Múzeumnak 1933 körül. Mint új szerzeményt emelte ki a világhírű, soproni származású Scholtz János csellóművész ajándékát, az 1551-ben nyomtatott fűvészkönyvet, terápiás bejegyzésekkel. Az ifjabb generációt Kocsis Krisztina és Reisner Erzsébet képviselte, egyetemi doktori disszertációik eredményeit ismerhettük meg előadásukból.

Ez alkalommal a régi asztali tárlók helyett újabb vitrineket helyeztek a kiállításba, melyeknek nemcsak a felső lapjára, hanem az alsó üvegezett polcaira is kerülhettek tárgyak, dokumentumok az újabb szerzeményekből. Ezek az újdonságok mind Nikolics Károly és Horváth Dénes aktív kapcsolatainak köszönhetően kerültek a patikamúzeumba.

A jubileumi kiadványok sora mellett fontos soproni gyógyszerésztörténeti tanulmányok láttak napvilágot a *Soproni Szemlében*, a Házi Jenő Emlékkönyvben, az *Orvostörténeti Közleményekben*, valamint a Soproni Levéltár *Sopron város történeti forrásai* sorozatában Mollay Károly *Hans Seyfriedt házipatikája és*

eceteskönyvecskéje 1609–1633 címen. A Patikamúzeum szakszerű bemutatását Nikolics Károly írta meg a Tájak – Korok – Múzeumok sorozatban, magyar és német nyelven. A múzeum éves látogatottsága 4–5000 fő körül mozog.

Összefoglalva azt mondhatjuk, hogy a Soproni Patikamúzeum létrejötte, a MGyT Gyógyszerésztörténeti Szakosztályának itteni megalakulása a soproni gyógyszerészek folyamatos munkájának, szervezőkézségének eredményeként országos jelentőségű volt.

Itt is köszönetet mondok a magam és a Soproni Múzeum nevében Mühl Nándorné, Horváth Margitnak az emlékülés megszervezéséért.

A Patikamúzeumra és az orvoslás történetére vonatkozó kiadványok, cikkek

- 1968 *A Soproni Múzeum gyógyszerészeti gyűjteménye*. 64. p. Szerkesztette: Domonkos Ottó, Győr-Sopron Megyei Múzeumi Szervezet kiadványai, 4. szám.
- 1982 Nikolics Károly: *Sopron – Patikamúzeum*. Tájak – Korok – Múzeumok Kiskönyvtára.
- 1993 Nikolics Károly: *A Soproni Patikamúzeum. A 25. évforduló előadásai*. 80 p.
- 1993 Házi Jenő: Kiegészítések a soproni patikák hőskorához. Dr. Nikolics Károly előszavával. In *Házi Jenő Emlékkönyv*. Szerkesztő: Turbuly Éva, Dominkovits Péter. 113–126. p.
- 1993 Domonkos Ottó: A soproni Gensel család háza és lakása a XVII. században. In *Házi Jenő Emlékkönyv*. Szerkesztő: Turbuly Éva, Dominkovits Péter. 279–285. p.
- 1995 Mollay Károly: *Hans Seyfridt házipatikája és eceteskönyvecskéje (1609–1633)*. 140 p. Sopron város történeti forrásai. B sorozat, 2 kötet.
- 1996 Vida Mária: *Patikamúzeumok – műemlékpatikák Magyarországon*. 158 p. Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár és Levéltár kiadványa.
- 1998 Harmincéves lett a patikamúzeum. *Kisalföld*, 1998. június 11.
- 2004 Domonkos Ottó: A falusi szülőszek, vajúdoszék. *Orvostörténeti Közlemények*, 2004, 141–154. p.
- 2008 Domonkos Ottó: Védő és bajelhárító tárgyak, amulettek 17. századi hagyatéki leltárakban. In *Soproni Szemle – Tanulmányok Tirnitz József emlékére*. 2008, 137–142. p.
- 2008 D. Szakács Anita: *16–18. századi orvostörténeti vonatkozású végrendeletek. A kora újkori Sopron város egészségügyének társadalomtörténeti forrásai*. Sopron, 2008. 265 p.

SERFŐZŐ SZABOLCS

Nagycell és Kiscell –
gondolatok a lábasházi kiállítás

kapcsán*

A mariazelli kegyhely kultusza és a celli búcsújárás szokása a Nyugat-Dunántúli régió kulturális hagyományának egyik fontos, a középkorig visszanyúló, máig élő összetevője. A kiállítás ezt a hagyományt és szokásrendszert mutatja be, annak is elsősorban néprajzi vonatkozásait, javarészt 18–19. századi tárgyi emlékeken keresztül, alapvetően helyi nézőpontból, helyi gyűjteményekből válogatva. Ez a regionális hagyomány a stájer kegyhely kultuszának tágabb kontextusába illeszkedik, mely Nagy Lajos koráig nyúlik vissza, s a 15. századtól kezdődően, de különösen a 17–18. századi katolikus restauráció idején a történeti Magyarország egészét Pozsonytól Kolozsvárig átfogta: erről tanúskodik a mariazelli kincstár oltárának 1360 körüli, Nagy Lajos címereivel díszített kegyképe, valamint a mariazelli búcsújárásra vonatkozó legkorábbi, 15. századi adatok, melyek soproni és pozsonyi végrendeletekből ismertek. Hogy a magyarság a történelem során mennyire magáénak tekintette a stájer kegyhelyet, mi sem jelzi jobban, mint hogy a Mariazell helynévnek magyaros írásmódú alakja is meghonosodott (Mária Czell, majd Máriacell), s hogy a rendezők a kiállítás címében magától értetődő természetességgel használják Nagycell és Kiscell elnevezést. (Ez utóbbit a mariazelli kegyhely 18. században keletkezett hazai filiációja, Celldömölk, azaz Kis-Mária-Cell névváltozataként.) A Nyugat-Dunántúl esetében ez a regionális hagyomány, a celli zarándoklatok múltja, intenzitása, és máig élő szokása természetesen nem kis részben a földrajzi adottságokkal, Mariazell és Celldömölk közelségével is összefügg. A horizontot tovább tágítva itt csak utalni szeretnék arra, hogy Mariazell és Magyarország kapcsolata egy még nagyobb földrajzi-kulturális egység, a közép-európai régió összefüggésében értelmezendő, hiszen a celli Mária tisztelete, különösen az ellenreformáció századainak idején, a Habsburg Monarchia valamennyi országában a katolikus vallásgyakorlat egyik meghatározó elemévé vált. A 17–18. században Mariazell egész Közép-Európa számára különleges jelentőséggel bíró kegyhellyé vált, melyet társadalmi rangtól és nemzetiségtől függetlenül zarándokok tízezrei kerestek fel, az uralkodó család tagjaitól a legegyszerűbb emberekig.

Mariazell barokk kori kultuszának egyik legfőbb sajátossága az, hogy az a társadalom valamennyi rétegét átfogta. Jól érzékelteti ezt az, hogy a régió és az ország kora újkori történetének egyik meghatározó szereplője, herceg Esterházy Pál (1635–1713) – akit 1681-ben a soproni országgyűlés Magyarország nádorává választott – nem kevesebb, mint 58 alkalommal járt Mariazellben, legtöbbször gyalogosan, s számos alkalommal több ezer fős búcsús menetet vezetett Kismartonból Mariazellbe. Amint azt Galavics Géza tanulmányaiból ismerjük, a

* A „Nagycell és Kiscell. Zarándoklatok emlékei Burgenlandból, Győr-Moson-Sopron és Vas megyéből” című kiállítás 2008. november 28. és 2009. január 31. között állt a soproni Lábasházban. Rendezte: Csiszár Attila (Soproni Múzeum). Az itt közreadott írás a kiállítás megnyitó beszédének átdolgozott változata.

nádor a mariazelli búcsújáróhely egyik legjelentősebb mecénása volt, s társadalmi rangjának megfelelően nagy értékű adományokkal gazdagította a kegyhelyet: sógora, Nádasdy Ferenc (1625–1671) országbíró példáját követve 1680-ban oltárt állíttatott a templom egyik oldalkápolnájában, 1689-ben nagyméretű fogadalmi képet készíttetett hálából, amiért várai, Fraknó és Kismarton az 1683. esztendei törökidőkor épségben megmaradtak. A következő évben új kegyoltárt készíttetett a kegyszobornak, majd 1692-ben ezüst antependiumot adományozott az új kegyoltárra, s végül halála előtt egy évvel, utolsó celli zarándokútja alkalmából egy 4,5 láb magas, drágakövekkel díszített monstranciát adományozott a templomnak. A nádor sajátkezű jegyzékéből tudjuk, hogy kismartoni kastélyának kápolnájában is a mariazelli Madonna tiszteletére szentelt oltárt állíttatott, a fraknói vár kincstárában pedig máig őrzik kisméretű útioltárát, mely szintén a mariazelli kegyszobrot ábrázolja. Unokája, Esterházy Pál Antal (1711–1762), Sopron megye főispánja nagyapja példáját követve 1752 körül újonnan vásárolt soproni palotájának homlokzatára, családi címere fölé a mariazelli Szűz kőből faragott szobrát állíttatta. Mindezek az adományok és gesztusok a kevésbé tehetősarándokok számára is mintául szolgáltak, s anyagi lehetőségeikhez mérten hasonló tárgytipusok és gesztusok révén fejezték ki a celli Szűz iránti tiszteletüket, hálájukat és könyörgésüket. A zarándok sokasága legfeljebb viasz offert vásárolhatott, míg a tehetősebbek ezüst votív tárgyakat vagy fogadalmi képeket adományoztak. A paraszti otthonok házioltáraiban, a Mária-házakban akár a kismartoni kastélykápolna oltárának távoli leszármazottait is láthatjuk, s talán épp a soproni Esterházy-palota homlokzati szobra mintájára került a Szentlélek utca 3. szám alatti lakóház udvari fülkéjébe egy 18. századi kegyszobor-másolat, melynek az 1950-es évek után nyoma veszett.

A kultusz kifejezőeszközeinek hasonlósága a különböző társadalmi rétegeknél nemcsak a tárgyi kultúrában, hanem a búcsújárás szokásrendszerében is megfigyelhető: Esterházy Pál 1691. augusztusában mintegy kilencezer főt számláló búcsús menetet vezetett Mariazellbe, családja és udvartartása, Rumer Márton pannonhalmi főapát, valamint Kismarton polgárainak és uradalma jobbágyainak részvételével. A nagyszabású processzióról részletes leírás maradt fenn a Sankt Lambrecht apátság levéltárában, de már a kegyhely történetét összefoglaló 18. századi nyomtatványok is megemlékeznek róla. Ezekből a forrásokból ismerjük a zarándokmenet elrendezését, tudjuk, milyen zászlókat, jelvényeket vittek a zarándokok, s hogyan vonult be a processzió Mariazellbe. A menet összetétele, melyben az egyes csoportok kor, nem és társadalmi rang szerint különültek el, mindegyikük a saját zászlója alatt vonulva, sok hasonlóságot mutat a 19–20. századi búcsús menetekkel. A barokk kori zarándoklatok szokásrendszerének elemei tehát a 20. századig hatással voltak a búcsújárás gyakorlatára, annak ellenére, hogy az eltelt két-három évszázad alatt a zarándoklatok társadalmi szerepe, a benne részt vevők társadalmi összetétele a

korábbiakhoz képest lényegesen megváltozott. Jól ismert, hogy a 18. század közepétől a felvilágosodás hatására miként maradt el a fokozatosan a búcsújárástól a társadalom felső rétege, majd az 1770-es, 80-as években hogyan korlátozta, illetve tiltotta be a felvilágosult abszolútizmus a zarándoklatokat, s hogy mindezek következtében a búcsújárás a 19. század elejére hogyan szorult vissza véglegesen az alsóbb társadalmi osztályok körébe. Az itt kiállított, zömmel 19. századi tárgyak tehát a búcsújárás hagyományának felvilágosodás utáni szakaszát dokumentálják, így elsősorban néprajzi szempontból szolgálnak tanulságokkal.

A zarándoklatokkal kapcsolatos tárgyi emlékek alapvetően két csoportot alkotnak: a hívek által a kegyhelynek adományozott, *ex voto*, azaz fogadalomból, mintegy áldozatként, *offerként* felajánlott fogadalmi tárgyak tartoznak az egyik csoportba, és a különböző búcsús emléktárgyak, a zarándokútra emlékeztető, azt felidéző devóció-náliák, vagyis az elsősorban magánájtatosságra rendelt „kegytárgyak” a másikba. Egyszerűbben fogalmazva: vannak azok a tárgyak, melyeket a zarándokok a kegy-helyre vittek, s vannak azok, melyeket onnan hoztak. A kiállítás elsősorban az utóbbi tárgycsoport főbb típusait mutatja be, hiszen ezek azok, melyek a helyi gyűjteményekben fellelhetők: a gyűjtéstörténet szempontjából is figyelmet érdemelnek a Csatkai Endre gyűjteményéből származó szentképek, vagy azokat az ovális alakú, színes celli emlékképek, melyek egy helyi magángyűjteményből származnak, s melyeket az elmúlt évek során a soproni régiségpiacon vásárolt tulajdonosuk. Külön figyelmet érdemelnek azok a századforduló idejéről származó, „Emlék Máriacellből” feliratú fényképek, melyek a mariazelli polgármester, mozi-tulajdonos és fényképész Hans Rögl, illetve Nikolaus Kuss mariazelli műtermében készültek a zarándokcsoportokról, házaspárokról. A rendezőknek szerencsés módon sikerült számos ilyen fotót – vagy legalább másolatukat – összegyűjteni a kiállításra, sőt, egy berendezett fotóműteremmel a mariazelli „fényképezkedés” hangulatát is átélhetővé tették a látogatók számára. A századfordulós fotókon látható, a mariazelli templomot ábrázoló kulisszát és az öltöztetett Mária-szobrot egyébként máig őrzi a mariazelli helytörténeti gyűjtemény, s máig működik Mariazellben a Foto Kuss fényképészet, ahol megőrizték a régi felvételek üvegnegatívjait is.

A búcsújárással kapcsolatos másik tárgycsoportot, a fogadalmi adományok különböző típusait a celldömölki tárház tárgyai is képviselik a kiállításon, a 18–19. századi fogadalmi képektől az ezüst offereken át a kegyoszobor aranyszálakból szőtt koronájáig bezárólag. Ahhoz, hogy teljes legyen a kép, ide kell még képzelni a mariazelli kincstár dunántúli eredetű fogadalmi tárgyait, így például Esterházy Pál és felesége, Thököly Éva nagyméretű fogadalmi képét 1689-ből, a háttérben Fraknó és Kismarton látképével, vagy a Győr városa által az 1763. évi földrengés alkalmából, a város megmeneküléséért hálából felajánlott fogadalmi képet, vagy pedig azt a pásztorfaragású keretbe foglalt képet, melyet

egy nagycentki gazda adományozott a templomnak a 20. század elején. Ezek a tárgyak kivétel nélkül a remény és a hála jelei, személyes sorsok dokumentumai, melyek személyes hangon szólnak hozzánk a múltból, megmenekülések és gyógyulások történetét mesélik el. Olyan élethelyzetekről tudósítanak, melyekben a bajba jutott szereplők kevésnek érezték saját erejüket ahhoz, hogy segítsenek magukon, s ezért valamennyien Mária közbenjárásáért fohászkodtak.

A tárgyak másik csoportja, a zarándoklatokat felidéző búcsús emléktárgyak, melyet az emlékezet jeleinek nevezhetünk, nem annyira személyes jellegük miatt ragadják meg figyelmünket, hiszen legtöbbjük szériatermék, legyen az akár zarándokjelvény vagy kegyérem, rézmetszetű szentkép, vagy a kegyszobor másolata. Sokkal inkább az a jelenség teszi őket érdekessé számunkra, amit a „képek hatalma / ereje” kifejezéssel írhatunk körül. Ezek a tárgyak ugyanis felidézve helyettesítik az eredeti helyet: a kegytemplom épületét, valamint a zarándokok által felkeresett kegyszobrot és a magyar zarándokoknak különösen kedves kincstári kegyképet, a *Schatzkammerbildet*. Ezek a még oly gyarló emléktárgyak nem pusztán szuvenírek, nem hangulatot hordoznak, hanem a jámborság támaszai: emlékeztetnek a zarándokútra, később is felidézhetővé téve az ájtatosság gyakorlatát. S nemcsak emlékeztetők, hanem helyettesítők, valamilyen formában részesei a megszentelt eredeti által hordozott transzcendens erőknél, azoknak a különös tulajdonságoknak, amelyekről az idő során egyre szaporodó mirákulumok, azaz csodák tanúskodnak. A búcsús emléktárgyakban rejülő szentség hordozója az eredeti és a másolat formai hasonlósága: nem egy másolaton hitelesítő felirat vagy pecsét igazolja az eredetihez érintés tényét is, mint például a soproni orsolyitáktól 1956-ban a Soproni Múzeumba került kegyszobor-másolaton is. Az eredeti és a replika ilyen értelmű felcserélhetőségéről tanúskodnak a mariazei kegyhely magyarországi filiációi, másodlagos zarándokhelyei is, így közöttük a legfontosabb, a 18. században létesített, ma is élő celldömölki zarándokhely.

A kiállítás a celli Mária nyugat-dunántúli kultuszának, a celli búcsújárás hagyományának és szokásrendszerének bemutatására vállalkozik. Csodát azonban egymagában nem tehet: csak tárgyi emlékeket gyűjthet össze, amelyeknek megértéséhez és megelevenítéséhez a látogató közreműködése, átérző igyekezete is szükséges. Csak ezzel a nyitottsággal válik átélhetővé és felidézhetővé a zarándoklatokban megnyilvánuló mentalitás és kiállítás tulajdonképpeni tárgya: a mariazei kegyhely emlékezte.

CSAPODY TAMÁS –
DÉNES GÁBOR

„A tömeget hajtották Balfról
Fertőrákos felé...”

Interjú Vándor Zoltánnal¹

Vándor Zoltán vagyok, polgári családból származom, négy polgárit végeztem és műszerész lettem.² 1919-ben születtem, törzsökös budapesti vagyok, VII. kerületi. A nagyapám Mezőtúron volt bádogos, és arról volt híres, hogy ő csinálta a legszebb pléh-Krisztusokat a falu szélére. Mi neológ zsidók voltunk. A nagy ünnepeket, a péntek esti gyertyagyújtást, a halottainkra való emlékezést mindenképpen megtartottuk. Már 20 éves koromban, 1939-ben éreztem, hogy valami más vagyok. Zsidó iskolába jártam, a Wesselényi utcába elemibe, majd a Bethlen térre polgáriba. Nagyon jó iskola volt az!

21 évesen behívtak munkaszolgálatra, Nagykátára, ahonnan Nagyváradra és Nagykárolyba vittek. Az itthoniaknak megígértem, hogy én három hónapnál tovább nem maradok. Tényleg betartottam ígéretemet, haza is jöttem. A határzáron keresztül hazaszöktem. A tábor elhagyása ugyanis szökésnek számított, ami nagyon súlyos büntetést vont maga után. Amikor visszafelé mentem, akkor már csak 42 nap börtönt kaphattam volna érte a Margit körüti fegyházban. Szerencsém volt, sikerült vissza-mennem. Előtte táviratoztam Erdélybe, nehogy körözzenek, jövök én, csak pár nappal később. Büntetőtáborba vittek, Nagykárolyba. Nem hittem, hogy olyan erős vagyok, hogy azt a verést, amit ott kaptam, azt túlélem. Tudniillik ott büntetett volt a parancsnoki kar is. Az egész táborparancsnokság büntetésből került oda.

Három hónap után, 1941 telén fölkerültem a hajógyári szigetre, ahol 3-5000 körül lehetünk. Ott állították össze az ukrainai és a mohácsi óriási árvízen segítő századokat. A szigeten lévő társaság még civilben volt, tehát nem lehetett elvinni őket az ukrainai századokba. A keretlegények ezért a latrina környékére mentek, akit elcsíptek, azt beöltöztették és azokból állították össze az ukrainai és a hazai századokat. Nekem úgy sikerült kimaradnom, hogy létszámfölötti voltam. El kellett vinni kétezer embert, és én a 2010. voltam. Bujkáltam a hajógyári szigeten, úgy ahogyan lehetett. De a beöltözést nem tudtam elkerülni. Elvittek Szentendrére, Jászberénybe, és végül végimentem jóformán az ország minden részén.

Azt hittem, hogy az 1940-es erdélyi munkaszolgálatnál már nincsen rosszabb: bontottuk a Károly-vonalat,³ bunkerokat robbantottuk föl. A Sebes-Köröst vezettük

¹ Vándor Zoltánnal Dénes Gábor készített filmfelvételt Vándor Zoltán budapesti lakásában, 1993-ban. A filmfelvétel a Dénes Gábor által és Liling Tamás közreműködésével készített „Bélyeges sereg” címen leforgatott, a magyarországi zsidó munkaszolgálatosok történetét feldolgozó közel 80 órás dokumentumfilm sorozat részeként készült. A filmen elhangzottak gépelt változatát Csapody Tamás rendezte sajtó alá, szerkesztette és látta el lábjegyzetekkel.

² Vándor (Wimmer) Zoltán (Wechter Anna, Bp., 1919. január 11. – Bp., 2008. május 28.) kereskedő, számviteli előadó. A Számviteli Főiskola elvégzése után a Csepeli Vas- és Féművekben osztályvezető, a Kohó és Gépipari Minisztérium főelőadója, majd a Mezőgépjelző Intézet munkatársa.

³ A magyar határmentén kiépített román védelmi rendszer, melynek észak-erdélyi szakaszát a második bécsi döntést követően a magyar honvédség leszerelte.

be a bunkerokba, hogy a víz is segítsen a robbantásnál. Később az esztergomi táborba kerültem. Akkor voltam napos vagy inspekciós, amikor megjelent Budapest fölött az első Sztálin-gyertya.⁴ Ez nappali fényt adott. Amikor a Soroksári utat bombázták, akkor a Hős utcában válogattam a krumplit. A patkányokat arrébb kellett rugdalni, bokáig voltunk ott a mocsokban. Továbbra sem szereltek le, végig munkaszolgálatos voltam.

A Hungária körútra kerültem, ahonnan a Józsefvárosi pályaudvara vittek 1944. november 28-án. Deportáltak. Annyian voltunk egy vagonban, amennyit be tudtak gyömöszölni. Elindultunk délután, megérkeztünk valahova Ausztria felé és másnap éjjel Sopronban találtuk magunkat. Közben egy-kétszer megállt a vonat azért, hogy ki tudjunk szállni, és ki tudjanak minket fosztani. Zsebkést, borotvát, és hasonló jelentéktelen dolgokat mind elvettek tőlünk.

Fertőrákosra december közepén érkeztünk meg. Tankcsapdát ástunk köves, kőkemény földbe. Abnormális munka volt. Bécszet védtük tankcsapdákkal!⁵ Majd két hét múlva Balfra kerültünk. Akkor már nem voltak századok és korosztályok sem. Számot sem kaptunk már. Csak deportáltak voltunk. Fogalmunk sem volt, hogy milyen nap van, és hányadika. A kőkemény agyagtól a szerszámok is szikráztak, és tönkre is mentek. Ahogy mondani szokás, látástól vakulásig dolgoztunk. A disznók lesóványodtak, mert mi elloptuk a moslékjukat. Néha megégettük a kezünket, belenyúltunk a nekik kirakott moslékba. A forró moslék tönkretette a beleinket. Úgyhogy amikor én hazakerültem, akkor Pesten mindenhol tudtam, hogy hol van WC, melyik házmester ad WC kulcsot, melyik kávéházba lehet bemenni.

Balfon körülbelül 3-4000 ember lehetett. Pajtákban laktunk. Ezekben volt négy oszlop, azokon tető, ami alá beszórták a szénát, szalmát, ami volt. Reggelre mindig be voltunk havazva. Nekem az volt a szerencsém, ha ezt lehet mondani, rendkívül kisétkü voltam, úgyhogy a napi egyszeri koszt, amit kaptunk (marharépa, céklarépa), az nekem elég volt. Számptalan esetben (este vagy hajnalban, a koromsötétben), elbújtam a csirkeóllba, nem vonultam ki. Persze csirke nem volt benne! Este, amikor a többiek bejöttek, megkaptam én is azt az egy tányér ételt.

Rengeteg betegség ért, fagyástól kezdve a flekktífuszig.⁶ Utóbbi „ragyogó” betegség. Az ember nem tud enni, nem tud inni, legyengül és a magas lázról szépen elalszik és fájdalommentesen meghal. Úgy hullottak tőle az emberek, mint a legyek. Igen kevesen maradtunk életben. Volt rajtam egy tréningruha, a tetű

⁴ Égő magnézium töltettel ellátott világító gránát.

⁵ Pozsonytól Kőszegig húzódtott az ún. Niederdonau erődvonala: Balf, Fertőrákos, Hidegség, Ágfalva, Nagycenk, Donnerskirchen (Fehéregyháza), Siegendorf (Cinfalva). Ezen a vonalon 35.000 munkaszolgálatost kényszerítettek sáncsásra 1944 végétől 1945 március végéig. V. ö.: Szita Szabolcs: Halálerőd. Budapest, 1989, 117–185.

⁶ A flekktífusz vagy kiütéses tífusz magas lázzal és fejfájással járó fertőző betegség. Elsősorban a ruhatetvek terjesztik.

elhelyezkedett annak a legalsó részében. Akkor levágtuk a végét, de a tetű följebb került, amit aztán ismét levágtunk. Hát jóformán sortban vészeltük át a téli hideg időszakot. Én úgy maradtam életben, hogy tulajdonképpen elaludtam. Átaludtam a betegséget. Enni nem tudtam, de nem is volt mit. Inni nem tudtam, de nem is tudtam volna mit. Egy sárga lepel volt a torkomon.

Nem tudom minek köszönhetem, hogy élve maradtam. Gyógyszer nem volt. Talán az éhezés, talán az, hogy kisétkű voltam. E miatt kevésbé hiányzott nekem a táplálék, 38 kilósan élve maradtam. Társaim között voltak erősebb testalkatúak, volt köztük neves bokszoló, és birkózó. Ott volt Szerb Antal⁷ is. Vele – akit úgy vertek agyon – szintén együtt voltam. Nem állt jól a kezében a csákány, meg az ásó, mert egy tudós ember volt. Hát jöttek és egy gumibottal óriásit rávágtak a karjára, a kezére. Hát ettől még kevésbé ment neki az ásás. Agyonverték.

Előfordult, nem is egyszer, hogy jöttek az SS-ek, a nyilasok, és azt mondták: jelentkezzenek azok, akik ezt a munkát nehéznek találják. Mert annak könnyebb munkabeosztást fognak adni. Akik jelentkeztek, azokat sohasem láttuk többé. Föltették őket egy autóbuszra, egy teherautóra, egy stráfkocsira, és aztán kivégezték valamennyit. Tudtuk tehát, hogy nem szabad nekünk jelentkezni. Egy-egy csoportot összekalapáltak és néhány SS elvitte őket földmunkára. Komoly földmunkára. Amennyiben úgy történt – ami elég ritka volt –, hogy egy SS vitt el 30–40 embert, akkor semmi baj nem volt. Előfordult az, hogy az SS, amikor cigarettázott, a csikket úgy dobta el, hogy valamelyik zsidó el tudta csípni. De ha már két SS volt, akkor már haláleset is volt, mert ha az egyik agyonlőtt egy zsidót, akkor a másik is agyonlőtt egyet. Voltunk hozzá elegen!

Amikor özönlöttek vissza a németek, akkor a falubeliek minden jóval fölpackolva kiraktak asztalokat a kapu elé. Ebből a magyar katonák nem kaptak. A magyar katonákat lefegyverezték. Azok nem voltak katonaszökevények, már nem volt hova visszaküldeni őket. A nyilasoknál volt fegyver és használták is. Meg kell jegyezni, hogy rengeteg 16 éven aluli volt köztük. Nem a helyi nyilasok, tehát nem a fertőrákosi, balfi, soproni nyilasok, hanem akik jöttek visszafelé.⁸

A pajtában azok a munkaszolgálatosok voltak, akiknek a kezük-lábuk lefagyott. Az épületet fölgyújtották, mielőtt elmentek. Azok ott benn is égtek. Ez már egészen az utolsó ház volt, szinte elkülönítve Balftól Fertőrákos felé.

Húsvét előtti csütörtökön délután, este, 1945. március 29-én az egész deportált népet elhajtották a németek és a nyilasok Mauthausen, illetve Günskirchen felé. Akik tízfuszosak voltunk vagy gyengék, elbújtunk a borospincékbe, oda, ahol

⁷ Szerb Antal (Bp., 1901. május 1. – Balf, 1945. január 27.) jeles író, irodalomtörténész, műfordító. 1944. június 5-én hívták be Fertőrákosra, munkaszolgálatra.

⁸ A nevezett védővonal építése során, az öt hónapig tartó munkaszolgálat alatt összesen mintegy 12.000 munkaszolgálatos halt meg. A rossz körülmények okozták halálukat, vagy a Vörös Hadsereg közeledése miatt visszavonuló SS csapatok és nyilasok végezték ki őket. Szita Szabolcs: Halálerőd i. m.

lehetséges volt. Körülbelül 200–250-en maradtunk ott. A borospincékben 7–8 nő is volt köztünk, akik korábban a konyhán dolgoztak, mint deportáltak.

Azt hittük, hogy megmenekültünk! Ám március 31-én, nagyszombaton, a visszaözönlő németek, SS-ek, todisták⁹, Wehrmachtosok és nyilasok összeszedtek minket. A lakosság segítségével sikerült mindegyikünket fölkatatni. Betereltek minket egy sorba, és a tömeget hajtották Balról Fertőrákos felé. Egy-két nagyon legyengült társunk már mászni is alig-alig tudott. Aki elesett, annak fejére rátették a géppisztolyt. Ezzel „gyönyörűen” szétvágták, szétfűrészelték a fejét, mintha bárdal vágták volna ketté.

Körülbelül 400–500 métert mehettünk, amikor elértük azt a tankcsapdát, amit korábban mi készítettünk. Oda berúgtak, belöktek minket. A tankcsapda egyik oldala három méter, a másik 31 méter lehetett. Egy tölcsér volt, hogy a tank ne tudjon keresztülmenni rajta. Az orosz tankok azonban keresztülmentek ezeken, mert azok hoztak magukkal sánt.

Belekényszerítettek tehát a tankcsapdába. Mint nemsokára kiderült azért, hogy kivégezzenek valamennyiünket. A kivégzést német tábori csendőrök hajtották végre. Nem voltak sokan, körülbelül 10-12-en. Nem értettük, hogyan miként lehetséges, hogy 200 embert így kezeljenek és elpusztítsanak. A kivégző osztag, a 10-12 ember betette a géppisztolyba a tárat: egy sorozat, megint a tár, megint egy sorozat. Persze mindenki a tankcsapdában igyekezett a másik alá elbújni. Sajnos ez a másik mögé bújás korábban is előfordult, és meg kell mondanom, hogy egy marék hagymáért vagy céklarépaért bizony komoly veszekedések és verekedések voltak. Talán érthető, ha azt mondom, hogy az emberi mivoltunkból ki voltunk vetkezve.

A gödörben szinte semmi esély nem volt az életben maradásra. Tár, sorozat – nem tudom mennyi ideig, kb. 20 percig tartott. Teljesen elvesztettem az időérzékemet, ami talán nem is olyan nagy csoda. A kivégzők nagyon kedélyesek voltak. Mint egy bécsi kocsmában. Pipa a szájukban, sisak a homlokban, beszélgettek, hogy „na az még mozog, oda lőjél egy kicsikét!” Még menet közben, az egyik deportált megjegyezte, hogy az egyik SS-t ő ismeri, ez a Binder, ez a válogatott osztrák futballista.¹⁰ Én nem ismertem, de ő valószínűleg sportember volt és ismerte. Ez is részt vett a kivégző osztagban. Nem tudom mennyi ideig tartott ez a kivégzés, mert a németek szaladgáltak hazafelé az özönlő oroszok elől. Mintegy két óra múlva már ott is voltak az orosz csapatok. Nagycenk, Balf, Hidegség körzetében sikerült élve, félig élve eltemetni a munkaszolgálatosokat, ott mozgott a föld. Nálunk erre nem volt idő!

⁹ Organisation Todt (OT) német katonai munkaszervezet tagjai.

¹⁰ A nevezett személy minden bizonnyal Franz Binder (St. Pölten, 1911. december 1. – Wien, 1989. április 24.) a Rapid Wien és a Schalke 04 labdarúgója, az osztrák és német válogatott focistája, majd pedig ismert futballedző. A világ egyik legtöbb gólt szerző csatáraként tartják számon.

A vérvesztéségtől elaludtam. Igyekeztem valakiről lehúzni a kabátot, de hát én nem tudtam, hogy hol kaptam a lövést, és mi bajom van. A jobb kézfejemet és a bal könyökömet szétroncsolták, ám egyáltalán nem fáj. A kivégzés néma csendben történt. Nem volt értelme, hogy bárki sírjon, kiabáljon, nem úgy, mint a gyerek, aki fél, hogy kap egy nagy pofont, és akkor elkezdi sírni. Néma csend volt, senki nem kiabált az égvilágon. Sokáig tartott, míg a kivégzők elmentek.

Nem tudom, meddig aludhattam vagy feküdhettem, de nagyon fáztam. Hallottam, hogy valaki kiabál, „gyerekek, fiúk, ki él, ki él?”. Persze nem mozdultam és mikor jött közelebb ez a hang, akkor kikukucsáltam, kinyitottam a szemem, fölemeltem a fejem, és láttam, hogy ha kicsit tovább maradnak a németek, akkor észreveszik, hogy nem vagyok citromsárga, mint a többiek, akik teljesen elvéreztek. Esetleg a fülemről vagy kezemről, nyakamról észrevehetik, hogy ebben még valami élet van. Az élőket kereső fiú hozott magával egy pár orosz katonát és kisegítettek, kihúztak a tankcsapdából. Az orosz elővette az ő sebkötöző csomagját és nekiesett a fejemnek, és elkezdett masszírozni és törölgetni. Nem tudtam, mit akart tőlem. Arról volt szó, hogy amikor a kezemből dőlt a vér, elkentem a fejemet és ő azt hitte, hogy fejlődésem van. Mikor fölé hajolt, akkor láttam, hogy a sapkarózsája egy vörös, ötágú vörös csillag, sarlókalapáccsal. Kértem, hogy adja nekem. És nekem adta, ami a mai napig megvan! Ereklém. Ő az első orosz, akivel találkoztam. Eltettem magamnak!

Ő szedett ki minket a gödörből. Heten maradtunk életben, a nők közül egy sem. Bekötözték, és mondták, hogy „davaj, davaj!”, mert a harc kellős közepén voltunk és mutatták, hogy merre menjünk. A menet közben még meghalt közülünk kettő. Mentünk Kapuvár felé. Összekötött kézzel mentem, mert mind a két kezemet szétroncsolták. Említettem már, hogy kisétkü vagyok, szerencsére, egy falatka kis tejen, ennivalón kívül, amit kaptam, nem vettem magamhoz többet. Akik többet ettek, azok elpusztultak, nem bírták ki. Kapuvárra nem tudtunk bemenni, a kórházba, mert az utcán feküdtek az emberek. Egy szekeret tudtunk szerezni egy lóval, ami elvitt minket Csornára. Oda öten érkeztünk meg. Három napig tartott tehát az út Balftól Csornáig. Ott aludtunk, ahol tudtunk: az utcán, a lépcsőn. Mindig följebb és följebb tudtunk menni a kórház felé.¹¹ Az egyik segítőt, aki az életemet megmentette a kórházban, apáca volt, úgy hívták: Perpétua nővér. Ő olyan volt, mint egy orvos, mert valódi orvos, villany, röntgen nem volt és gyógyszer sem volt. Ő, ahogy módja volt, kitisztította a sebemet, bekötöztött. Sokáig leveleztünk. Karácsonykor és húsvétkor üdvözlőlapot küldtem neki. Már nem él! Nem is tudok róla többet! Mellettem a kórházban feküdt, baloldalamon egy fogorvos, aki egy egész szimpla kis lövést kapott a bal

¹¹ Margit közkórház Csorna. Körtörténet. 207/1945. iksz. Wimmer Zoltán 26 éves kereskedő, munkaszolgálatos. „Anamnézis: géppisztoly lövést kapott a bal könyökébe és a j. kézfejébe”. Karsai Elek: „Fegyvertelen álltak az aknamezőkön...” Magyar Izraeliták Országos Képviselete, Budapest, 1962. II. kötet. Fényképek: XXIX. sz. Képaláírás: Wimmer Zoltán munkaszolgálatos kórlapja. Fénymásolat.

felső karjába. Ő írt is haza, de mire érte jöttek, meghalt.¹² A jobboldalamon feküdt valaki, aki nem is tudom már, hogy őszinte legyen, milyen lövést kapott. Azt mondta, hogy „szervusz Zoli, én most meghalok” –, betakarozott és meg is halt.¹³ Volt velünk egy, aki egy fejlődést kapott. Az egyik szeme ment rá. A szemén bement a golyó és a koponyáján kijött, nem érintett nemes szervet, csak az egyik szemét vitte el.¹⁴ Úgyhogy tudomásom szerint az ötből ketten maradtunk életben.¹⁵

A csornai kórházban amputálni akarták a bal karomat, mert körülbelül olyan vastag volt, mint a combom: tele váladékkal, hogy finom legyen. És sorban jöttek főzni, hogy engedjem meg, nem vállalják értem a felelősséget. Magas lázam volt. Úgyhogy beleegyeztem azzal a feltétellel, hogy felnyitják, de nem veszik le, mert én rokkantan, nyomorékul nem jövök haza. Elsősorban azért nem akartam a levételt, mert már nős voltam és nem akartam, hogy rokkantan valakinek a terhére legyen. Ki is tűzték a műtétet, de megtudtam, hogy a műtét elmarad. Hogyhogy elmarad? Mert ez volt az első szabad május elseje és nem volt műtét a kórházban. Nekem örült fájdalmam volt! Elkezdtem kiabálni, hogy most már csináljanak valamit! Rá egy-két napra mondtam az orvosnak, nézze meg a karomat, hát mozog. Nagyon sokáig nézte, míg sikerült egy kicsit megmozdítanom a karomat. Úgyhogy két hónap után hazahoztak Pestre,¹⁶ és itt, mint rokkant, körülbelül két évig járadékos voltam. A kezelésem tulajdonképpen akkor kezdődött, mert egy olyan nyitott lövési sebem volt, hogyha fölül beöntötték a fertőtlenítőt, akkor alul kifolyt.

Abszolút semmi életkedvem nem volt, ez érthető. A VII. kerületi előljárásság beidézett és közölték velem, 1947-ben, hogy megvonják tőlem a rokkantjáradékot, mert a havi jövedelmem meghaladja az 500 forintot. Én azt hittem, hogy viccelnek! Végül eljutottam az osztályvezetőhöz és mondtam neki, hogy kérem szépen, engedje meg, hogy bemutakozzam, én vagyok Pest leggazdagabb embere. Nem tartok igényt

¹² A nevezett személy minden bizonnyal Dr. Adler Ferenc orvos (Hirschfeld Hermina, Igal, 1909. szeptember 15. – Csorna, 1945. április 28.). A csornai Margit közpórház betegfelvételi jegyzőkönyvének tanúsága szerint Dr. Adler Ferencet „Balfon jobb felső karján géppisztolylövés érte; 1945. április 4-én vették fel a kórházba; a megállapított diagnózis: csontvelőgyulladás és vérmérgezés”. Dr. Pintér, a csornai kórház igazgatójának levele Kálmán Gézához. In: Karsai Elek: i.m. u.o. 704.

¹³ A nevezett személy minden bizonnyal Siklós Pál 30 éves gépészmérnök. A csornai Margit közpórház betegfelvételi jegyzőkönyvének tanúsága szerint a Budapesten született és a 701/300 munkásszázadhoz tartozó Siklós Pál (Kohn Magdolna) diagnózisa: „gennyes agyhártyagyulladás, jobb szem és mindkét kéz lövéses sérülése, szívgyengeség”. A csornai kórházba 1945. április 4-én vették fel. Meghalt ugyanitt 1945. április 19-én. Karsai i.m. 307. sz. dok. 688–689. o.

¹⁴ A nevezett személy minden bizonnyal Burger Jenő (Weisz Berta, Csenger, 1920. december 27. – Csorna, 1945. május 5.) bádógos. A csornai Margit közpórház betegfelvételi jegyzőkönyvének tanúsága szerint Burger Jenőt „III. 31-én Balfon németek részéről géppuskalövés érte...”. [...] „Diagnózis: Tüdőlövés és koponyalövés”. Betegfelvételének időpontja 1945. április 3. Karsai i.m. 306. sz. dok. 687. o.

¹⁵ A Vándor Zoltán által említett személy már szintén meghalt. Vándor Zoltánné, Stark Magdolna (Bp., 1922. február 22. –) közlése. Telefoninterjú. 2009. február 18.

¹⁶ A csornai Margit közpórház adatai szerint Wimmer Zoltánt 1945. április 3-án vették fel és 1945. május 31-én bocsátották el. Körtörténet. 207/1945. iksz. Karsai i.m. II. kötet. Fényképek: XXIX. sz.

a rokkantjára! Azt vegyék el! De maga a hadirokkantságot, hát hogy képzelik, hogy azt elveszik? Hát én hadirokkant vagyok! Eredményt nem értem el. Nemcsak a járadékot vették el, hanem a járadék mellett a rokkantságot is megvonták tőlem. Persze nem egyedül voltam ezzel! Na de az a havi 500 forint az azt jelentette, hogy valaki bármit csinált, egy kézzel vagy egy lábbal, vagy vakon kosarat font, azt az 500 forintot meg tudta keresni.

Édesapámat nem találtam meg. Őt Felixdorffban¹⁷ lötték agyon. Anyám a gettóban volt. Soroljam föl a családtagjaimat, hogy hányan voltak és hányan maradtunk?! Én maradtam az egyedüli férfi a családban! Ami azt jelenti, hogy volt édesanyámon kívül öt özvegy nő, édesanyám testvérei maradtak életben, akik már olyan korosak voltak, hogy nem kellett félniük a deportálástól, így bent maradtak a gettóban.

Még azt el kell mondanom, hogy amit én itt előadok, azt szíveskedjék hitelesnek venni. Igaz, hogy eltelt azóta 50 év, de nincs egyetlen egy olyan pillanat sem, amikor megfeledkeznek vagy elfelejtenék valamit erről. Nincs csuklómozgásom, nincs könyökmozgásom, amihez a balkéz rásegítés ne lenne szükséges. Nálam nem fordulhatott elő 50 év alatt a felejtés, mint másnál! Nem tudok, nem lehet erről elfelejtkezni!

Szerintem Magyarországon nem volt olyan ember, akiben ne merült volna föl, hogy elmenjen innen. Bennem azért nem merült föl 1947–48-ban, mert én csak németül beszéltem és Németországba nem akartam menni. Elképzelésem az volt, hogy én nem tudok szakma nélkül és nyelv nélkül boldogulni. Nem foglalkoztam azzal, hogy én elhagyom ezt az országot, és senkit nem is bízattam erre. Szinte nevetségesen hangzik, de minden okom megvolt és talán még ma is megvan arra, hogy azzal foglalkozzam, hogy ezt az országot itt hagyjam. De nem foglalkoztam vele! Végig, a szűk családi körömből senki az égvilágon nem hagyta el az országot. Mi ilyenek vagyunk! Mi itt szerettünk volna, szeretnénk, és talán sikerül is itt élni. De lehet, hogy egyszerűen gyávaságból maradtam itt. Lehetséges, hogy gyáva voltam elmenni!

1934 óta vagyok „szervezett munkás”. Megvan az eredeti dokumentumom. De megvan a szociáldemokrata párttagsági könyvem is 1941. május 1-jei kiállítási dátummal. Bekapcsolódtam a munkásmozgalomba és hangsúlyozni kívánom, hogy a magyar munkásmozgalomba.

A fölszabadulás után rendkívül nehéz volt. Szakmát kellett változtatnom! Kénytelen voltam továbbtanulni. El kellett végezni egy főiskolát, hogy így számviteli, pénzügyi és valamilyen közgazdasági vonalon tudjak dolgozni. Könyvszakértőnek tanultam tovább. A család még életben lévő tagjai összefogtak, hogy én a munka mellett tanulhassak. Ez tartott életben. Bízunk abban, hogyha dolgozunk, és ha van lehetőségünk rá, akkor meg tudunk élni és a mi kis családjunkat együtt tudjuk tartani.

¹⁷ Bécsújhely melletti falu, ahol német koncentrációs tábor volt.

JÓZAN TIBOR | Beszámoló a Soproni Városszépítő Egyesület 2008. évi működéséről

Az egyesület a 2008. évre meghatározott feladatokat az alábbiak szerint teljesítette:

- A Győr-Moson-Sopron Megyei Bíróság Pk.T.H.H. 60.320/1989. lajstromszám alatt *közhasznú szervezetté* nyilvánította.
- Elkészült Egyesületünk új internetes honlapja, amely www.varosszepito.sopron.hu címszó alatt elérhető. Ez tartalmazza Egyesületünk történetét, aktuális rendezvényeinket, korábbi elnökeinket, tagságunk névsorát, és további hasznos információkat.
- A Múzeumok éjszakája rendezvénysorozat keretében részt vettünk a „Soproni bortermelés őskori és római emlékei” című előadások szervezésében.
- A Kulturális örökség napja (szeptember 15.) alkalmából ingyenessé tettük a Károlymagaslati-kilátó és kiállításai látogatását.
- A Tanulmányi Erdőgazdaság Zrt-vel közösen elnyertük a Kisalföld napilap által meghirdetett „A megye hét természeti csodája” kitüntetését és emléktáblát kaptunk.
- Gereben Gábor adományából megszerveztük a sopronbánfalvi köfető tetején lévő cserkészkapolna rendbetételét. A felszentelésre szeptember 20-án került sor.
- Folytattuk hagyományunkat és „Winkler Oszkár emléktábla” elismerésben részesítettük a Villa sor 22. szám alatt felújított épületet. (Ld. Csíkszentmihályi Péter írását a Soproni Szemle 2008/4. számában.)
- Folyamatosan részt vettünk és veszünk a Soproni Városfejlesztési Bizottság munkájában, ahol véleményeztük az egyes városrészek fejlesztési terveit, valamint javaslatokat tettünk új utcanevekre (Gombocz Endre, Kárpáti Zoltán).
- A Heimler Károly Természeti és Környezetkultúra Bizottság szervezésében a Castanea Egyesülettel és a Polgármesteri Hivatallal közösen folytatódott a „Virágos Sopronért” rendezvénysorozat.
- Kezdeményeztük a Perkovátz-Ház Baráti Körével közösen 2009-ben Káspár Hermina és Káspár Terézia részére emléktábla elkészítését és kihelyezését.

Az Egyesület gazdasági tevékenységének értékelése

Az Egyesület bevétele a tagdíjakból, a Soproni Szemle kézbesítési igényléséből, támogatásokból és az előző évi 1 %-os adó felajánlásokból: 2.179.000.- Ft. A kiadások, amelyek az egyesület működésével kapcsolatos tételekből, a Soproni Szemle és annak eljuttatási költségeiből, emléktábla megrendeléséből, pályázati díjazásokból, nyomdai költségekből állnak: 1.809.000.- Ft. A 2008. évi megtakarítás 370.000.- Ft, amellyel a korábbi évek megtakarításait tudtuk növelni és a jövőbeni feladatokhoz biztosítottunk újabb fedezetet.

A közgyűlés tájékoztatást kapott az elnökség által a 2008. dec. 8-i ülésén meghatározott 2009. évi tagdíjakról, amelyek:

- Aktív korú tagjaink részére 1.000.- Ft/év, Soproni Szemlével kombinálva 3.000.- Ft/év
- Nyugdíjas és tanuló tagok részére 600.- Ft/év, Soproni Szemlével kombinálva 2.600.- Ft/év

Az egyesület elnöksége köszönetet mond a tagoknak és a támogató vállalkozásoknak a befizetéseikért. Szponzoraink neve és a teljes taglista megtalálható honlapunkon, ahol ugyancsak olvasható a tiszteletbeli elnök és tiszteletbeli tag elismerésben részesültek neve is.

Köszönjük az adók felajánlott 1 %-át is és kérjük ehhez a támogatáshoz az Egyesület 19884581-1-08 adószámának feltüntetését rendelkezésükben.

A 2009. január 29-én megtartott közgyűlésen a fenti jelentés kiegészítéseként az Egyesület alapítványainak működéséről hangzottak el beszámolóik, valamint a szakbizottságok vezetői adtak kiegészítést az elvégzett munkájukról. A beszámolót követő hozzászólásokban a tagság felelős gondolkodása jutott kifejezésre. Kérték az Egyesületet, tegyen lépéseket több veszélyeztetett és igen leromlott állapotú műemléképület, emlékoszlop felújítása érdekében, fejezze ki véleményét a Petőfi tér végleges kialakításával kapcsolatban, tegyen lépéseket a Széchenyi téren egykoron állott óra felkutatására és visszaállítására, kövesse figyelemmel mind a tervezés, mind a kivitelezés során a Muck-i Egészségügyi Központ tervezett létesítését a környezetvédelem szempontjából.

A közgyűlés a beszámolót és a jelentéseket egyhangúlag elfogadta.

Dr. Józán Tibor elnök

SOPRONI ARCOK

TURBULY ÉVA | Egy soproni polihisztor,
a 86 éves Sosztarich András¹

Bandi bácsit rövidebb Sopronba kerülésem után, a Corvinus Kör gyalogtúráin, kirándulásain ismertem meg. Számomra akkor újdonság volt a hófödte hegyek világa, az éles, kristálytisza levegő, a csodálatos panoráma, máskor a május végén, szeptember elején előbukkanó hófoltok, a hirtelen leszálló köd. Már első beszélgetéseink során kiderült, hogy feleségével, Csibivel együtt rutinos utazók és kirándulók. Óhatatlanul szóba került tervezőirodai munkája is. Hogy ezen túl mennyi mindennel foglalkozik még, az csak fokozatosan derült ki. Hol egy repülőgépmoделleket bemutató kiállításon, hol a levéltárban találkoztunk. A legnagyobb meglepetést számomra akkor szerezte, amikor kiderült, hogy rajzol, fest is. Ahogy a felesége fogalmazta meg egyszer, szerencsés ember, aki mindig megtalálja a korához, fizikai lehetőségeihez leginkább illeszkedő elfoglaltságot, és azt teljes erőbedobással, szívvel-lélekkel műveli. Honnan indult ez a színes életpálya, milyenek, és mennyire soproniak a gyökerek?

Apai nagyapám, Sosztarich András (1. kép), az 1800-as évek végén jött Sopronba Szabadbáránдрól,² ami horvát település, Liszt Ferenc szülőfaluja, Doborján³ közelében. A településen több hasonló nevű család él. Valamennyire tartjuk még velük a rokonságot, de az idősebbek kihalásával a kapcsolat lazul. Érdekeség, hogy a temetési szertartást még ma is három nyelven tartják. A szülők földműveléssel foglalkoztak, 1873-ban született nagyapám pedig kitanulta a hentes és mészáros szakmát. Először a kisvárkerületi Siess-házban⁴ lakott és dolgozott a családjával, később megvásárolták a szomszédos, akkor 18., ma 17. számú „Sosztarich-házat”, amit a hentes és mészáros ipar céljainak megfelelően fokozatosan átalakítottak (2. kép). Az épületről Csatkai Endre is írt az Új Sopronvármegye 1940. július 7-i számában. Édesapám, idősebb Sosztarich András 1902-ben született. Két testvére volt, Rezső, aki a Széchenyi Gimnázium elvégzését követően Budapestre került és Irma. Utóbbi Hartner Antal kéményseprő felesége lett. Férje intelligens ember volt, felügyelt az építkezéseknél, a Törvényhatósági Bizottság tagjaként városrendezési ügyekbe is beleszólt. Apám a reáliskolába járt, majd nagyapám korai halála után átvette és

¹ Az interjú a 2008. február 5-én, 12-én és 19-én, Sosztarich András otthonában felvett beszélgetések alapján íródott.

² Ma Grosswarasdorf, Ausztria. Horvátul Veliki Borištof, egykor Sopron vármegyéhez, ma Burgenlandhoz tartozó község.

³ Ma Raiding, Ausztria. Egykor Sopron vármegyéhez, ma Burgenlandhoz tartozik.

⁴ A fordított házszámozás miatt régen Várkerület 20., ma 19. sz.

továbbvitte az ipart. Tanulmányait a Lähne intézetben esti tagozaton folytatta, ott tett érettségi vizsgát 1920-ban. Jól beszélt horvátul, valamennyire franciául is tudott. Idővel a soproni mészárosok szakcsoportjának alelnöke, a mestervizsgáztató bizottság elnöke lett. Élénk társadalmi életet élt, számos civil és sportegyesület aktív tagja volt.

1. kép. Sosztarich nagyapa és felesége esküvői képe. Sopron, 1902. január 12.

2. kép. A Sostzarich-ház az üzlettel. Sopron, Várkerület 17.

Édesanyám, Stotz Mária kismartoni születésű, nagyapám az ottani jegyzőségen segédjegyzőként és anyakönyvvezetőként dolgozott. Röviddel édesanyám születése után halt meg. Anyám az elemi iskolát és a négy polgárit Kismartonban végezte, a kereskedelmi tanfolyamot már Sopronban. 1917-től egy biztosító társaságnál, majd férjhezmeneteléig egy ügyvédi irodában vállalt munkát. Az 1920-as évek elején kötött házasságot apámmal, ezt követően az üzletben dolgozott, irányította a háztartást, nevelte a gyerekeket.

Mennyire volt nagy a család? Hány főre kellett főzni?

Sokan voltunk. Haláláig velünk élt az apai nagymama. Kismartoni nagyanyám a Fapiac utcában lakott. Mindig volt 2-3 inas, ugyanannyi segéd, mellettük egy üzletlány, aki besegített az árusításban, egy szakácsnő és néhány évig Mimi, a bánfalvi gyereklány. Egy ideig külön kocsist is alkalmaztunk a lovak és a kocsik mellé. Az üzlet reggel hattól este nyolcig, szombaton 1-ig, vasárnap 7-től 10-ig volt nyitva. A személyzet is velünk étkezett, vagyis felváltva ettek az üzlettel szomszédos konyhában, hogy a kiszolgálás folyamatos legyen. Ennyi ember ellátásáról kellett gondoskodni. Feltétlenül meg kell említenem, hogy a család és az alkalmazottak között mindig igen jó, bensőséges volt a kapcsolat. A tanoncok három év alatt elsajátították a szakma minden csínját-bínját, az állatvásárlástól a legkényesebb hentesmunkákig. Németül is jól megtanultak. Szabadidejükben apámmal együtt rúgták a labdát a Bécsi dombon, megtanultak úszni a kiszuzodában. Évente egyszer két tanulót, vagy segédet felvitt Bécsbe,

megmutatta nekik a nagy húsipari üzemeket, üzleteket. Az egykori alkalmazottak haláláig tartották vele a kapcsolatot.

Akkor valóságos „családi kisüzemként” működtek. Nekem az elmondottak a Hrabal regényéből készült Menzel film, a Sörgyári capriccio hangulatát idézik fel. Hogyan folyt a napi munka?

Apám, vagy a közeli rokon Sosztarich János, közismert nevén Sáni bácsi végezte az állatok – elsősorban sertés és borjú – felvásárlását, bejárták értük a fél Dunántúlt. Utóbbit többnyire a Vas megyei Pápcról szerezték be. A vágás nem otthon, hanem a vágóhídon történt, szigorú orvosi ellenőrzés alatt. A húst alul bádoggal bélelt platóskocsin hozták be, két réteg, naponta mosott gyolcsba takarva. Felül gyékény védte, amire szükség esetén esővédő ponyva került. A feldolgozás egy nagyon hosszú keményfa asztalon történt, amit naponta alaposan lesikáltak lúgos vízzel és gyökérkefével. A hátsó műhelyrészben álltak a feldolgozáshoz szükséges gépek. A két műhelyrészt egy nagy füstölő helység választotta el egymástól. A tökehús kimérése mellett készült füstöltáru, hurka-kolbász, felvágottak, aszpik. Nagyon szép portálunk volt, az árukat gusztusosan elrendezve rakták ki (3. kép). A magánszemélyek mellett számos intézetet, kollégiumot, zárdát is elláttunk. Az úgynevezett „könyves vevőknek” nem kellett cipekedni, kiszállították számukra a megrendelt árut. Ez is egy eszköz volt arra, hogy megtartsuk a törzsvásárlókat.

A hűtést hogyan oldották meg?

A szükséges jeget a segédek télen a nagyszodában vágták ki, majd az Ösvény utcai bérelt jégverembe szállították, aminek a mélysége 5-6 méter volt, a befogadóképessége pedig 80-100 m³ lehetett. Innen hozták be a szükséges jeget a földszinti szoba alatt lévő „mélyhűtő” pincébe, ahonnan a feldolgozóba, illetve az üzletben álló fa hűtőszekrénybe került. Az olvadékot vályú vezette a csatornába. Ha nem volt jég, a régi vízműtelep melletti jéggyárból hozattunk.

Mi lett az üzlet sorsa?

A háború alatt egyre nehezebbé vált a beszerzés, az üzem stagnált, ezért édesapám a lovakkal fuvarozást vállalt. Négy járművünk volt, a platóskocsi mellett egy parasztszekér, egy lovas szán és egy hintó. Bent álltak az udvarban. Az államosítások idején a Kisker igényelte ki az üzlethelységet a teljes felszereléssel együtt, valami minimális bérletet fizettek. A lovakat és a járműveket a Belsped vitte el, ahol dolgozott is egy rövid ideig. Később a Tatarozó Vállalatnál, majd 1954-től 1969-ig a Vas- és Járműgyártó Szövetkezethél dolgozott

raktári segéd munkásként. A gépeket a megalakult Húsipari Vállalathoz (a volt Schneeberger-üzem) szállították el.

3. kép. Üzletbelső az 1930-as években

1923 elején született. Voltak testvérei?

Igen, egy öcsém, László. Sajnos, korán meghalt, még 1990-ben. Ő vitte tovább a hentes és mészáros szakmát. Felesége, Struglitz Éva óvodai dajkaként dolgozott. Az ő édesapja eredetileg üveges volt, de önképzéssel elismert zenésszé, karmesterré vált. Édesanyja, a bécsi származású Hämrich Lujza zenetanárnő, templomi orgonista volt. A zenés miséken Pepi bácsi vezényelt, Lujza néni orgonált. A papa vezényletével mutatták be 1932-ben a Városháza előtt egy nagy emelvényen Haydn Teremtés oratóriumát, majd 1942-ben a Szent Mihály templomban Bach Máté passióját.

Hova járt iskolába?

Négy évig a Petőfi téri elemi látogattam, utána a Széchenyi reálgimnázium következett 1933-tól 1941-ig. A harmadik osztálytól kezdve a német mellett latint és franciát is tanultam. Ez utóbbit a kitűnő tanár, Legény János (Jean) tanította, s ennek később nagy hasznát vettem a hadifogságban. Jóval később, a TIT-ben Pröhle tanár úrnál angolul is tanultam. Osztályfőnököm dr. Emmer József, majd Vas Jenő volt, az igazgató Lauringer Ernő. A tanárok háromnegyede doktorátussal rendelkezett, a színvonal kiemelkedően magas volt.

Tudtommal két, máig tartó „szerelem” is ezekben az években kezdődött ...

Igen, a modellezés-vitorlázórepülés, illetve a rajzolás-festészet iránti vonzalmam is ekkor mutatkozott meg. Különösen nagy hálával emlékezem rajztanáromra, Soproni Horváth Józsefre, aki felfedezte a rajzolás és festés iránti érdeklődésemet, képességemet. Nyolc éven keresztül jártunk hozzá „különrajzra”. Úgy belénk véste az alapokat, hogy amikor félvszázados kihagyás után újra a festőszerszámokhoz nyúltam, kiderült, ott tudom folytatni, ahol annak idején abbahagytam. Most, hogy a korom miatt helyhez kötöttebb lettem, minden szabad energiámat erre fordítom.

Hogyan fért meg egy fiatal fiúban a művészet iránti vonzalom a technika, a sport embert próbáló, férfias világgal?

Magától értetődően. Már nagyon fiatalon érdekelt a technika, elsősorban a repülés. 15 évesen készítettem el első repülőgépmodelletem, igaz, akkor még fél sikerrel. 17 évesen kerültem kapcsolatba a soproni cserkészrepülőekkel, és egy, az iskolában általam szervezett diák repülőcsoport keretében motor nélküli⁵ repülőképzésben vettem részt. 1941-től sorban tettem le az A-B-C vizsgákat. 1943-ban megszereztem a nemzetközi igazolványt (4. kép). Érettségi után a győri Vagon- és Gépgyár repülőgép osztályán helyezkedtem el rajzolóként, de hétfőgeken onnan is rendszeresen hazajártam és a régi Hubertusz vendéglő alatti sportrepülőtéren gyakoroltunk. Jelentkeztem motoros repülőgép-vezetői képzésre is. 25-30 fős csoportokban hívtak be bennünket a három napos orvosi vizsgálatra. A harmadik napra már csak négyen maradtunk. A tanfolyamot sajnos (vagy szerencsémre) végül nem végezhettem el, a vitorlázó repülést pedig a háború után nem engedélyezték Sopronban a határ közelsége miatt, pedig sikerült egy jó gépet megszerezni.

⁵ vitorlázó

4. kép. Repülőtársakkal a C vizsga letétele után 1943-ban

Tudtommal 1943-ban beiratkoztam a Budapesti Műegyetem általános mérnöki szakára.

Igen. Amikor a győri gyár hadiüzem lett, jobbnak láttam, ha eljövök onnan. Egyébként is folytatni akartam a tanulmányaimat. Mivel megkértem a jelentkezéssel, egyik törzsvásárlónk segített. Ullein-Reviczky Antal közbenjárásával sikerült bejutnom a pótfelvettek közé a Műegyetemre, ahol két félévet hallgattam. A vizsgák sikerültek, olyan kiváló tanáraink voltak, mint Egerváry Jenő, Romsauer Alfréd, Vendl Aladár, Kotsis Endre. Sajnos, a háború azonban alaposan beleszólt az életembe. Mivel még tanulmányaim elején tartottam, nem kaptam meg a katonai felmentést, 1944 októberében behívtak. Karpaszományos közlegényként érkeztem Kisbodakra, utász kiképzésre.

Vett részt harci cselekményekben?

Tulajdonképpen nem. Bombázást viszont többször is átéltem, már Németországban. Az év végén ugyanis váratlanul Ausztriába, majd Regensburgba vezényeltek bennünket. Az utat részben gyalogmenetben, részben vagonokban tettük meg. Puskánk nem volt. Továbbra is magyar tisztek parancsnoksága alatt álltunk, folytatták a kiképzésünket. Áprilisban az

alakulatunkat váratlanul „megbízhatatlannak” nyilvánították, és erődítési munkákhoz vezényeltek ki bennünket a híres Walhalla alatti faluba tankakadályok építésére. A hónap végén a front már hallható közelségbe került. Az aknázás elől egy falusi pajtába húzódtunk. A harci zaj elvonulását követően itt vártunk a sorsunkra.

Milyen fogságba esett? Ez akkoriban létkérdés volt.

A szakasz amerikai fogságba került, majd egy hónap után átadtak bennünket a franciáknak. Mainz közelében, Bingen mellett őriztek bennünket egy kb. 25 ezer fős „táborban”, ami tulajdonképpen egy szögesdróttal körülvett gabonaföld volt. Fedél nélkül ki voltunk téve az abban az évben zord, esős tavaszi időjárás, majd a forró nyár viszontagságainak. Sokan gödröt ástak, hogy valamennyire védjék magukat. Főtt ételt nem kaptunk, csak száraz konzerveket, főzési lehetőség nem volt. A francia átvételt követően néhány napig egyáltalán nem kaptunk ételmezt. Amikor a táborát áthelyezték, a 30 km-t teljesen legyöngült állapotban, gyalogmenetben tettük meg. Gyomorpanaszaim miatt a gyengélkedőre kerültem, amit egy autógarázsából alakítottak ki. Itt valamivel jobb helyzetbe kerültem, később némi szerencsével sikerült megszereznem a hazautazásra jogosító engedélyt. A francia zónából Mainznál átmentem az amerikaiba. Sikerült feljutnom egy kelet felé tartó tehervonatra, amivel Regensburgig jutottam. Tovább nem mehettem, várni kellett, amíg megszervezik a magyarok hazautaztatását. Először egy építkezésen voltam segédmunkás, de legyengülve nem sokáig tudtam tekerni a kézi betonkeverőt. Tömegszálláson laktam, egy vendéglő tánctermeiben. A háznak az volt az érdekessége, hogy ott született Johannes Kepler, a híres matematikus és csillagász. Egyik lakótársam meglátta, hogy kedvtelésből rajzolgatok, magával vitt az egyik amerikai alakulat kaszárnyájába, ahol az étkezde falát kellett kifestennem a magazinokból kivett lányokkal. Cigarettaival, narancssal, csokoládéval fizettek, amiket pénzzé tettem. Az alakulatot később áthelyezték, és mivel a szervezett hazautaztatás késett, egyénileg, kalandos utakon érkeztem meg Ágfalvára, illetve haza 1945. október 8-án, 12 hónappal és 8 nappal azután, hogy bevonultam.

Itthon hogyan élte át a család a háborús eseményeket?

Szerencsére nagyobb veszteségek nélkül. Apámat kora miatt csak 1944 márciusában hívták be (első) tényleges katonai szolgálatára. Szakmájának megfelelően Szombathelyen teljesített rövid ideig szolgálatot egy élelmezési raktárban.

Hol folytatta a „civil életet”?

Néhány nap múlva állást kaptam a Hantó István műszaki tanácsos vezette Városi Mérnöki Hivatalban, műszaki rajzolóként. Közvetlen feletteseim Boronkai Pál és Szakál Ede voltak. A hivatalban 5-6 mérnök dolgozott. Tompos Ernő a romházak felmérését végezte. Itt, ahol lakunk például,⁶ az egész 2. emelet hiányzott, és az 1. emelet egy része is. Egy év múlva azonban, mint a legfiatalabbat B-listáztak. Ugyanakkor közölték, hogy felvesznek útmesternek az éppen nyugdíjba vonuló Zeich Imre helyére. Hét évig dolgoztam ebben a munkakörben. Új főnököm Zöldi Béla mérnök lett. Nagy felelősséget jelentett számomra ez a munka. Igazgatásom alá tartozott a hivatal útjavító csoportja, a városi homokbánya-üzem és a köztisztasági csoport. Ez átlagosan 70-80 munkást jelentett, amihez hosszú ideig az „ínségnyhító közmunkások” is hozzájöttek, napi 2-300 fő.⁷ Emellett naponta 20-25 szekeret rendelt ki tulajdonosával együtt a város ingyenes közmunkára. Az első években az utakon heverő romokat, törmeléket takarítottuk el, illetve a romházakat „veszélytelenítettük” két úthenger és egy vontató segítségével. Mi találtuk meg a bombázások egyik utolsóinak előkerült áldozatát a Béke utcában. Később néhány új utca (pl. Árpád u.) kiépítését is irányítottam. Az utcagondozók főnökének egy valamikori őrmestert jelöltem ki, aki példás szervező készséggel tartotta kézben az embereit. Az alapanyagokat a város saját homok- és kőbányája szolgáltatta. Előbbi a Pozsonyi út vége felé, utóbbi a Turista Szálló felett volt.

1953-ig dolgoztam a városnál. Ekkor Winkler Oszkár hívására, aki a Tervező Iroda vezetője volt, áthelyezéssel munkahelyet változtattam. Itt dolgozott többek között id. Kalmár Dezső építőmester, Füredi Oszkár építész, Radics József, Rábai János, Baumann Béla, Pittner János, Bánfi Frigyes, Joubert Ervin, Hárs József, később Kubinszky Mihályné, Zoltán László, Tolnai Lajos, Batori Tibor, Erdős László és még sokan mások. Az irodában a soproni városrendezési tervek előkészítő vizsgálatainak tervdokumentációján dolgoztam Winkler Oszkár irányítása alatt, aki e munkánál jól hasznosította az előző munkahelyemen szerzett helyismeretemet. Gyakran elkísértem a minisztériumba a dokumentációk tervbírálataira. Egy ilyen alkalommal a rövid bevezetőt követően váratlanul rám bízta a részletes ismertetést. A feltett kérdésekre felváltva válaszoltunk. A sikeres „védést” követően a kávézásnál rákérdeztek, mikor végeztem. Nagyon elcsodálóztak, és a körülményeket hallva sajnálkoztak, hogy nincs diplomám.

Ekkoriban készült el a belváros szanálási terve. Később Zoltán Lászlóval, Kubinszky Mihálynéval (soproni határkilépő), Füredi Oszkárral (szívszanatórium helyreállítása) dolgoztam együtt.

Winkler Oszkár tudtommal ebben az időben az egyetemen is tanított.

⁶A Lenck-átjáró Várkerület felé eső oldala.

⁷ Az inségnyhító közmunka fizetett segély volt a háború után munka nélkül maradtaknak, akik a legkülönbözőbb társadalmi rétegekből kerültek ki, kereskedők, szőlőmunkások, tisztviselők, tanárok, katonatisztek és más foglalkozásúak voltak.

Igen, délelőtt tanított, a délutánt pedig este 6-ig, 7-ig az irodában töltötte. Nagy munkabírású ember volt. Emlegette, ha nyugdíjba megy, kijárunk majd akvarellezni. Nagyon sajnálom, hogy erre nem kerülhetett sor. Életem meghatározó személyisége, igazi tanítómesterem volt.

Nem gondolt az egyetem folytatására?

Gondolni gondoltam, lehetőség azonban nem volt rá. Szüleim az államosítást követően nehéz helyzetbe kerültek, szükség volt a fizetésemre. 1950-ben megnősültem, ettől kezdve a saját családomról is gondoskodni kellett. Az 50-es évek második felében az iroda munkatársait „befejezett” műszaki képzés megszerzésére ösztönözték. Ezért először a MTESZ által az egyetemre szervezett 10 hónapos műszaki rajztanfolyamot végeztem el, majd a gépipari technikum levelező szakán technikus oklevelet szereztem. Ezt követően 1959-ben az iroda gépész szakosztályához kerültem, ahol Joubert Ervin irányításával szerkesztőként, majd segédtervezőként dolgoztam, az épületek belső víz, csatorna, és gáz tervezésénél. Később önálló tervezőként számtalan épület, létesítmény épületgépészeti terveit készítettem el, az iroda kiterjedt működési területének megfelelően nem csak Sopronban, hanem más dunántúli városokban is, így Zalaegerszegen, Mosonmagyaróváron, Győrben, Celldömölkön, Kőszegen. Az iroda a 60-as évek második felében önálló közmű csoportot hozott létre. Itt dolgoztam, 1972-től pedig én irányítottam a csoport munkáját. Munkatársaim közül meg kell említenem Koch Pétert, aki sokat segített nekem, Hámori Gábort, a Simonics házaspárt, és sorolhatnám még a kedves munkatársakat... Mi terveztük többek között a károlymagaslati TV torony külső vízellátását, a soproni fedett uszoda közműhálózatát, a Fertő tavi üdülõtelep rendezési tervének közműves részét. Az uszodáért és a Mikoviny úti társasházak közmű-tervezéséért a minisztérium nívódíjában részesültünk. 1983 elején mentem nyugdíjba.

Visszatérve a magánéletre, feleségével, Kovács Anna nyugalmazott óvónővel lassan 60 éve élnek példás házasságban.

1950-ben kötöttünk házasságot. Csibiek családja 1941-ben Temesvárról települt át, sok viszontagságon mentek keresztül a háború alatt. A képzõt Sopronban végezte. A kor szokásának megfelelően jó messzire, Környére helyezték, ahonnan egy év múlva cserével került Fertőrákosra, majd ahogy lehetőség nyílt rá, Sopronba. Dolgozott az Uszoda utcai óvodában, a Löverekben, az István bíró utcában. 1975-től nyugdíjazásáig a Halász utcai óvodák vezetője volt. 1952-ben született a lányunk, Annamária, 1958-ban a fiunk, Tamás. Négy unokával és egy dédunokával büszkélkedhetünk. Az egyik unokánk és a fiam felesége is óvónő.

Édesanyámat a szíve sajnos korán, 1971-ben elvitte. Édesapám sokáig velünk maradhatott, 91 évesen halt meg. Lakáshoz úgy jutottunk, hogy a Tervező Irodában Garád Róberték az 50-es évek végén felajánlották a városnak, ingyen elkészítik több épület felújítási és emelet-ráépítési terveit, ha az iroda munkatársai is kapnak az egyikben (bér)lakást.

Végigvettük a munkás éveket, de Bandi bácsit a városban nem csak a munkája, hanem kiemelkedő sportszervezői tevékenysége révén is sokan ismerik. E téren nyugodtan elmondhatjuk, nemzetközi hírnevet szerzett magának, sőt városának is, az 1992-ben megrendezésre került Fertő-tavi Hajómodellező Világbajnokság révén.

Az első sportág, amibe belekezdtem, a kerékpározás volt. Hatéves koromtól bicikliztem, nem versenyszerűen, de nagyon sokat. Hétévesen már ott voltam a Sempronia Egyesület Erzsébet kerti felvonulásán, 14 évesen öt napos kerékpártúrán vettem részt a Sopron-Semmering-Mariazell-Graz-Aspang-Sopron útvonalon, ami 500 körüli km megtételét jelentette. Úszni kora gyerekkoromtól naponta jártam, bár soha nem úztem versenyszerűen. A vitorlás sporttal szintén nagyon fiatalon, 12-13 évesen ismerkedtem meg a Fertőn, ahova sokszor lekerekeztünk. A cserkész- és levante vízitelep ismerős vitorlázóinak a segítségével ismerkedtem meg ezzel a sporttal. A tóval való kapcsolatomat erősítette, hogy Garád Róberttel részt vettünk a háború utáni vízi élet megindításában. A lehetőségek megismerésére egy „bizottság” hajózott ki négy zúlnival.⁸ A város, a hatóságok, a határőrség és néhány üzem képviselői mérték fel a terepet, hol épülhetne meg az új telep. Ott volt például Bognár Dezső polgármester, Friedrich Kari bácsi, Szakál Ede a mérnöki hivatalból, Pittner János, a Fertő strand üzemeltetője. Történeti értékű fényképeim vannak erről a szemléről. Később, a tervek elkészítésénél is közreműködtem.

A Tervező Iroda sportkörének vitorlás szakosztályában a 70-es évek elején Koch Péterrel versenyeztünk a Kalóz hajóosztályban. Idővel a Fertő Tavi Vitorlás Szövetség elnökségi tagja lettem, ahol a minősítésekkel foglalkoztam. A versenybírói tanfolyamot elvégezve hét éven át bírászkodtam. 1997-ben, a Szövetség 40 éves évfordulója alkalmával rendezett versenyen, a Vadászkiért Kupán a fiammal újra vízre szálltam. A „Balaton 16-os” hajóosztály versenyének mindhárom futamát megnyerve első helyen végeztünk. A téli sportok közül a korcsolya és a sielés volt a kedvencem. 10 évesen apámmal már a Rax oldalában sieltem. A szép indulás ellenére egy baleset (két ujjsontom megrepedt) a versenyszerű sportolást félbeszakította, de ha volt rá lehetőség, sokat jártam a Dalos-hegy oldalába. A háború után sokáig csak itthon lehetett ezt a sportot űzni, már ha esett elég hó. A divatos stílus többször változott. Vajon hányan tudják ma,

⁸ A zúlni nádszállításra kifejlesztett hosszú csónak volt, amelyet „stánglival”, azaz egy kb. 4 m hosszú rúddal toltak a csónak végében álló nádaratók a Fertő tó nádasaiban kialakított csatornáknak. Irányítása külön tudomány volt.

milyen a „krisztiánia”, vagy a „telemark” fordulat? A „wedeln” is kiment a divából! A 90-es években részt vettem a városi, majd a megyei szövetség munkájában. Szűcs Géza elnökkel és sok lelkes segítővel rendeztük meg az első országos gyermek síversenyt.

Első beszélgetésünkkor már szó esett róla, hogy a modellezést tizennégy évesen kezdte.

Így van. Végül a repülőtérei repítések elvezettek a sportrepülésig, amiről már beszélgettünk. A repülősportot a háború után elrendelt repülési tilalom miatt nem folytathattam. Maradt a modellezés, repülő és hajómodellezéssel egyaránt foglalkoztam. Ezen a téren értem el a legkiemelkedőbb eredményeket, versenyzőként, bíróként és sportvezetőként számos hazai és nemzetközi elismerésben részesültem. Több megyei és dunántúli bajnokság megnyerését követően kétszer lettem a repülőgép modellezés országos bajnoka,⁹ számos 2. és 3. helyezést is elértem. A városi, majd a megyei szövetség elnökének választottak. Több, mint 100 modellt terveztem. Ezek közül a Sopron típusú vitorlázó versenymodell és a Vöcsök típusú, az eredetivel teljesen azonos, 3 méteres makettmodell terveit nyomtatásban is kiadták, ennek köszönhetően sok készült el belőlük (5. kép). A 70-es évek végén felkértek a rádióirányítású vitorlás hajómodellező versenyág átalakítására, a Magyar Modellező Szövetség Vitorlás Szakbizottságának országos vezetője lettem. A Nemzetközi Hajómodellezési Szövetség, a NAVIGA bécsi tanfolyamán nemzetközi vezető bírói képzést szereztem. A nagykanizsai EB-n és bécsi világbajnokságon versenybíróként, a wolfgangsee-in a magyar csapat vezetőjeként vettem részt.

⁹ Mindkétszer Budaörsön, először a vitorlázó modellek Dózsa Kupáján, majd 1962-ben a lökhajtásos körrepülő sebességi modellek országos bajnokságán 240 km/ó sebességgel.

5. kép. Repülőgép-moddellal az 1980-as években

Később a NAVIGA sportbizottságában képviseltem hazánkat. Sikerült elindítani a Fertőn a Fertő Kupa és a Barátság Regatta nemzetközi versenysorozatokat. A csúcs mindenképpen az 1992-ben a Fertőn rendezett 6. Hajómodellező Világbajnokság – Sopron első világbajnoki sporteseménye – volt, amelynek a főrendezői feladatait láttam el.

Levél tárosként tudom, hogy sporttörténeti tanulmányokat, sőt könyvet is írt.

1991-ben egy, a Soproni Szemlébe írt cikkel emlékeztem meg a soproni sportrepülés történetéről, a közelmúltban pedig a soproni modellező sport részletes történetét írtam meg egy sok fényképpel illusztrált kötetben.

A magamfajta kívülálló számára alig felfogható, hogyan volt képes a kétségtelenül szükséges rátermettség mellett időt szakítani ennyiféle szabadidős sporttevékenységre, hiszen egy-egy is közülük hatalmas energiákat kötött le. Mit szólt ehhez a család?

Tudomásul vették, elfogadták. Vitorlázni alkalmanként Csibi is kijárt, a gyerekek pedig belenőttek a sport szeretetébe. A fiam korábban „Kalózbán” vitorlázott a Fertőn, mostanában újra hajóra száll. Modellezőként négyszer lett országos bajnok, éveken a válogatott legeredményesebb tagja volt. Fiam, vőm, egyik unokám is

vtorlázik, a másik unoka szörföl, hódeszkázik. Mindenki siel. Be van tehát „oltva” a család is, alaposan.

Úgy tudom, hogy a 60-as évek közepétől nagy európai túrákat tettek, ami abban az időben, az akkori devizaellátmánnyal igazi „kalandtúra” lehetett.

Az „utazgatás” akkor kezdődött, amikor hosszas várakozás után egy 600-as Trabant tulajdonosaivá váltunk. Ezután évente, illetve nyugat felé háromévenként rendszeresen útra keltünk. Az utak megtervezése hosszas előkészületeket igényelt, ami a térképek beszerzésével kezdődött. 14 ország mintegy 55-60 campingjében töltöttünk el több-kevesebb éjszakát. Elsősorban a természet, a hegyek érdekeltek. Első utunk Ausztria, Olaszország és Svájc felé vezetett, de jártunk Jugoszláviában, Lengyelországban, az NDK-ban, Romániában, az akkori Csehszlovákiában is. 1977-ben, már a Skodával tettünk egy nagy északi utat, Németországon keresztül Dánia, Svédország, Norvégia felé. 1983-ban Görögország volt az úti cél. Nem pulóverekre vadásztunk! Sok, annak idején még Soproni Horváth József által képen bemutatott látnivalót kerestünk fel az oslói viking múzeumtól a milánói dómig, Athén, Mykéné felejthetetlen élményéig.

Annak idején, a '90-es évek közepén a közös természetjárások, kirándulások kapcsán kerültünk közelebbi ismeretségbe.

A Corvinus Baráti Kör és az SVSE turista szakosztályának sok túráján vettünk részt. Megismertem a városkörnyék azon részeit is, amelyekre korábban más sportágak miatt nem jutott időm, de újra eljutottam velük a Rax, a Schneeberg, a Schneealpe után a Grossglockner gleccseréhez, vagy a Königsee melletti Jennerre is. Volt egy állandó mag, Metzl Jánosék, Dénes Ottóék, Szász Gyuriék, Metzl Rezsőék, Semmelweisék. Sajnos, közülük sokan már elmentek, mások, így jómagam is, egészségügyi okok miatt nem vállalkozhatnak hosszabb utakra. Maradt a modellezés, amit már nem versenyszerűen, hanem szabadidős elfoglaltságként űzök, illetve a régi-új szerelem, a rajzolás, festés. Tagja vagyok a Magyar Veterán Repülők Egyesületének. Amíg kedves sporttársaim éltek, együtt jártunk az egyesület rendezvényeire, a repülők old-timer találkozóira. Bánhidi Antal és idősebb Rubik Ernő temetésére is elmentünk. 78 évesen utasként még repültem motoros sárkányrepülővel Sopronban, és Lipták András Cessnájában egy óráig köröztem a város felett, nagyokat sóhajtván a repülés terén elmulasztott lehetőségekre gondolva.

Hogyan fordult ismét a rajzolás, a festészet felé?

1998-ban, a ritmuszavar felfedezése körül vettem elő újra a festőszerszámokat. A lányom hozott Pestről festékeket. Régi munkáim megtekintése után befogadott az

Alpok Képzőművészeti Kör, Szepes Péterék. Nyaranként részt vettem a sarródi alkotótáborokban, ahol többféle technikával dolgoztam. Bár nem könnyű a fiatalkori gyakorlat visszaszerzése, úgy érzem, fejlődtem az elmúlt években. Képeimmel eddig 48 közös kiállításon szerepeltem. Első önálló kiállításomat 2005-ben 34 képpel Horváth Rudolf igazgató támogatásával Kubinszky Mihály professzor nyitotta meg a Művészeti Iskolában, második önálló tárlatomon a Várkerület Galériában ifj. Sarkady Sándor 35 képet ajánlott a közönség figyelmébe. Az akvarellezést érzem a hozzám legközelebb állónak. Képeim többsége ezzel a technikával készül, de kedvelem a pasztellel, olajjal való festést is.

Mi fér még bele egy elfoglalt „nyugdijas” hétköznapjaiba?

Időnként végzek még szakfordítói munkákat. Rendezgetem a család birtokában lévő fotókat és egyéb dokumentumokat, örülök, ha ki tudom segíteni a hozzám forduló helytörténészeket, Kubinszky professzort, ifj. Sarkady Sándort, Hárs Józsefet, Adorján Attilát. Átnézem a repülő- és modellező sport nálam lévő helyi, és országos vonatkozású dokumentumait. Várkerületi családi házunk eladásakor közel két teherautónyi bútort, berendezési tárgyat, húsipari kézieszközt és számos, apám, illetve általam készített fotót adtam át a Soproni Múzeumnak. A soproni sportrepülés és a modellező sportág értékes iratait, fényképeit – amelyek között több egyedi ritkaság is megtalálható –, rendeztem, majd a Soproni Levéltár őrizetére bíztam.

További eredményes munkálkodást, a tervek megvalósulását, véghezvitelükhöz pedig jó egészséget kívánok.

SOPRONI KÖNYVESPOLC

BARISKA ISTVÁN

D. Szakács Anita:
Medizingeschichliche
Testamente des 16–18.
Jahrhunderts / 16–18. századi
orvostörténeti végrendeletek.¹
Sopron, 2008. 265 p.

Kivételes helyzetű végrendeelkezők

A gyakorlott forráskutató és recenzens a tartalomjegyzék után nyomban a szakirodalom és a mutatók után nyúl. Impozáns mind a kettő és kétnyelvű, miként azt a forráskiadás címe is nyilvánvalóvá teszi. Aztán belepillant a törzsszövegbe és elámul. Egy magyar nyelvű forrás kivételével korai újfelnémet nyelvű végrendeleteket talál benne, ráadásul speciálisnak mondható végrendeelkezőktől. Máskülönben polgárok, lakók ők is – mondhatni olyanok, mint a Soproni Levéltárban elfekvő többi végrendelet gazdái. Mégis az teszi őket speciálissá, hogy különleges területről jöttek, a testi (lelki) bajok orvoslásából. Ebben a kötetben ugyanis borbélyok, fürdősök, gyógyszerészek, orvosok, sebészek és bábák diktálta végakaratokról van szó.

A korai újkorban rájuk még fokozottabban illett ez a megjelölés, hiszen mégiscsak különleges dolgokat tudtak. A borbélyok amputáltak, ereket vágtak, keléseket, daganatokat, töréseket kezeltek, de még a halottszemléit is ők végezték. A bábaasszonyokat még a korabeli polgári körökben is félelemmel vegyes érzés övezte; mesterségük, tudásuk túlságosan közel volt a születés és halál misztériumához. Noha igazságtalanul, de a boszorkányperek főszerepét inkább osztották rájuk, mint másokra. Aztán ott voltak a fürdősök, akikre a testápolás mellett vízhez kötött terápiák, sőt sebészkezelések is vártak „a kocsmák és malmok mellett” a községek alapintézményeit működtették.² Ha meggondoljuk, hogy menedékjoggal is rendelkezhetek, akkor nem csoda, hogy a fürdősök felettébb nagy tekintéllyel bírhattak. Az orvosokról aligha kell külön beszélni; hisz’ majdnem kasztszerű helyzetbe kerültek, ők az újkori, felsőfokú képzéshez

¹ A kötet bemutatása a 2008. november .6-i, III. Közgyűteményi Nap keretében hangzott el. (Szerk.) Teljes címe: Medizingeschichliche Testamente des 16–18. Jahrhunderts. Gesellschaftsgeschichtliche Quellen des Sanitätswesens der Stadt Ödenburg aus der Frühen Neuzeit / 16–18. századi orvostörténeti végrendeletek. A kora újkori Sopron város egészségügyének társadalomtörténeti forrásai. Az ismertetésben csak „Végrendeletek 2008” megnevezéssel hivatkozunk rá.

² Sonja Horn – Monika Grass: Strukturen des mittelalterlichen und frühneuzeitlichen Gesundheitswesens (Ein Überblick). A középkori és kora újkori egészségügy strukturái (Áttekintés). In: Végrendeletek 2008. XXXII. p.

kötött szakma főszereplői, az emberi kiszolgáltatottságban alkalmasint csodatevők, alkalmasint vámszedők is tudtak lenni. Velük születik meg e terület intézményessége. Miként a sebészek önállósulása is sokáig tartott fürdősöktől, mégannyi ideig tartott, amíg elfogadott doktorrá avanszállhattak. A patikusok mesterségének is be kellett érni, míg a *Generale Normativum in Re Sanitatis* címet viselő rendeletben egyrészt e hivatást is elválasztották az orvos mesterségétől, másrészt egyetemi képzéshez kötötték. De ezekben a testamentumokban többnyire még nem a Mária Terézia-féle *Generale* patikusai mondták tollba végső akarataikat. A korai újkori városi társadalom ezen öntudatos tagjait kivételes helyzetben találjuk, egyszerre félik és tisztelik őket, közülük pedig többen magasabb önkormányzati tagságot szerezve a város hivatali elitjébe is bekerültek.³

A forrásközlés egységes elveiről

Nincs mit csodálkozni azon, hogy *D(ominkovitsné) Szakács Anita Sonja Horn* osztrák orvos és orvos-történész megkeresésére nekiállt az Oertl-féle rendezésben elkülönített, idevonatkozó végrendeletek feldolgozásának, pontosabban szövegközlésének. Az Osztrák-Magyar Akció Alapítvány és a Nemzeti Kulturális Alap Levéltári Kollégiuma támogatásában 2005-től indult munka tevékeny részese volt férje, *Dominkovits Péter* soproni főlevéltáros is. Aki már olvasott össze ilyen szövegeket, az pontosan tudja, hogy milyen kemény próbára teszik a figyelmet. A közölt végrendelet-szövegeket azonban az eredeti kéziratokat ismerők és a „csak” a kiadást felhasználók egyaránt nyereségnek tarthatják, hiszen így a felhasználónak nem kell már paleográfiai nehézségekkel küzdeni. A többnyire kisbetűs írás, a szövegek szókészlete, különös mondatszerkesztése még így is nagy próbatétel a kutatóknak.

A 16–17. századi magyar és német nyelvű forrásszövegek közlésének elveit Szakács Anita a *Források közreadása* című fejezetben röviden bemutatja.⁴ Bár a forrásközlés módszertanában újra és újra fellángolnak a viták, nagyon megnyugtató, hogy a szövegközlés mindvégig következetes maradt a rögzített elvekhez. Ebben az összeolvasásban segítő Dominkovits Péter, valamint a jó emlékezetű *Tirnitz József* érdemei is elvitathatatlanok, miként *Goda Károly* lektori, valamint *Johann Seedorf* anyanyelvi lektori, és *Katona Csaba* technikai szerkesztői munkáját is dicséret illeti.

³ Erre már a Personalregister/ Személymutató is sok támpontot nyújt. Végrendeletek 2008. 231–257.

⁴ Szakács Anita: *Források közreadása*. Végrendeletek 2008. XXXVII–XLVI: p.

Fejregeszták, névváltozatok, névmutatók

A 96 tételben közreadott végrendeleti anyagot rövid címadásként fejregeszták vezetnek be. Ezekből lehet megtudni, hogy voltaképpen kinek a végrendeletéről van szó. Itt kellett két nyelven, használható formában megadni a végrendelező nevét, foglalkozását, társadalmi és céhes státuszát, magánjogi helyzetét (pl. házastárs, özvegy voltát), városi testületi vagy hivatali tagságát (pl. polgármester, külső tanács tagja, evangélikus tanár). Persze csak ott, ahol ezek bármelyikére mód volt. Csak egyet lehet érteni azzal, hogy a nevek betűhű forrásváltozatát használták fel, és így is névmutatózták. Abban is következetes a közreadó, hogy a szövegben szereplő nevek mutatózásakor a névvariánsokat is olvashatjuk, pl. Katter (Kader, Kadter), Johann szószóló esetében.⁵ Egyetértően bólintunk arra is, hogy a magyar változatokat kurzív írással tették megkülönböztethetővé a némettől. A címzések szereplői és a névmutatók között így teljes lett az összhang. Van azonban, ahol hiányzik a szakágra hivatkozás a fejregesztá-ban pl. a polgár borbély (26.) vagy a férj fürdő (64.) voltának megnevezése.

Ha már a kezdet kezdetén is külön kiemeltük a mutatók rendkívüli szerepét, maradjunk néhány gondolat erejéig a személy- és helynévmutatónál. Szakács Anita maga is utalt arra, milyen jól tudta használni *Házi Jenő* 1932. évi szakági adattárát, valamint az 1982-ben megjelent könyvét a soproni polgárcsaládokról. Ezzel együtt is azt kell mondani, rendkívül hasznos személynévmutató született. Elkészítésekor a neveket el kellett különíteni, és ki kellett emelni részben a végrendeletekből, részben a hátoldali (külzeti) jegyzetektől. Ha arra szükség volt, meg kellett határozni a családon belüli helyet, genealógiai értékrendet, hiszen a végrendelet örökjogi aktus, amely azáltal vált okirattá, hogy a város hatósága előtt közzé kellett tenni.⁶ Ennélfogva nagy odafigyeléssel kellett összeállítani a családi kapcsolatokat, alkalmasint a személyek foglalkozására, polgári státuszára, hivatalára adatokat, más városokból és helységekből való származását, ottani tevékenységét, de még a névváltozatokat is. Természetesen nemcsak a közzévégrendelet volt érvényes, hanem a köztanúk előtt tett magánvégrendelet is. A kötet mindkét típusra szolgáltat éppen elegendő példát. Az örökhagyó nevét, státuszát, foglalkozását, a testálás, valamint kihirdetés dátumát a végrendelet tanúorát, a tanúk sajátkezű aláírását (*manu propria*) az irat külzetén találni. Ezek az adatok képezték a lerakás sorrendjét is annak idején. A végrendeleti és hátoldali szövegből kiemelt nevek csak gondos, precíz munka árán állhattak össze alfabetikus személymutatóvá. E nélkül az egész kötet használhatatlan lenne. A lapszámra utalás pontos voltáról nyilván nem kell beszélni. Meggondolás tárgya azonban, hogy az egyetlen vagy az utolsó lapszám utáni központosításra, azaz a

⁵ Personenregister, Személynévmutató. In: Végrendeletek 2008. 242.

⁶ Béli Gábor: Magyar jogtörténet. A tradicionális jog. Bp. – Pécs, 2000. 136., 288.

vesszőre szükség van-e egyáltalán (pl. Mátyás Georg / Mátyás György 155, Müller, Johann Heinrich, Bader/ - *fürdős* 170 ,172, 179-181.).

A végrendeletekről

A szövegek (és szövegváltozatok) közreadásán nyomban feltűnik, hogy a közreadónak nagy gyakorlata van; a forrásanyag nyelvileg kitűnően kezelt. A rövidítések feloldása, a korabeli magán- és mássalhangzók átírása vagy megtartása, továbbá a végrendeletek irattani meghatározása lényegében kifogástalanok. Belekötni csak abba tudunk, hogy német „zu *S[ank]t Michaeler*” esetében jó a feloldás, de a latin „*S[anc]ti Michaelis*” vagy „*S[anc]ti Francisci*” jelzős összetétel helyes feloldása a *S[anc]ti Michaelis*” és a „*S[anc]ti Francisci*” változat. Az egyébként következetes szöveggondozó figyelmét elkerülte továbbá, hogy nincs feloldva továbbá a „*N[ota] B[ene]*” = *megjegyzendő*, a *m[anu] pr[opri]a* = *saját kezűleg* és a „*L[ocus] S[igilli]*” = *a pecsét helye* kifejezés sem.

A végrendeletek öröklési jogra vagy szokásjogra (külső- és belső érvényességi feltételekre, vérfogadásra, halál esetére szóló ajándékozásra, öröklési rendre, házastársi öröklésre, osztályra stb.) vonatkozó elemzése itt minden keretet szétfeszítene. Mégis hangsúlyozni kell, hogy feltűnően gyakori a feleség által tollba mondott végakarat, vagy éppen a házastársak közös végrendelete. A feleségek végrendeletében úgyszólván elkerülhetetlen a házassági szerződésre való hivatkozás, a közös testamentumok esetében pedig érdemes odafigyelni arra, hogy milyen értéket képvisel az asszony vagyona, avagy arra, hogy netán a férj beházasulása teremtette meg (példának okáért) a vagyon- és patikaszerzést.

Engedtessek meg pár jelenség kiemelése. Mentalitástörténeti szempontból érdekes, hogy a végrendeletek *commendatio*-ja, ajánlása, valamint az első artikulusok elárulják, protestáns vagy katolikus testálóról van-e szó. Kiváltképpen kitűnik ez a *pia legata*, a kegyes (az egyházakra vonatkozó), valamint az ispotályokra, kórházakra és a városra testált hagyatékok sorából. Az evangélikus végrendelkező (és ehhez a felekezethez tartozik a többség) a legtöbb esetben hangsúlyozza, hogy mit hagyott az evangélikus templomra, iskolára vagy lelkészre, illetve hogy az evangélikus temetőbe kíván temetkezni. A katolikus vallásúak (főleg a 18. századtól) azt minden esetben bediktálták, hogy a Szent Mihály plébániatemplom, a Ferences-rend vagy más kegyes társulatok javára végrendelkeznek. A katolikus (*christ-katholisch* / *keresztény katolikus*) végrendelkezők eme következetes felekezeti elhatárolódása tudatos és következetes. Éppen ezért a többi végrendeletben szereplő *christ[lich]* = *keresztény* jelző következetesen evangélikust jelent. Így ragaszkodnak mindkét részéről a még nem jogképes gyerekek felekezeti felneveléséhez is.

A másik dolog a végrendeleti eljárásra vonatkozik. Az első fejezetek (tehát nem artikulusok) ajánló részében vannak felsorolva azok a tanúk, akiknek jelenlétében a végrendelet készült. Az utolsó artikulusban pedig azok a

hivatalviselők, akik a végrendeletek hitelességét, megerősítését és lezárását szavatolták. A szövegek kialakult eljárási mintákat követnek, így nem csoda, hogy ismétlődő formulákban olvasható az, hogy a végrendelező „*ohne gerichtliche Spör und Inventur*”, azaz bírói zárlat és inventárium elrendelése nélkül kívánja az örökösöket az örökrészhez engedni. Ez a kitétel ugyanis a tulajdonátruházás polgári szabadsága. A végrendelezés eme szabadságát a szövegek hol Sopron szabad királyi város szokására, hol a Magyar Királyság szokásjogára, hol pedig mindkettőre hivatkozva garantálják.

Bár sokirányú problémakörrel lehetne még szólni, de utolsó szempontként engedtessek meg, hogy a végrendeleti vagyonra koncentráljunk. D. Szakács Anita 15 orvos, 13 sebész, 25 gyógyszerész, 22 borbély, 13 fürdős és 3 bába 1544–1787 között keletkezett végrendeletét közölte. Valójában e kör szűkebb majd minden foglalkozás esetében némileg szűkebb, ugyanis a feleségek, özvegyek testamentuma nem számít „szakági”, hanem csak családtagi végrendeletnek. Az ispotálymester kategóriába sorolása érdekes probléma, valójában hová sorolható? (12., 13.)

Az végrendeleti vagyon ingatlan-, ingó-, készpénz- és adósságrésze igazi kincsestára a város társadalom-, a „szakági” és a családtörténetnek. Feltűnő, hogy a ház-, műhely- vagy patikavagyon topográfiai helyének (utcamegnevezés, szomszédok megnevezése: 1., 2., 5., 11., 13., 21., 22., 30., 30., 31., 87., 91., 95.) meghatározásával viszonylag kevés végrendelező él – valószínűleg azért, mert Sopronban a telekkönyvi nyilvántartás fejlettebb volt, mint pl. Kőszegen. A fürdő, a borbély- és sebészműhely vagy a patika (és eszközeik) értékéről is hasonló a tapasztalatunk. Ezek ugyanis a végrendeleti leltárakban vagy a vagyonosztályokban jelentek meg inkább. A végrendeleti vagyon tőkerészenek számszerűsítése sem minden, közölt végrendelet sajátja. Így nagy érték, ha ilyen adatokkal találkozunk (18., 19., 21., 22c., 23., 25., 27., 28., 30., 31., 32., 39., 40., 42., 43., 48., 51., 52., 63., 66., 72., 76., 79., 80., 84., 87., 91., 96.). Esetünkben a 96 végrendelet 29%-a tartalmazott pénztökéres vonatkozó adatokat. Ennek 68%-a patikusok, 18%-a az orvosok, 10%-a sebészek, 4%-a pedig a fürdősök végrendeletében található. A legkisebb összeg 50, a legnagyobb 22000 forintról szól, de jobbra 500–1600 forint sorsáról szólnak. A 2000–6000 forintos tőkerendelekezés 6 végrendeletben olvasható, azaz a pénztökéres végrendelezők testamentumok 22%-ában. Ezek közül 4 patikus 2000–4444 forint közti értékről végrendelezik, 1 orvos 5000 forintról, egy borbély pedig 6000 forintról. A kivételesen nagy 22000 forintos tőkéről egy sebész végrendeletében olvasni. A soproni orvos- és patikus végrendelezők csoportjának 16%-a 500–22000 forint vagy gulden tőkéről intézkedett. E tény igazolja, hogy ebben a tekintetben is különleges helyet foglaltak el a város társadalmában. Pedig az ékszerekről, az értékes használati eszközökről és a ruhákról még nem is beszéltünk. Ez legyen azonban a kutatók dolga.

Sonja Horn és *Monika Grass* bevezetője a korai újkori egészségügyi struktúrákat elemzi, főleg ausztriai szempontból, az orvostörténeti irodalomjegyzék is ehhez igazodik. Kezdeményezésük nélkül nem készülhetett volna el D. Szakács Anita kivételesen szép kiadványa, mégis a kiadott végrendeleteket elemző bevezetőnek jobban örültünk volna, mert a közölt szöveghez csak áttételesen van köze, noha értékes anyag. Csak dicsérhetjük azt, hogy *Turbuly Éva* levéltár-igazgató kiadóként befogadta a kötetet. A kétnyelvűség pedig bekapcsolja a munkát abba a kultúrkörbe, amelynek szomszédságában és intézményes szövetében ezek a szakmák születtek. A Soproni Levéltár új kiadványa így a magyar levéltárügy, valamint a magyar és osztrák orvoslástörténet nyeresége egyben.

SZENDE KATALIN

Dominkovits Péter: „Egy nemzetek lévén...” A Nyugat-Dunántúl Bocskai István 1605. évi hadjárata idején.
Budapest, 2006. 198 p.

A 16–17. század fordulója válságos időszak volt a magyar történelemben. A 16. század második felében látens módon, a felszín alatt felgyülemelő politikai, vallási és társadalmi feszültségek ekkor, a tizenötéves háború (1591–1606) és az ennek záróakkordjaként lezajlott Bocskai-felkelés idején elemi erővel törtek ki, és óriási veszteségekkel járó, véres konfliktusok sorozatát okozták. Bocskai István 1605 márciusában a nyugat-dunántúli rendekhez intézett kiáltványa, amelyből a kötet címét adó idézet is származik, a feszültségek és a megosztottság ellen érvelt – a valóságban ennek éppen az ellenkezője volt tapasztalható. Dominkovits Péter főlevéltáros, a kora-újkori Nyugat-Dunántúl társadalma kitűnő kutatójának friss koncepciójú, műfaji határokat keresztező kötete ennek a válságos időszaknak a helyi és regionális vetületét tárja az olvasók elé.

A kötet első része, mintegy száz oldal terjedelemben, monografikus alaposságú helyzetképet ad a régióról az 1605. évben, illetve az azt megelőző és közvetlenül követő időszakban. Vezérfonala az összehasonlítás: Sopron szabad királyi várost és Sopron vármegyét Szombathely püspöki mezővárossal és Vas vármegyével; a polgárság állásfoglalását a nemesivel veti össze, ugyanakkor egybeveti a korszakra vonatkozó magyar történetírást is az osztrák tradícióval. Az első alfejezet különösen figyelmesen olvasandó: itt mutatja be a szerző az eseménytörténet különböző felfogásait, amelyhez elengedhetetlen az események – esetenként többszöri, több nézőpontból származó – leírása, a kortárs Istvánffy Miklóstól a modern történetírást képviselő Benda Kálmán és Nagy László

munkásságáig, míg a határ túloldaláról Harald Prickler és Karl Gutkas művei emelendők ki. Visszatér a témához a korabeli szemtanúk (Lackner Kristóf, Faut Márk, Payr György) és a helytörténetírás (Bél Mátyás, Gamauf Gottlieb, Payr Sándor valamint a szombathelyi Kunc Adolf) szemszögéből is.

A következő tematikai egység, a „lokális társadalmak” többes számú címe is a megosztottságot sugallja. Itt a kötet többi részénél szélesebb kronológiai spektrumban, a 16. század közepétől a 17. század elejéig mutatja be az említett két város és vármegye lakóit, birtokviszonyait, vagyoni tagozódását. A szakirodalom eddigi részeredményei mellett a szerző új kutatásai alkotják a fejezet gerincét. A szélesebb háttérre azért is van szükség, hogy nyilvánvalóvá váljanak a harci cselekmények által okozott rendkívüli pusztítások. Példaként hadd utaljak a Sopron vármegye adózó házainak számát összegző táblázatra (35. o.): az 1598. évi 4974-ről hat év alatt 1041-re, míg ezután újabb négy év alatt, 1608-ig 327-re csökkent az adóegységek száma! Hasonló szomorú képet mutat Sopron város jobbágyközségeinek pusztulása: az 1601. évi 148 adóegységből 1608-re mindössze 14 maradt fizetőképessé (82. o.). A háború megrázkódtatásait más oldalról érzékelteti a helyi igazgatás fennakadása, a városi és vármegyei közgyűlések elmaradása, amit a jegyzőkönyvekből kimaradt időszakok jeleznek. A jegyzőkönyvek minden eddiginél alaposabb vizsgálata, feldolgozása, amely a szerző munkásságában eddig is fontos helyet foglalt el (elég legyen itt Szombathely 1606 és 1617 valamint Győr városa 1600 és 1616 közti tanácsülési és törvénykezési jegyzőkönyvei regesztáinak összesen 6 kötetnyi terjedelmű kiadására emlékeztetni) a jelen kötetben is fontos új megállapításokra vezetett.

Igen tanulságos a különböző nemesi családok állásfoglalása: nemzetiségi és vallási hovatartozástól függetlenül nagy többségük az uralkodó pártján maradt. Ebben kulcsszerepet játszott Batthyány II. Ferenc, aki nemcsak saját familiárisait, hanem más főrendű családokat is a király iránti hűségre buzdított. A család levéltárának szerencsés fennmaradása, amelyet például a kereskedelemről vagy az információ-áramlásról szóló alfejezetekben is alaposan kiaknázott a szerző, a Dunántúl kora-újkorai történetének megismerésére egyedülálló lehetőséget ad. Dominkovits Péter kiemeli, hogy egyedül azok a nemesek álltak a felkelők mellé, akik ettől birtokaik megtartását vagy gyarapítását is várták, mint Nádasdy Tamás nádor azonos nevű unokaöccse, aki egyúttal közeli rokonával kötött házasságának jóváhagyását is remélte, és Szerdahelyi Dersffy Ferenc (ld. leveleiket 11., 36., 39., 44. sz. alatt a kötet forrásközlő részében). A térség legbefolyásosabb egyházi főrendje, Hetési Pethe Márton, a győri püspöki szék adminisztrátora (egyúttal a kalocsai érseki stallumot és számos világi tisztséget is betöltötte) szintén a felkelőkkel szemben foglalt állást, és a támadások elől Bécsbe menekülve érte a halál. A politikai érzékenységre ellenére a vallási különbségek, valamint a Fertőrákos birtoklása felett Sopron és a győri püspökség között fennálló évszázados érdekellentét miatt a főpap és a város között nem

alakult ki együttműködés. Pethének a kötetben közölt levele (15. sz.) csak a városban tárolt bora megőrzésére vonatkozik. Itt jegyzem meg, hogy hasznos lett volna a tanulmány szövegében közvetlenül (a sorszámkra hivatkozva) is utalni a forrásközlő részben megtalálható dokumentumokra, amiket így az olvasó könnyebben tudna az esemény- vagy társadalomtörténeti megállapításokkal egybevetni.

A tanulmánynak a Soproni Szemle olvasóinak érdeklődésére talán leginkább számot tartó része Sopron 1605. évi ostromait mutatja be, amely a dunántúli hadműveletek legnagyobb hatású eseménye volt. Dominkovits Péter a több szálon futó helyi történeti hagyomány és más személyes vonatkozású források, így Lackner Kristóf és felesége a közelmúltban szintén általa közreadott végrendelete segítségével plasztikusan, de kellő forráskritikával ábrázolja azt az óriási szenvedést, félelmet és veszteséget, amelyet a város számára ezek a hónapok jelentettek. A közölt dokumentumok jó része is erre az eseménysorra vonatkozik. Képet kapunk a Sopronon belüli érdekellentétekről is: arról, hogy volt a városban egy réteg, amely vallási okokból a felkelőket támogatta volna. Hogy mégsem ez a szempont kerekedett felül, az minden bizonnyal geopolitikai indokokkal, azaz a bécsi udvar közelségével magyarázható. Az ostrom leírását hasznosan egészítette volna ki a sok, szépen reprodukált metszet mellett egy, a város alaprajzát: utcáit és védműveit bemutató térkép. Ennek segítségével a korabeli topográfiában kevésbé járatos olvasó is azonosíthatta volna a Mészárosok utcáját (66. o.) a mai Templom utcával, az utóbbit nem tévesztve össze a külváros felprédálása kapcsán (69. o.) említett Templom utcácskával, azaz a mai Hegy utcával. Könnyű lenne egyszersmind belátni, miért sikerült a háromszoros falgyűrű védelmében visszaverni az erős túlerőben levő támadókat.

Legalább ennyire drámai volt az ostrom hatása Szombathely életében is, amelyet azonban csak közvetett források segítségével, többek között a jegyzőkönyvek hiátusai és a későbbi perek alapján lehet megítélni. Az ellenség mellett nagy pusztítást okoztak a város védelmére oda vezényelt vallon zsoldosok is. A két nagyobb város sok tekintetben eltérő sorsából levont következtetéseket egészíti ki a régió kisebb mezővárosai (Körmend, Kőszeg, Sárvár, Szentgotthárd) hadi eseményeinek összegzése. A térség főbb uradalmi között olvashatunk Sopron város jobbágyközsegeinek fent említett pusztulásáról, a Batthyány uradalmak helyzetét pedig Zimányi Vera kutatásai alapján foglalja össze a Szerző.

A tanulmány zárófejezetei a háborús éveknek az információ-áramlásra és a kereskedelemre gyakorolt hatását követik nyomon. Ez utóbbi esetében különösen figyelemre méltó, hogy bár a háború érzékelhető kiesést okozott a forgalomban, a hagyományosan erős üzleti kapcsolatok, például Szilézia és Morvaország felé, néhány hónapon belül helyreálltak. Szintén a háborús év pusztításaival kapcsolható össze számos, a numizmatikai szakirodalomban közölt érem-

kincslelet elrejtése. Felmerülhet a kérdés, hogy vajon milyen más, a régészeti kutatások (így például a szombathelyi Fő tér 1990-es években végzett feltárása) során pusztulási réteggként azonosított jelenségek írhatók még az 1605-ös esztendő számlájára? Végül a „Kitekintés” a háborús sebek begyógyulását, a birtokforgalom és a hétköznapi élet kereteinek helyreállítását vetíti előre. Mindezekon túl áttételesen az 1605. év kihatásai között említhető a szomorú tapasztalatok alapján a soproni belváros védműveinek korszerűsítése és legfőképpen a felkelők által teljesen felprédált külváros falának 1617 és 1627 közötti kiépítése, amely jó 200 évre véglegesítette a város területi kiterjedését.

A kötet második nagy egysége Sopron város levéltárának egyedülállóan gazdag anyagából közül 60, gondosan kiválasztott dokumentumot az események sűrűjéből, valamint a város ostromai utáni hónapokból, az 1605. május 23. és december 29. közötti időszakból. A levelek címzettje szinte minden esetben a város (azaz a polgármester, a városbíró és a tanács), feladói a város tágabb környékén élő egyházi és világi személyek, az uralkodót képviselő Mátyás főherceg, illetve egyes települések közössége. Szerepelnek dokumentumok a felkelőktől (pl. Némethy Gergely hajdúkapitánytól, 5. sz.); azoktól a fent említett főuraktól, akik Bocskai csapatainak oldalára álltak, de a többség – a város helyzetéből adódóan – az uralkodó hűségén maradt feladóktól származik. Fontos szerepet vitt a város bécsi „lobbistája”, más szóval ágense (a forrásokban: *factor/factor*), Michael Rues, aki a Habsburg vezetés alatt álló csapatok mozgásáról tájékoztatta a tanácsot (7., 12., 13., 16., 17. sz.). A levelek íróinak széles köre és a bennük tárgyalt témák sokfélesége egyúttal a soproni városvezetés nagy tekintélyét és regionális vezető szerepkörét is jól érzékelteti. Figyelemre méltó emellett az írásbeliség extenzív használata és a három nyelv (a korábban is használt latin és német mellett a magyar is!) párhuzamos jelenléte, amely egyúttal a források kiadóját is komoly, de példamutatóan megoldott feladat elé állította. Feltétlenül kiemelendőnek tartom azt a pontos és aprólékos munkát, amellyel a forrásokban található hely- és személynevek azonosítását a szerző elvégezte. A kiadványt a gazdag bibliográfia és a pontos mutatók mellett egy gondosan dokumentált archontológiai függelék zárja, amely Sopron és Vas vármegyék, valamint Sopron és Szombathely városa 1605. évi tisztviselői karának névsorait közli.

Dominkovits Péter kötetével kitűnően bizonyítja a regionális szintű kutatások, ezen belül is Sopron város levéltára anyagának fontosságát nemcsak a Bocskai-felkelés, de Magyarország egésze kora-újkori történetének feltárásában. Választott témája kapcsán is számos ponton mutat rá a további adatgyűjtés és elemzés lehetséges irányaira. Bízunk benne, hogy ő maga is és más kutatók is kedvet kapnak e kötet láttán a munka folytatására!

H. NÉMETH ISTVÁN

Tóth Gergely: Lackner
Kristófnak, mindkét jog
doktorának rövid
önéletrajza / Vitae Christophori
Lackhner I. U. D. Hominis,
brevis consignatio.
Sopron, 2008. 220 p.

A Magyar Királyság történetében igen ritkának tekinthetjük az olyan önéletráásokat, amelyek városi polgár által íródtak. Ez ilyen lelet értéke különösen akkor kiemelkedő, ha az olyan személyiségé mint Lackner Kristóf/Christoph Lackner soproni polgármesteré. Lackner egyike volt azon keveseknek, akiket a kora újkori magyarországi polgári értelmiség képviselői közé számíthatunk. E szűk értelmiségi körből is csak nagyon kevesen vállalkoztak arra, hogy az állam vagy a városi *respublica* működéséről államelméleti műveket tegyenek közzé. A 16. század elején Valentin Eck egykori bártfai polgár neve ismert *De reipublicae administratione dialogus* című, 1523-ban megjelent műve kapcsán. A 16-17. század fordulójának kassai bíróját, Lackner tulajdonképpeni kortársát, Bocatius/Bock Jánost *Regentenspiegel* c. elveszett munkája, majd Johann Weber eperjesi orvost és bírót *Janus bifrons, seu speculum physico-politicum, das ist natürlicher Regenten-Spiegel, Lectio principum...* és *Wappen der Stadt Epperies* című kötetei a 17. század utolsó harmadának államelméleti írói közé sorolják. Lackner is e csekély számú közíró közé tartozott. Legismertebb művét, a *Coronae Hungariae emblematica descriptio*-t (1613) e műfajba szokás sorolni, de a korona-motívum inkább másik kedvelt érdeklődési körét, az emblematika tudományát szolgálta, és nem államelméleti elképzeléseit tükrözi. Lackner *Cura Regia seu Consultatio de paterna amore* című, Kassán kinyomtatott munkája már inkább ebbe a témakörbe tartozik, de még inkább ide sorolhatjuk kéziratban maradt és lappangó munkáját, amelyben (címéből következtetve) a város közigazgatását, és kormányzásának módját mutatja be. Lackner tehát nem csupán mint Sopron több évig tanácsosi, bírói, és polgármesteri tisztelet viselő vezetője, hanem mint a korai polgári értelmiségi kör tevékeny tagja és a kora újkori Magyar Királyság művelődéstörténetének kiemelkedő képviselője kellene hogy ismert legyen. Az ismertség azonban jórészt egykori szülővárosára, Sopronra korlátozódik, mivel munkássága sem az ország köztörténetében, sem művelődéstörténetében nem kapta meg az öt megillető helyet. Igaz, így járt a többi polgári körből származó és publikáló értelmiségi is, hiszen Bocatiuson kívül egyik szerző sem került az országos érdeklődés középpontjába. Gyanítjuk, Bocatius is így járt volna, ha

kassai bíróként, Bocskai értelmiségi támogatójaként nem vett volna részt a nevezetes rákosmezei találkozón, és a fejedelem követeként nem került volna hosszú évekre börtönbe. Közéleti, a politikatörténetben betöltött szerepe irányította tehát személyére és műveire a figyelmet.

Lackner Kristóf életútja a magyar történetírás és irodalomtörténet számára mindenesetre nem ismeretlen. Kovács József László két kiadást is megért életrajzi monográfiája mellett az elmúlt évtizedekben Grüll Tibor elsősorban az irodalomtörténet és az egyháztörténet, Dominkovits Péter pedig társadalomtörténet szemszögéből mutatott be új oldalakat a tudós polgármester életéből és a helyi társadalomban elfoglalt helyéről. Azt mondhatjuk, hogy Lackner irodalomtörténeti szempontú vizsgálata viszonylag jól kutatott, bár azok a művei, amelyek az általa oly kedvelt szimbolika tudományát tárgyalják, még mindig nem kerültek megfelelő vizsgálat alá. Jóllehet a hivatalviselő polgár életútjáról, életének fő állomásairól a kutatás eddigi eredményeinek köszönhetően viszonylag biztos információk állnak rendelkezésre, a polgármester várospolitikai tevékenységének feltárása mind a mai napig várat magára. Az általa hátrahagyott javak jegyzékének kiadásakor pedig Dominkovits Péter joggal jegyezte meg, hogy a városi polgár életének bemutatásához igencsak szükséges Lacknernek a városi társadalomban, a városvezető elitben betöltött politikai, társadalomtörténeti elemzése.¹ E szükségszerűség indokolt, hiszen a városvezető elit működése a kora újkorban nem jól megfizetett tisztség volt, hanem számtalan bosszúsággal, esetenként egyéni anyagi kárral, de mindenesetre a saját kereskedelmi-iparúzó tevékenység valamilyen szintű elhanyagolásával járt. Jelenlegi tudásunk szerint viszont Lackner mintegy tökepénzesként élte mindennapi életét, jelentős kereskedelmi tevékenységet nem folytatott – anyagi körülményei nélkül is lehetővé tették számára azt a reneszánsz tudós életet, amelyet irodalmi és közéleti tevékenységének eredményei mutatnak.

A Tóth Gergely által közreadott életrajz Lackner Kristóf életútjának azt a részét mutatja be, amely éppen eddig az időszakig, vagyis a polgármesterség elnyeréséig tartott. Az életrajz kézírata kalandos útjának végállomása a 18. század nagy történet- és országleírója, Bél Mátyás pozsonyi lelkész kézíratai voltak, melynek egy részét az Esztergomi Főszékesegyházi Könyvtár Batthyány-gyűjteménye őrzí. Lackner önéletrajzának 18. századi másolata itt, Bél Mátyás többi kézírata között őrződött meg. A közreadó érdeme, hogy részben korábbi munkája, Bél Sopron vármegye leírásának kiadása és fordítása révén is felfigyelt erre a kézíratra, és jelentőségét felismerve kiváló átiratban, és olvasmányos, egyáltalán nem nehézkes fordításban az irodalom- és történettudomány számára egyaránt közkinccsé tette. A kézirat eddigi lappangása mindenesetre furcsa volt, hiszen mind a V. Kovács Sándor, mind pedig a Kulcsár Péter által összeállított

¹ Dominkovits Péter: Egy gazdag városvezető, Lackner Kristóf polgármester javai (Végrendeletek, hagyatéki- és vagyonleltárak, osztályok, 1591–1623). Sopron, 2007. 20.

lelőhelyjegyzékben szerepelt a mű.² Tóth Gergely Bél Mátyás gigantikus művének megismerésén keresztül azonban biztosan azonosítani tudta a mű szerzőjében Lacknert, ami a kézirat szinte egyedülálló mivoltának további fontos jellemzőjéhez vezet. Városi polgár által írt önéletrajz ugyanis ebből a korszakból igen kevés áll rendelkezésünkre, magyarországi viszonylatban pedig mintegy unikumnak tekinthető a most közreadott mű! A mű stílusa is jól mutatja, hogy a többi németországi önéletrajzhoz hasonlóan Lackner is egyes szám harmadik személyben mutatja be önmagát, ez az irodalmi stílus közismert volt például a Magyarországon is járt *Ungarischer oder dacianischer Simplicissimus* leírásából. A biográfia műfaja egyébként éppen ebben az időszakban éledt fel német nyelvterületen is, és a 17. század folyamán vált elterjedtté a városi polgárság körében is. Lackner önéletrajza azonban nem kizárólag az irodalomtörténészek számára jelent fontos leletet, hanem páratlan kincs Lackner életének megismeréséhez és a korszak városi társadalmának, pontosabban a városi elit egyes tagjainak taníttatására, a városvezetők kapcsolatainak kialakulására, de egyben a 16–17. századforduló Sopronjának egyes, eddig ismeretlen politika- vagy helytörténeti aspektusaira is. Lackner csepregi, grazi és padovai tanuló éveinek megismeréséhez, valamint az ott tanuló fiatal stájer és alsó-ausztriai nemességhez kötődő kapcsolatainak feltérképezéséhez szintén pótolhatatlan információkat szolgáltat ez a forrás, ami a városvezető Lackner tevékenységének és a várospolitikában játszott szerepének bemutatásához nagyon fontos háttérül szolgál. A Saurau ifjak kísérőjeként jutott el az orvoskaráról méltán híres itáliai egyetemre, ahol valóban a katolikus osztrák nemesség legelőkelőbbjei is tanultak. Lackner maga dicsekszik el, hogy doktori fokozatának kihirdetésén kik vettek részt. A névsor tanúsága szerint nem csupán számos udvari embert ismert, hanem azok magyarországi rokonsága révén például a Thurzó család tagjaihoz is könnyebben tudott bejutni. Miután Lackner hivatali éveiben éppen a Thurzók közül többen is elnyerték a nádori tiszteletet, ez a közlés azt is jelzi, hogy a padovai egyetemi tanulmányok nem csupán jogi ismereteit gazdagították.

Lackner önmagáról is őszintének tűnő módon ír. Első feleségével, Tóth Orsolyával kötött, a megnyugtató anyagi hátteret biztosító, de tulajdonképpen boldogtalan házasságát őszintén értékeli, ám a város érdekében, illetve a város védelmében tett cselekedeteit – a kor ízlésének megfelelően – igen nagy párosszal mutatja be, ahol a szerző önmaga érdemeit igyekszik megfelelő színben feltüntetni. A cél maga egy-értelműnek tűnik, hiszen önmaga polgármesteri portréját igyekszik megrajzolni olyannak, akiről bizonyosan kiderül, hogy méltó erre a tisztre. Az önéletrajz nem véletlenül szakad félbe 1619-ben, hiszen ekkor Sopron nem küzd oly bátran Bethlen Gábor csapatai ellen, mint tette maga

² V. Kovács Sándor: Könyvek és könyvjegyzékek a XVI. századból. Magyar Könyvszemle 91 (1975), 66–71., 67–68.; Kulcsár Péter: Inventarium de operibus litterariis ad res Hungaricas pertinentibus ab initiis usque ad annum 1700. A magyar történeti irodalom lelőhelyjegyzéke a kezdetektől 1700-ig. Budapest, 2003. 761.

Lackner is egykoron Bocskai hajdúival szemben. Az uralkodóhoz mindig hű, és hűségét állandóan reprezentáló Lackner nem tehette meg, hogy a királya ellen lázadó erdélyi fejedelem alatti tevékenységét is bemutassa. Lackner élete mindenestre a soproni írók számára példa értékű volt, hiszen halálát követően számos róla szóló életrajz maradt fenn. A Lackner által létrehozott Tudós Társaság, valamint az általa hátrahagyott városi emlékek (legfőképpen az azóta elpusztult soproni városháza) állandó és valóban méltó emléket állítottak róla az utókornak. E kéziratát Tóth Gergely elemzése szerint szintúgy segítségére lehetett e szándékában, hiszen életrajzírói, a róla megemlékezők bizonyíthatóan felhasználták.

A feltehetően a 18. században feledésbe merült kézirat használatát a történelemtudomány új művelőinek kell feleleveníteniük, hiszen az irodalomtörténet, társadalom- és várostörténet számára is számtalan, nem csupán Lacknert érintő vizsgálat alapforrásként kezelhetjük. Sőt a forrás műfaja még azt lehetővé teszi, hogy a város, a korszak emberei, vagy csak a Lackner iránt érdeklődő olvasók szórakoztató esti olvasmányként is könnyűszerrel használhatják ezt az életrajzi regényként is felfogható kéziratot. Ehhez nem csak Lackner stílusa, hanem a fordító, Tóth Gergely művés munkája is megfelelő alapot szolgáltat.

DOMINKOVITS PÉTER

Kelemen István: Sopron

vármegyei

jobbágyvégrendeletek a XVIII.
század elejétől 1848-ig.

Győr, 2008. 336 p.

Amennyiben egy közigazgatási egység területén található különböző fenntartói jog- és tulajdonviszonyú köz- és nyilvános magángyűjteményekben őrzött forrásanyag feltárását, kutatási eredményeit, azok hasznosulását vizsgálánk, úgy túlzás nélkül kijelenthetnénk: a mai Győr-Moson-Sopron megye területén fennmaradt, különböző világi és egyházi gyűjteményekben megőrződött közép- és kora újkori végrendeleti gyűjtemények, iratsorozatok mennyisége, eszmei- és forrásértéke hazai mértékben kiemelkedő. Miképpen ennek a forrásbázisnak a kutatottsága, feltártsága már a jelenlegi szinten is csak elismerő szavakkal illelhető. Az elmúlt évtizedek tapasztalatai alapján bizton állítható: e térség kutatói a testamentumokon alapuló társadalom-, jog-, családtörténeti, avagy a mindennapi élet történéseit, tárgyi kultúráját vizsgáló kutatásaik során, illetve interdiszciplináris vizsgálatokkal a történeti etnográfia, antropológia határterületein járva e forrásanyagot nem csak meghatározó módon integrálták az ún. „országos” történetbe, de további kutatásokra ösztönző, mintaadó publikáció-

kat jelentettek meg.¹ E napjainkra kialakult színes és mives „tablót” egyaránt jellemzik a jelentős egyéni teljesítmények és generációk munkájának a szerves egymásra épülése. A kereteket szétfeszítő historiográfia helyett engedjessék meg, hogy minderről csak néhány szubjektív utalást tegyek.

Míg a pannonhalmi bencés főlevéltár tudós *custos*-a, *Sörös Pongrác* (1873–1919) a 19. század végén – *Villányi Szaniszló* (1847–1898) gyűjtéseit is felhasználva – főkép-pen főpapi, egyházi középrendhez tartozó személyek végrendeleteket publikálta,² a két világháború között Sopron főlevéltárnoka, *Házi Jenő* (1892–1986), az oszmánoktól nem pusztított város páratlan értékű középkori levéltárának szisztematikus feltárása során a későközépkori városi testamentumokat is megjelentette.³ E források szinte azonnali hasznosulását jelezte a germanista *Mollay Károly* (1913–1997) Haberleiter családról szóló társadalom- és családtörténeti tanulmánya.⁴ A késő középkori soproni testamentumok egyedülállóan gazdag gyűjteményét legnagyobb szisztematikussággal és a legsokoldalúbban, pozsonyi, eperjesi testamentumok vizsgálati körbe vonásával komparatív módon, gazdag angolszász-német módszertani és analógiás irodalomra építve *Szende Katalin* elemezte.⁵ A városfejlődés más léptékére és irányára, az írásbeliség eltérő szintjére tekintettel kell kijelenteni: a győri székeskáptalan földesuraságának köszönhetően Győr garnizon/erődvárosi mezővárosi mértékkel páratlan mennyiségű, 1000-es nagyságrendű, 17. századi testamentum-gyűjteménnyel rendelkezik. 1995–1997 során e forrásbázisból 350 db, 1600–1699 közötti végakaratot tett közzé e forrástípus jeles kutatója, *Horváth József*.⁶ E gyűjtés tapasztalatain alapulva 1995-ben módszertani összefoglalót készített a kora újkori testamentum kutatás lehetséges irányairól, feladatairól.⁷ Horváth József a 17. századi mezővárosi végrendeletek mellett több tanulmányban foglalkozott az egykorú falusi

¹ E kutatási irány hazai elismertsége mellett a térség középkori végrendeleteinek, illetve végrendelet kutatásának nemzetközi eredményeinek csupán példázataként: *Szende Katalin: Testaments and Testimonies. Orality and Literacy in Composing Last Wills in Late Medieval Hungary*. In: *Oral History of the Middle Ages. The Spoken Word in Context*. Ed.: Jaritz, Gerhard – Richter, Michael, Krems – Budapest, (Medium Aevum Quotidianum, Sdbd. 12/1. – CEU Medievalia Vol 3.) 49–66.

² *Sörös Pongrác: Végrendeletek és leltárak a XVI–XVII. századból. Történelmi Tár* (1899) 323–342., 507–539., 673–703.

³ *Házi Jenő: Sopron szabad királyi város története. II/1–2. köt. Sopron, 1930–1931.*

⁴ *Mollay Károly: Soproni élet a 15. Század második felében. (A Haberleiter-család története) SSz, 5. (1941) 109–122., 153–172.*

⁵ Ezúttal csak az eredmények összegzésére, illetve *Szende Katalin: Otthon a városban. Társadalom és anyagi kultúra a középkori Sopronban, Pozsonyban és Eperjesen. Budapest, 2004. (Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok; 32.), Uő.: Gyermekek, testvérek, házasársak. Családi viszonyok és örökösödési szokások Eperjesen a középkori végrendeletek tükrében. Történelmi Szemle, 46. (2004) 1–2. 113–140.*

⁶ *Horváth József: Győri végrendeletek a 17. századból. I. köt. 1600–1630. Győr, 1995. II. köt. 1631–1654. Győr, 1996., III. köt. 1655–1699. Győr, 1997.*

⁷ *Horváth József: Egy végrendeletkutató tapasztalataiból. In: Vera (nem csak) a városban. Tanulmányok a 65 éves Bácskai Vera tiszteletére. Szerk.: Á. Varga László. (Rendi társadalom – polgári társadalom: Supplementum) 433–444. A 17–18. századi végrendelet-kutatás országosan elismert Szerzője tapasztalatait, munkáit 2008-ban elkészített, védés előtt álló PhD disszertációjában összegezte.*

testamentumok elemzési lehetőségeivel. Így e források jog-, település- és társadalomtörténeti, történeti etnográfiai, nyelvészeti elemzését végezte el a Sopron vármegyei Káptalanvis, a Győr vármegyei Nyúl, illetve Kajár (ma: Kajárpéc része) esetében.⁸ 1999-ben e kutatási irányvonal egyfajta összegzéseként, immáron regionális vizsgálat keretében, a 17–18. századi falusi végrendeletek formai és tartalmi sajátosságaira hívta fel a figyelmet.⁹ A kutatások mind térbeli-földrajzi, mind jog- és társadalom-történeti kiszélesítését érzékelteti az a 2001-ben megjelent forráskiadvány, amelyben 56 db, döntően 1609–1701 közötti Sopron vármegyei nemesi testamentum került publikálásra.¹⁰

E kutatási tendenciák jelentik előzményeit, továbbá szellemi, szakmai környezetét *Kelemen István* 185 db, 1713 és 1847 között keletkezett Soron vármegyei jobbágy- végrendeletet közzéadó forráskiadványának. A Szerző rögtön bevezető soraiban definiálja, mit is ért ún. jobbágyvégrendeleten. A fogalmat a lehető legtágabb értelemben használja; a falvak telkes jobbágysai, házas és házatlan zsellérei mellett a földesurak és a falusi előjáróságok konvencióisai is a vizsgálati körbe tartoznak, sőt, Nánásy Benjámint jogtudor 1798-as fogalmazásával élve, mindazok, akiknek „személye földes Uraság alá vagyontvetve”. E jogi értelmezés azt is jelenti, hogy a falvak és puszták úrbéres és konvenció lakossága mellett a vármegye eltérő fejlettségű mezővárosainak (pl. Cseprek, Csorna, Hegykő, Kapuvár, Lózs, Lövő, Mihályi, Nagycenk, Szany) lakosaira (paraszt polgáira, polgáira) is kiterjedt e gyűjtés. A tömör, roppant informatív bevezető a feltárt és közlésre kerülő forrásanyag összetételét, az átnézett forrásörző helyek sorát mutatja be, a forrásközlés elveit rögzíti. A közölt források térképre vetítése, az etnográfiai is gyakran használt kartográfiai módszer alkalmazása kitűnően érzékelteti a kötetben közzéadott testamentumok lokális megoszlását, az egykori vármegye egyes kistájainak reprezentáltságát. Cseppet sem a teljesség igényével, de érdemes egy pillantást vetni a források földrajzi megoszlására. A dokumentumok a Fertő-part déli részéről (pl. Hidegség, Homok, Hegykő, Széplak, Sarród), az Ikva mentéről (Kis- és Nagycenk, Szécsény, Peresztég, Pinnye, Petőháza), a Rábaköz „felső” részéből (pl. Kapuvár, Garta, Babót Kisfalud, Mihályi, Vica) és kisebb részben „alsó” részéből (pl. Csorna, a Győr vármegyei Tóközzel érintkezve Maglóca, Barbacs, avagy a Veszprém vármegyével határos területen, Szany, Sebes), illetve a Répce vidékéről (pl. Zsira, Káptalanvis, Felső- és Alsószakony, Cseprek), valamint az Ikva és a Répce közötti

⁸ Horváth József: Káptalanvisi végrendeletek a XVII. századból. In: Házi Jenő Emlékkönyv. Szerk.: Dominkovits Péter – Turbuly Éva, Sopron, 1993. 267–278., Uő.: Nyúl község XVII. századi történetéhez. In: Arrabona. A Xántus János Múzeum és a Győr-Moson-Sopron megyei múzeumok évkönyve; 34. Szerk.: Domonkos Ottó, Győr, 1995. 247–268., Uő.: In: Mons Sacer 996 – 1996. Pannonhalma 1000 éve. 2. köt. Szerk.: Takács Imre, Pannonhalma, 1996. 25–37.

⁹ Horváth József: A falusi végrendeletek formai és tartalmi sajátosságai a Nyugat-Dunántúlon a 17–18. században. SSz, 53. (1999), 356–399.

¹⁰ Horváth József – Dominkovits Péter: 17. századi Sopron vármegyei végrendeletek. Sopron, 2001.

területről (pl. Kövesd, Lózs, Lövö, Horpács) származnak. A közzétett források sorában a Hidegség, Kiscenk/Nagycenk, Káptalanvis, Horvátsidány vonaltól nyugatra nem található jelenleg feltárt végakarát. A testamentumok települési, időrendi megoszlásának statisztikai elemzését két kitűnő segédlet könnyíti meg. A településsoros, azon belül időrendi statisztikához kitűnően használható az ún. „Lábjegyzetbeli rövidítések” rész, illetve a lelőhelyek feltüntetését is tartalmazó, mintaszerűen táblázatba szerkesztett időrendi mutató (73–88. o.).

A bevezetést követően Kelemen István a Sopron vármegyei jobbágyi végrendekezés fogalmáról, a testálás feudális társadalomból fakadó függőségi jogi és családjogi korlátairól – pl. ösiség joga, földesúri jog, özvegyi jog, hajadonjog – majd a forrástípus törvény és szokásjog szabályozta alakiságáról, legfőbb szerkezeti egységeiről (bevezetés, tárgyalás, záradék) szól, kiemelve a tanúnévsorok társadalom- és mentalitástörténeti jelentőségét. A végrendeletek tartalmi elemzéséről szóló fejezet egyaránt kitér az örökíthető javakra, a végrendeleti intézkedésekre – pl. hagyományok, kegyes adományok, örökösök megnevezésének rendje. A Szerző egy külön fejezetben a végrendeletek módosításával (pl. fiókvégrendeletek), értelmezésével és végrehajtásával kapcsolatos eljárásokat is ismerteti. Ez az elemző fejezet (13–72. o.) valójában önálló publikációként is megállná a helyét; nem csoda, hisz ez az egység Kelemen Istvánnak az ELTE Állam- és Jogtudományi Karán 2005-ben elkészített, megvédett záródolgozatán alapul, annak a későbbi forrásfeltárások függvényében kiegészített, átdolgozott változata. Kelemen István ezt az önálló szerkezeti egységet a jogforrások (Werböczy Hármaskönyve, a 17–19. századi országgyűlések törvénycikkei), a kortárs jogértelmező, jogtudó auktorok (Nánásy Benjámin, Georch Illés, Frank Ignác) kézikönyvei, a kurrens jogtörténeti szakirodalom és a feltárt forrásanyag felhasználásával írta. Különösen izgalmasak azok a szövegrészek, ahol a tételes jogtól eltérő jogszokások, illetve gyakorlat került említésre.

Kelemen István forrásfeltárását a Soproni Levéltár feudális kori vármegyei fondjai mellett különböző egyházi (pl. Csornai Premontrei Prépostság Magánlevéltára, Győri Egyházmegyei Levéltár), világi (pl. Magyar Országos Levéltár) forrásőrző intézményekben, magánszemélyek gyűjteményében (pl. Dívós család iratai, Fertőhomok) végezte el. A kiterjedt munka nyomán az egykori Sopron vármegye 42 településéről, 185 tételben, 1713–1847 közötti, döntően férfi testálóktól származó (138 db: 74,6 %) magyar nyelvű végakarát került publikálásra (89–286. o.). A testamentumok közül 34 db az úrbérrendezés Sopron vármegyei esztendejével (1767) bezáróan keletkezett, 18. századot pedig 78 db végakarát reprezentálja. Minthogy több településről (pl. Agyagos, Babót, Horpács, Horvátsidány, Hövej, Mihályi, Tótkeresztúr, Zsira) a kiterjedt kutatás ellenére is csupán egy-két szórvány vált ismertté, különösen értékesek, további település-, társadalom- és jogtörténeti elemzésre sarkallóak azok a források,

amelyek részben hosszabb, részben rövidebb időszakot átfogóan, egyazon településről származnak. Hosszabb időtávot tekintve ilyen pl. a rábaközi Szováton, az 1760–1841 közötti időből fennmaradt a 17 db testamentum, miképpen még intenzívebb mikrotörténeti elemzést enged meg az egy generációnyi időre kiterjedő, 38 db-os Páli végrendeletek sora (1816–1847). E két eset kitűnően jelzi, hogy a fölöttébb sérülékeny alsófokú írásbeliség eme dokumentumai legbiztosabban nem az egykori bíróládákban maradtak fenn, hanem leginkább az uradalmi regisztraturákban, így Páli esetében a pápóci prépostság archivumában. Ugyanakkor a forrásfennmaradás paradoxonait kitűnően érzékelteti, hogy a jól reprezentált Szováttal szemben, az ugyancsak győri püspökség földesurasága alá tartozó, szomszédos Bágyogról csupán egy testamentum ismert.

Egy recenzióknak nem lehet a feladata, hogy a fenti forráscsoportok sokrétű mikroelemzésére a figyelmet konkrétumokkal is felhívja. Mégis álljon itt csupán egy lehetőség a sok közül a kevésbé ismert alsófokú írásbeliség vizsgálatához. Az antropológiai kutatások révén mára toposszá vált az alsópapság jelentősége a falvak kulturális arculatának alakításában. E forrástípus segítségével, a végrendeletek formuláinak elemzése révén a közigazgatás, oktatás alsó fokán tevékenykedő világi értelmiség, e korban a tanítói feladatokat is gyakran ellátó községi jegyző íráskészségéről, a község lakosságának átadott műveltségéről – vagy annak továbbhagyományozódásáról – is nyerhetünk szórványos információkat.

A kötet használatát személy- és tárgy- és helynévmutató, a végrendeleti névanyagot kihasználva speciális, település-soros dűlőnévmutató, valamint a latin terminusok kis glosszáriuma könnyíti meg. A könyvet rövid német összefoglaló zárja. *Pergler Gyula* múzeumigazgató előszavával teljesen egyetértve: örömteli, hogy a múzeumi szervezet 1992-ben indított forráskiadvány-sorozata csipkerózsika álmából e kötettel feléledt, az pedig hasonlóképpen örömteli, hogy e fontos kötetet *Tanai Csaba Taca* gondos technikai szerkesztésével vehetjük kézbe.

Bízvást állítható; Kelemen István 18–19. századi jobbágyvégrendeleteket publikáló kötetének bevezetője a korabeli forrástípus tanulmányozásának megkerülhetetlen jogtörténeti bemutatása. A nagy szorgalommal feltárt források e térségben minden korábbinál jelentősebb mértékben az írásbeliség egy máig kevésbé ismert világába, a paraszti társadalom mikrorétegeibe vezetnek be. Remélhető, hogy e munka további folytatást nyer mind a feltárt források sokrétű, interdiszciplináris elemzése, mind pedig újabb forráskutatások révén.

Domonkos Ottó az 1950-es évek óta foglalkozik a kékfestés hagyományainak kutatásával. E több mint fél évszázad alatt több tucat tanulmány jelent meg a tollából ebben a témakörben. Elvitathatatlan érdemei vannak a pápai Kékfestő Múzeum létrehozásában, a gyűjteményi anyag megmentésében, és a dokumentumok eljuttatásában a Veszprém Megyei Levéltárba. Tudatosan kezdte el gyűjteni a kékfestés emlékeit, felkereste és dokumentálta az akkor még működő műhelyeket: interjúkat, videó felvételeket, fotókat készített, az egyes műhelyek mintakincsét a nyomódúcok papírra történő lenyomásával örökítette meg. Több évtizedes munkáját *A magyarországi kékfestés* című, 1981-ben megjelent, öt nívódíjjal értékelt monográfia koronázta. Még ugyanebben az évben a német változat is megjelent, és tervezték az angol nyelvű kiadást is. Ez utóbbi anyagi források hiányában akkor nem valósulhatott meg. A magyar és német nyelvű kötetéről Mollay Károly készített ismertetést a Soproni Szemlében 1982-ben.¹

Az angol nyelvű változatot A pápai Kékfestő Múzeum 2007-ben pályázati forrásokból a szerző 80. születésnapjának tiszteletére adta ki, Sarodi Tibor fordításában, Zsidai Viktória és Méri Edina szerkesztésében. A kötet tartalmilag és képanyagát tekintve szinte teljesen megegyezik a magyar nyelvű eredetivel. Így a bevezetőben nemzetközi kitekintést és fogalommagyarázatot kaphatunk a textilnyomás témakörében, majd az első fejezetben a kékfestés magyarországi előzményeit, korai emlékeit ismerhetjük meg. Ezek egyike a sopronbánfalvi templom leltárában felvett böjti kendő. Az egyházi használatban az úrasztalterítők a legkorábbi tárgyi emlékek. A szervezeti keretek, a festőcéhek a mesterség fejlődését mutatják, melyek a levéltári források dokumentumai alapján követhetők nyomon. Erről a szerző korábbi írásaiban is olvashatunk.² A kékfestés meghonosodásáról, az indigó és az új rezerv eljárás elterjedéséről a rokon-szakmákkal (vászonyomók, tapétanyomók, formakészítők, festők, takácsok) való vitákból ismerkedhetünk meg. Az új festési eljárásról a soproni Kistler krónikából értesülünk, a „kékfestő” szó első írott említése viszont 1770-ből származik. A 18–19. század fordulóján a műhelyek száma már több százra tehető, melyek a kékfestő kelme keresettségét bizonyítják. Ezek közül a 19. század végére néhány megerősödött és gyári szintre fejlődött (pl. az óbudai Goldberger, a pápai Kluge), számos kisebb társuk viszont a nyomasztó osztrák gyáripár hatására

¹ Mollay Károly (ism.): Domonkos Ottó: A magyarországi kékfestés. Budapest, 1980. Blaudruckhandwerk in Ungarn. Budapest, 1981. SSz. 36 (1982), 188–189.

² Domonkos Ottó: Magyarországi festőcéhek I. Arrabona 16 (1974), 109–159.; Uő: Magyarországi festőcéhek II. Arrabona 18 (1976), 49–74.

tönkrement. A 19. század végi recessziót állami gépsegélyekkel próbálták enyhíteni. A 20. század első felében a két világháború, valamint a népviselet változása nyomta rá negatív bélyegét a kékfestő értékesítésére. A talpon maradni akaró műhelyek egy része bevezette a szintartóbb indantrén festést, vagy áttértek a kelmefestésre. A kötet két következő fejezete a technológiával és a formakészítéssel foglalkozik. Ez utóbbihoz párosul a mintakincs különböző történeti rétegeinek bemutatása. A téma körülménye a kékfestő használatának, sokrétű lakás és viseletbeli formáinak, majd továbbélési lehetőségeinek ismeretével zárul.

Az angol nyelvű kötet végére kiegészítésként egy rövid ismertető került, mely az elmúlt negyed évszázad eseményeit taglalja. Így többek között az azóta rendezett kiállításokat és kutatásokat tartalmazza. A pápai Kékfestő Múzeum a ma működő műhelyeknek állandó kiállítást rendezett, valamint gyűjteményi anyagával nemzetközi szinten, három szlovákiai kiállítással is bemutatkozott. Külön kiállítással adózik az intézmény Bódy Irén textiltervező iparművész hagyományörző munkásságának. Szó esik a már évtizedes hagyománnyal bíró nagynyáradi kékfestő műhely köré szerveződő kékfestő fesztiválról, mely a már kevés képviselőt számláló mesterséget népszerűsíti. A gyűjtemény tárgyi anyaga több száz tétellel gyarapodott és létrejött a fokozatosan bővülő, több mint 8000 mintát tartalmazó digitális mintatár.

Az angol nyelvű verzió azzal, hogy széles körben, világszerte eljut kutatók, kézművesek kezébe és a könyvtárakba, utat nyit a magyar kulturális örökség és az indigó kultuszának nemzetközi szintű bemutatásához.

E SZÁMUNK SZERZŐI

Bariska István főlevéltáros, Vas Megyei Levéltár Kőszegi Fiókleveletára, 9731 Kőszeg, Pf. 23.

Bódi Ottó ny. tanár, 9400 Sopron, Madách u. 24.

Csapody Tamás jogász és szociológus, Semmelweis Egyetem, Magatartástudományi Intézet, 1089 Budapest, Nagyvárad tér 4.

Csiszár Attila etnográfus, Soproni Múzeum, 9401 Sopron, Pf. 68.

Dénes Gábor filmrendező, operatőr, DEGA Film Stúdió, 1026 Budapest, Harangvirág u. 11.

Dominkovits Péter főlevéltáros, Soproni Levéltár, 9401 Sopron, Pf. 82.

Domonkos Ottó etnográfus, ny. múzeumigazgató, Soproni Múzeum, 9401 Sopron, Pf. 68.

Józan Tibor, a Soproni Városszépítő Egyesület elnöke, 9400 Sopron, Új u. 4.

Kovács Zsóka gimnáziumi tanár, 9400 Sopron, Ősz u. 20.

Méri Edina múzeumigazgató, Kékfestő Múzeum, 8500 Pápa, Március 15. tér 12.

H. Németh István főlevéltáros, Magyar Országos Levéltár, 1014 Budapest,
Bécsi kapu tér 2-4.

Serfőző Szabolcs művészettörténész, Pázmány Péter Katolikus Egyetem,
Művészettörténet Tanszék, OTKA kutatócsoport, 2087 Piliscsaba, Egyetem u. 1.

Szende Katalin egy. adjunktus, Közép-Európai Egyetem Középkortudományi Tanszék,
1051 Budapest, Nádor u. 9.

† Tóth István, Pécs

Tóth Vilmos történész, 9027 Győr, Külső Árpád u. 1.

Turbuly Éva levéltárigazgató, Soproni Levéltár, 9401 Sopron, Pf. 82.